

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**FINDIK ÜRETİCİSİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK
SORUNLARI; GİRESUN İLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZNUR ÖZTÜRK KADAK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aytekin Güven

BOLU, ARALIK 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Öznur ÖZTÜRK KADAK tarafından hazırlanan “**FINDIK ÜRETİCİSİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK SORUNLARI; GİRESUN İLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı İktisat Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 26.12.2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Aytekin GÜVEN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Emel MEMİŞ PARMAKSIZ
Ankara Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Ferda UZUNYAYLA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

Bu çalışma için İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2024/170 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....

ÖZNUR ÖZTÜRK KADAK

ÖZET

**FINDIK ÜRETİCİSİ KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK SORUNLARI;
GİRESUN İLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ÖZNUR ÖZTÜRK KADAK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AYTEKİN GÜVEN)
BOLU, ARALIK - 2024
XI + 116 sayfa**

Bu tez, Türkiye'nin Giresun ilinde fındık üretiminde aktif olarak yer alan kadınların karşılaştığı sosyo-ekonomik sorunları araştırmayı amaçlamaktadır. İlgili literatürdeki çoğu çalışma fındık tarımında “çalışan” kadınların ekonomik sorunları üzerinedir. Söz konusu çalışmalarda mevsimlik işçi ya da ücretsiz aile işçisi olan kadınlara odaklanılmıştır. Ancak bu çalışma, fındık “üreticisi” konumundaki kadınların deneyimlerine ve karşılaştıkları sorunlara odaklanarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırma kapsamında, Giresun ilinde fındık üretimi yapan ve Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı 20 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kadınlar, fındık fiyatlarının düşük olmasından ve devlet desteklerinin yetersizliğinden şikâyetçidir. Görüşmelerden elde edilen veriler, kadınların genellikle miras bölüşümünde erkek kardeşlerine göre dezavantajlı duruma düştüklerini, Giresun'un zorlayıcı arazi yapısı ve mevsimin çok yağışlı gitmesi sebebiyle toplama ve kurutma işlemlerinde problemler yaşadıklarını, fındık üretimi ile ilgili aldıkları sorumlulukların yanı sıra ev içi sorumlulukları nedeniyle çifte mesai yaptıklarını göstermiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Kadın emeği, Tarım, Fındık üretimi, Giresun

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF WOMEN HAZELNUT PRODUCERS; A STUDY ON GİRESUN PROVINCE

MASTER THESIS

ÖZNUR ÖZTÜRK KADAK

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF ECONOMICS

(SUPERVISOR: PROF. DR. AYTEKİN GÜVEN)

BOLU, DECEMBER - 2024

XI + 116 pages

This thesis aims to investigate the socio-economic problems faced by women actively involved in hazelnut production in Giresun, Turkey. Most studies in the relevant literature focus on the economic issues of "working" women in hazelnut farming. These studies often center on women who are seasonal laborers or unpaid family workers. However, this study aims to fill a significant gap in the literature by focusing on the experiences and challenges faced by women in the role of "producers" of hazelnuts.

In the context of the research, in-depth interviews were conducted with 20 women registered in the Farmer Registration System who are engaged in hazelnut production in Giresun. The interviewed women complained about the low prices of hazelnuts and the inadequacy of government support. The data obtained from the interviews revealed that women are generally disadvantaged compared to their male siblings in the distribution of inheritance, they experience problems in harvesting and drying due to the challenging land structure of Giresun and the extremely rainy season, and that they work double shifts due to their domestic responsibilities in addition to their responsibilities related to hazelnut production.

KEYWORDS: Women's labor, Agriculture, Hazelnut production, Giresun

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Dünya’da ve Türkiye’de Kadın Emeğinin Ekonomik Yansıması... 3	
1.1.1. Kadınlar Perspektifinden Üretim Kavramı ve Üretime Katılmayı Etkileyen Faktörler	6
1.1.2. Tarihsel Açıdan Türkiye’de Kadın Emeği.....	19
1.2. Türkiye’de Tarım ve Fındık Üretimi	26
1.2.1. 1980 Öncesi Türkiye’de Tarım.....	26
1.2.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Tarım.....	31
1.2.3. Türkiye’de Fındık Üretiminin Yeri ve Önemi	33
1.2.4. Türkiye’de Bölgesel Fındık Üretimi	42
1.2.5. Türkiye’de Fındık Üretimindeki Sorunlar	43
1.2.6. Türkiye’de Uygulanan Fındık Politikaları.....	51
2. MATERYAL ve YÖNTEM.....	57
2.1. Literatür Taraması.....	57
2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı	64
3. BULGULAR	66
3.1. Fındık Bahçesi Edinme Şekli	67
3.2. Fındık Arazisi Büyüklüğü	69
3.3. Fındık Tarımıyla Tanışma Süresi	70
3.4. Fındık Haricinde Ürettikleri Ürünler.....	71
3.5. Bahçe Bakım İşleri	72
3.6. Fındık Tarımına Ayrılan Süre	73

3.7.	Fındık Toplama İşine Ayrılan Süre	74
3.8.	Fındık Toplama İş İçin İşçi Alma Durumu	74
3.9.	Fındıktan Yıllık Kazanç Durumu	76
3.10.	Fındıktan Elde Edilen Gelirle Birikim Yapılma Durumu	77
3.11.	Fındık Tarımında Karar Alma Süreci	79
3.12.	Fındık Üretimindeki En Yüksek Maliyet	79
3.13.	Çiftçi Kayıt Sistemi ve Verilen Desteklerden Memnuniyet Durumu	80
3.14.	Fındık Toplarken Geçirilen Kazalar	82
3.15.	Fındık Tarımıyla İlgilenme Sebebiyle Yakalanılan Hastalıklar...	83
3.16.	Fındık İşleri ile İlgilenirken Ev İşlerinin Durumu	84
3.17.	Fındık Mahsulünün Kime Satıldığı	85
3.18.	Fındık Toplarken Karşılaşılan Başlıca Sorunlar	87
3.19.	Fındık Üretiminde Görülen En Büyük Sorun	88
3.20.	Fındık Tarımıyla İlgili Devletten Beklentiler	89
3.21.	Devletin Açıkladığı Fındık Fiyatlarının Tatmin Düzeyi.....	90
3.22.	Çocuklarının Fındık Tarımıyla İlgilenmesine Bakışları	92
3.23.	Tercih Hakkı Olsa Fındık Tarımıyla İlgilenme İstekleri	93
4.	TARTIŞMA	95
5.	SONUÇ ve ÖNERİLER	98
	KAYNAKÇA	101
	EKLER.....	110

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Sosyal Normlar Endeksi (BM, 2023)	5
Şekil 2. Eğitim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılma Oranı (2022)	15
Şekil 3. İllere göre Türkiye’de tarımda kadın emeği	25
Şekil 4. Türkiye’de Fındık Üretiminin Durumu	37
Şekil 5. Fındığın yurt içi tüketim ve ihracat miktarları.....	39

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Dünyada Kadınların İşgücüne Katılım Verileri (2010-2021)	11
Tablo 2. Ülkelere Göre Üst Yönetimde Kadın Oranları.....	12
Tablo 3. Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%).....	18
Tablo 4. Tarım Sektöründe Kadınların Üretim Süreçlerine Katılma Biçimleri ...	24
Tablo 5. Kabuklu Fındık Üretimi Ortalama (1994-2022)	34
Tablo 6. Fındık İhracat Bilgileri.....	35
Tablo 7. Türkiye’de Fındık Üretimi ve Üretim Alanları.....	36
Tablo 8. Türkiye Fındık Ticaretine İlişkin Bilgiler	38
Tablo 9. Yıllara Göre Fındık İhracat Verileri.....	40
Tablo 10. Ülkelere Göre İhraç Edilen Fındık Verileri (2023).....	41
Tablo 11. Türkiye'nin Fındık Üretim Alanları (İllere Göre)	42
Tablo 12. Fındık Üretimi İçin İzin Verilen Bölgeler.....	53
Tablo 13. Fındık Üretim Destekleri	54
Tablo 14. Görüşmeci Bilgileri.....	66

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

ARIP: Dünya Bankası ile Tarım Reformu Uygulama Projesi İkrar Anlaşması

ÇKS: Çiftçi Kayıt Sistemi

ÇTK: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

EUROSTAT: Avrupa İstatistik Ofisi

FAO: Gıda ve Tarım Örgütü

GTB: Giresun Ticaret Borsası

KİB: Karadeniz İhracatçılar Birliği

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TZO: Türkiye Ziraat Odası

UNECE: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

WEF: Dünya Ekonomik Forumu

WITS: Dünya Entegre Ticaret Çözümü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca yardımlarını benden esirgemeyen ve kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli danışmanım Prof. Dr. Aytekin GÜVEN'e teşekkür ederim. Tez savunma jürisi üyeleri Doç. Dr. Emel MEMİŞ PARMAKSIZ'a ve Ferda UZUNYAYLA'ya değerli akademik katkıları için teşekkürü bir borç bilirim.

İktisat eğitimimde bana destek olan Prof. Dr. Bahadır AYDIN'a, tez yazma sürecim de dahil her daim yanımda olan ailem ve kardeşlerime çok teşekkür ederim. Bu süreçte beni yalnız bırakmayan ve her zaman destekleyen çalışma arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim. En büyük teşekkürü ise zamanlarından çaldığım kıymetli eşim Hamza KADAK ve gözlerimin nuru evlatlarım Umut KADAK ve Erdem KADAK'a sunarım.

1. GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de kadınlar ekonomik, sosyal ve kültürel hayattaki rolleri nedeniyle toplumsal yapının çok önemli bir parçası olmasına rağmen, kadın emeği geçmişten günümüze ayrımcılığa maruz kalarak göz ardı edilmiştir. Tarih boyunca kadınların ev işleri ve çocuk bakımının sorumlusu olarak görülmesi, üretim süreçlerine katılımının sınırlı düzeyde gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır (Çelik, 2020:754). Kadınların çalışma hayatına katılmasını engelleyen birçok faktör bulunmakla birlikte, bunlardan en önemlileri eğitim düşüklüğü, cinsiyetçilik, ataerkil toplum ve bakım emeği olarak sıralanabilir. Ayrıca iş dünyasında karşılaşılan cam tavan sendromu da kadınların iş hayatında ilerlemesini engelleyen önemli faktörlerden biridir.

Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranı, erkelere kıyasla oldukça düşüktür. Kadınlar genellikle düşük ücretli, kayıt dışı ve esnek çalışma koşullarına sahip iş kollarında çalışmaktadır. Bunlara neden olarak da ev içi bakım emeğinin orantısız bir şekilde kadınların üzerinde olması, cinsiyet eşitsizliği, eğitim seviyesinin düşük olması, ataerkil zihniyet sayılabilir. Kadınların iş gücüne katılımındaki zorluklar, tarım sektörüne de yansımaktadır. Tarımda kadınlar genellikle görünmeyen bir emek gücü olarak yer almakta; bunun yanında tarımsal üretimdeki rolleri çoğu zaman göz ardı edilmekte ve eşitsiz iş gücü dağılımı devam etmektedir. Özellikle fındık üretimi, Türkiye'nin tarım sektöründeki stratejik önemiyle birlikte, kadınların iş gücüne katılımı bakımından da özel bir yer tutmaktadır. Kadınların tarımsal üretimdeki yerini anlamadan, Türkiye'nin dünya fındık üretimindeki liderliği ve bu üretimin arkasındaki emeği tam anlamıyla kavrayabilmek mümkün değildir.

Türkiye, dünya fındık üretiminin yaklaşık %70'ini karşılamaktadır ve dünyanın en büyük fındık üreticisidir. 2022 yılı Dünya fındık ihracatı verilerine bakıldığında, Türkiye 969.303 bin dolar değerinde 180.371 ton fındık ihracatı ile dünya ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır (WIST,2024). Bu durum, Türkiye'nin fındık üretimi ve ihracatı açısından stratejik bir rol oynamasına olanak tanımaktadır. Türkiye’de fındık Ordu, Samsun ve Giresun olmak üzere birçok ilde üretilmektedir. Giresun fındık üretiminde ortalama 75-80 bin tonluk rekolteye sahip olup, Giresun’da yetiştirilen tombul çeşit fındık tat ve içerdiği yağ oranı ile dünyanın en üstün özellikli fındığıdır (TZO, 2024).

Giresun ili 2023 yılında 92 bin ton (Giresun Fındık Raporu, 2023) fındık üretimine sahip olup, 2023 yılı itibariyle Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 18 bin 615 Giresunlu kadın çiftçi bulunmaktadır (Tarım Orman Bakanlığı, 2023).

Kadınlar fındık üretiminde ücretsiz aile işçisi, yevmiyeli işçi ya da işveren olarak istihdam edilmektedir. Literatürde, fındık piyasasında kadın emeği görünür olmadığı için, bu piyasada mevsimlik işçi olarak çalışan, ücretsiz aile işçisi olarak üretimde bulunan ve fındık fabrikalarında çalışan kadınlar kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Ciğerci ve Ulukan Ciğerci (2011) 2009 yılında Ordu ilinde bahçe sahipleri, araçlar, dayı başları, mevsimlik işçiler ve fındık kapsamında yetkili sendikalar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada fındık tarımının genel kapsamlı bir görüntüsüne ulaşılmıştır denilebilir. Baş (2019), Ordu ilinin Fatsa ilçesine ait Yenidoğan ve Uzundere köylerinde 20 yevmiyeli kadın işçi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kadın çalışanların mevcut çalışma koşulları ve beklentileri üzerine çalışma yapan Şimşek (2020) ise Giresun'un Bulancak ilçesinde 2017 yılında fındık tarımında çalışan mevsimlik işçilerin yaşam koşullarını ve çalışma şartlarını incelemiştir. Okay (2021) Mart 2021'de Ordu'nun Altınordu ilçesinde faaliyette bulunan fındık fabrikasında çalışan 20 kadın ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Literatürde genel olarak fındık tarımında çalışan kadınlar üzerine çalışmalar yapıldığı, fındık üreticisi konumundaki kadınların sorunlarının yeterince tartışılmadığı görülmüştür. Bu tezin amacı, üzerine kayıtlı fındık arazisi bulunup, fındık üretiminde bizzat söz sahibi olan kadınların sorunlarını inceleyerek literatüre katkı yapmaktır.

Bu çalışmada, Giresun ilinde fındık üreten yirmi kadın ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış açık uçlu soru yönergesiyle, Giresun ilinde yaşayan ve çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmakla birlikte bizzat fındık üretiminde bulunan kadınların deneyimlerini kendi anlatılarıyla aktarmaları hedeflenmiştir. Çalışmadan elde edilen bazı önemli sonuçlar şunlardır; kadınların miras bölünmesiyle elde ettiği fındık arazi büyüklüğünün erkek kardeşlerine göre çok düşük olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu noktada kadınlar cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedirler. Yine kadınların fındık mesaisine ayırdığı zaman kadar, ev içi sorumluluklarına zaman ayırdığı, gün içinde çifte mesai şeklinde çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. Görüşme yapılan kadınlar, fındık fiyatlarının düşük, devlet tarafından verilen destek ödemelerinin yetersiz olduğunu dile getirmiş olup, devletten fındığa

sahip çıkıp, fındığa yüksek fiyat vermesini istemektedir. Bu bahsedilen sorunların aşılması ve kadınların ekonomik hayatta eşit ve aktif bir biçimde katılmasını sağlama için yasal ve toplumsal düzenlemeler yapmak gerekmektedir.

Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Dünya’da ve Türkiye’de kadın emeğinin ekonomik yansıması, kadınların üretime katılmasını etkileyen faktörler ve Türkiye’de tarım sektörü ve fındık üretimi incelenmiştir. İkinci bölümde literatür taraması ve araştırmanın yöntem ve kapsamından bahsedilmiştir. Son bölümde ise saha çalışması bulguları detaylandırılarak Giresun’daki kadın fındık üreticilerinin deneyimleri analiz edilmiştir.

1.1. Dünya’da ve Türkiye’de Kadın Emeğinin Ekonomik Yansıması

Türkiye’de ve dünyada kadınlar işgücünün kayda değer bir kısmını oluştursa da cinsiyete dayalı ayrımcılıklar nedeniyle işgücü piyasasının dışında bırakılmaktadır (Akdemir, Özaktaş ve Aksoy, 2019: 184). Dünya Bankası’nın yayınladığı "Kadınlar, İş Dünyası ve Hukuk 2024" raporunda, 190 ekonomide toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kaydedilen ilerlemeler değerlendirilmiş ve dünya genelinde kadınlara yönelik iş hayatındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hala büyük bir sorun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu raporda, güvenlik ve çocuk bakımına yönelik yetersizliklerin, kadınların küresel iş gücüne katılımını engellediği, hatta en gelişmiş ekonomilerde bile kadınlara eşit fırsatlar sunan bir ülke bulunmadığı vurgulanmıştır. İstihdam ve girişimcilikte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinin, küresel GSYH’yi %20’den fazla artırabileceği öngörülmekte, ayrıca gelecek 10 yılda cinsiyet eşitsizliğinin sona erdirilmesi durumunda mevcut küresel büyüme oranlarının iki katına çıkabileceği ifade edilmektedir. Raporda, dünya genelinde kadın girişimciliğini destekleyen yasal düzenlemelerin yalnızca %44’ünün yürürlükte olduğu ve her beş şirket yönetim kurulu pozisyonundan yalnızca birinde kadınların yer aldığı belirtilmiştir (World Bank, 2023).

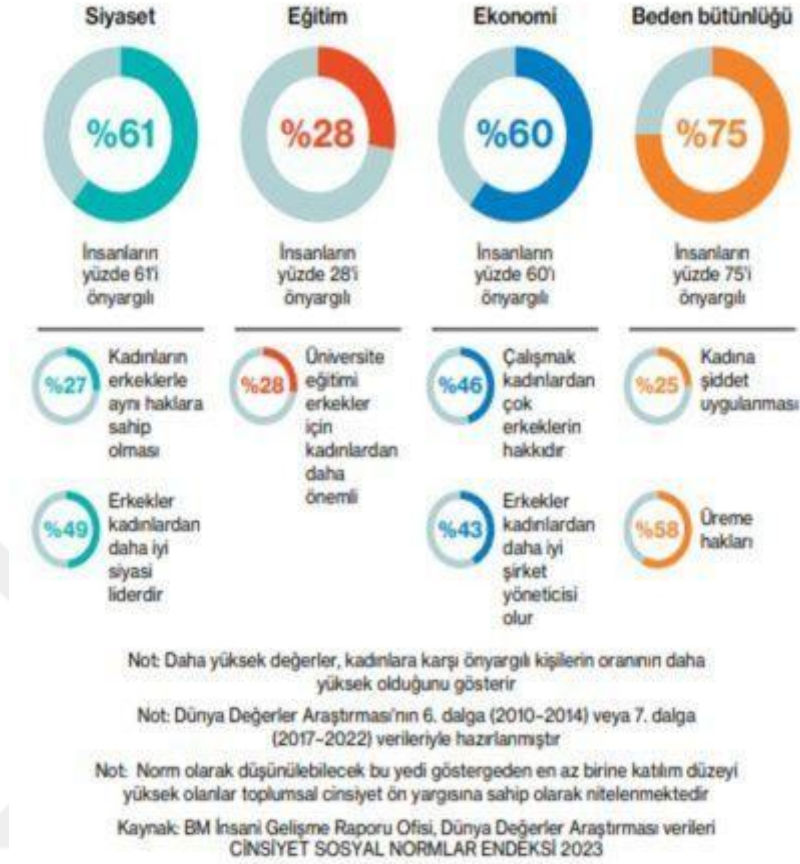
Dünyada kadın emeği hakkında yapılan çalışmalar, kadın emeğinin ikinci planda kalmasının farklı örneklerini ortaya koymaktadır. Dünya Bankası raporunda, kadınlara fırsat eşitliği için son yıllarda kayda değer bir ilerleme kaydedildiği belirtilse de buna rağmen bugün kadınların erkeklerin sahip olduğu yasal hakların 3’te 2’sinden azına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca beş ekonomiden yalnızca birinin kamu işe alım süreçlerinde cinsiyete duyarlı dünya

kriterlerini zorunlu kıldığı, ücretlerde ise kadınların erkeklere ödenen her 1 dolara karşılık yalnızca 77 sent kazandığı, 92 ekonomide eşit işe eşit ücret ödenmesini zorunlu kılan hükümlerin eksik olduğu kaydedilmiştir. 2023 verilerine göre OECD ülkelerinde cinsiyete göre ortalama saatlik ücret farkı yüzde 14'tür (World Bank, 2023).

Cinsiyet ayrımcılığına paralel olarak Türkiye'de ve dünyada kadın emeği, esnek ve ucuz emek olarak görülmektedir. Kadınların çalışma hayatındaki varlığının alternatif olarak görülmesi kadın emeğinin göz ardı edilmesine ve sömürülmesine neden olmaktadır (Kılınç, 2015: 122). Türkiye'de de kadınlar, erkeklerle aynı niteliklere sahip oldukları işlerde daha düşük ücret almaktadır. Uzmanlıkları olmasına rağmen cinsiyetleri sebebiyle pozisyon olarak yükselmemekte, çalışma alanları belirli iş kolları ile sınırlandırılmaktadır. Kadınlar, hane içi rollerinin uzantısı olarak görülebilecek ev işi çocuk bakımı ve duygusal emeğe zaman ayırabilecekleri işlerde yoğunlaşmaktadır (İşler ve Şentürk, 2016: 206).

Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) 2023 raporuna göre hazırlanan "Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi" sıralamasında Türkiye, 146 ülke arasında 129. sırada yer almaktadır. 2006 yılında endeksin ilk hesaplandığı dönemde 115 ülke içinde 105. sırada bulunan Türkiye, 2021 yılında ise 156 ülke arasında 133. sıraya gerilemiştir. Türkiye'nin 2022 yılında 5 basamak daha düşerek sıralamada gerilediği görülmektedir. Endeksin alt bileşenleri incelendiğinde, Türkiye'nin ekonomik katılım ve fırsatlar kategorisinde 133, eğitimsel kazanımlarda 99, sağlık ve hayatta kalma alanında 100, politik güçlenmede ise 118. sırada yer aldığı rapor edilmiştir (WEF, 2023).

ÖN YARGILAR TOPLUMSAL CİNSİYET NORMLARININ TÜM BOYUTLARINDA YAYGIN

Şekil 1. Sosyal Normlar Endeksi (BM, 2023)

Birleşmiş Milletler (BM) Sosyal Normlar Endeksi'ne göre, dünya genelinde insanların yarısı erkeklerin kadınlardan daha iyi siyasi liderler olduğuna, yüzde 40'tan fazlası ise erkeklerin kadınlardan daha iyi iş yöneticileri olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, her dört kişiden biri aile içi şiddeti kabul edilebilir bulmaktadır. Raporda, dünya genelinde her on kişiden dokuzunun kadınlara karşı önyargılı olduğu ve son on yılda bu önyargıların azalmasında kayda değer bir ilerleme sağlanmadığı tespit edilmiştir (BM, 2023).

Büyüme ile ilgili çeşitli iktisadi yaklaşımlar, kadın emeğine dayalı eşitsizlikler hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Neoklasik ve Modernleşme yaklaşımlarına göre ekonomik büyüme, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği teşvik etmektedir. Büyüme ve kalkınma, cinsiyet eşitsizliklerini azaltıcı bir rol oynamaktadır; bu eşitsizlikler, kadınların statüsünü iyileştiren tedbirlerin alınmasının ardından azalmaktadır. Kadınların Kalkınma Perspektifine göre ise,

siyasi otoritelerin sadece büyümenin gerçekleşmesini beklemek yerine, öncelikli olarak cinsiyetçi önyargıları ortadan kaldırmak için adımlar atması gerekmektedir. Kalkınma İktisatçıları'nın Kadınlar ve Kalkınma yaklaşımında ise, büyümenin cinsiyet eşitsizlikleri üzerinde karmaşık ve farklı etkiler yaratabileceği vurgulanmaktadır. Kadınların statüsünü artırıcı politikaların her zaman eşitsizlikleri azaltacağı varsayımı yanıltıcı olabilir, çünkü bu tür eşitsizlikler kalıcı nitelikte olabilmektedir. İçsel Büyüme teorisine göre ise, insan sermayesinin üretime katkısı önemlidir; kadınların özellikle çocuklarına yaptıkları yatırımların büyüme üzerindeki olumlu etkileri dikkate alındığında, kadınların gelir dağılımındaki iyileşmenin ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlayacağı ifade edilmektedir (Raj ve Breda, 2011). Farklı ekonomik büyüme modelleri uzun vadede cinsiyet eşitsizliğini olumlu veya olumsuz yönde değiştirebilir. Bu nedenle politika yapıcıların ekonomik politikaları belirlerken, sürdürülebilir kalkınmayı, kadın emeği ve diğer değişkenlerle birlikte değerlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece yasal düzenlemelerle sağlamak da yeterli değildir; kadınların geleneksel cinsiyet rollerinden kurtulmalarını ve toplumun da bu değişimi kabul edip benimsemesini sağlayacak sosyal politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi gereklidir (Saygılıgil, 2016:116).

1.1.1. Kadınlar Perspektifinden Üretim Kavramı ve Üretime Katılmayı Etkileyen Faktörler

Kadınların çalışma hayatındaki varlığı, geçmişten günümüze sürekli değişim içerisinde. Kadınlar tarihler boyunca ilk olarak ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel rollerle beraber geçimlik tarım üretiminde yer almışlardır. 1950'lerde tarımda makineleşme ile beraber kadınların kente göç serüveninin başlamasının akabinde kadınların farklı sektörlere yönelimi başlamıştır. Ayrıca bu dönemde geçimlik tarım üretimi, pazar odaklı üretime dönüşmüştür (Çağlayan ve Kemik, 2018). Kadınların eğitim düzeylerinin zamanla artmasıyla beraber iş gücüne katılımı artmış ve kadınlar çeşitli sektörlerde liderlik pozisyonlarına kadar yükselmiştir (Leventer ve Ada,2023) .

Kadınların çalışması ve üretim süreçlerine katılması, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir (Küçükali, 2014). Ancak cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle kadınlar dışlanmakta ve görevleri belirli rollerle sınırlandırılmaktadır. Kadınların

üretime katılamaması veya sınırlı katılımı, erkek egemen toplum yapısının bir sonucudur (Sar, 2021).

Kadınların üretime katılmasıyla beraber, kadınlar sadece maddi bir gelir elde etmekle kalmayıp, aynı zamanda ailevi ve toplumsal bir dönüşüm sürecini başlatır. Üretilen bu maddi değer ülke ekonomisi için bir kazanç olmakla beraber kadının sosyal statüsünün yükselmesini de sağlamaktadır. Bununla birlikte kendisini daha ileriye taşıyan kadınlar daha eğitilmiş nesillerin yetişmesinde başat rol oynamaktadır.

Kadınların ekonomik hayata daha fazla katılım göstermeleri, kalkınma ve büyümeden daha fazla yararlanmaları ile aile içindeki rollerinin güçlendirilmesi, gelişmişliğin önemli unsurlarındandır. Bu bağlamda, kadın işgücünün üretim faktörleri arasında göz ardı edilmesi ya da pasif bırakılması, ekonomik kayıplara yol açacaktır (T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015).

Toplumlar, kadınların sağladığı katkılarla varlıklarını devam ettirmektedir. Kadınlar ve erkekler tarafından üretime sağlanan ortak katkılar, ekonomik döngünün sorunsuz sürmesinde belirleyici olmaktadır (Dingeç, 2010: 9). Örneğin kadınlar tarımsal üretim ve tarımsal sürdürülebilirlik açısından önemli roller üstlenmektedir (Kan, 2019: 52).

Kadınların üretime katılmasını etkileyen birçok faktör vardır. Bunlardan en önemlileri ailedeki görünmez emek, cinsiyetçilik, eğitim, ataerkil aile yapısı olarak sayılabilir.

1.1.1.1. Görünmez Emek

İktisatta görünmeyen emek, kadınların hane içinde üstlendikleri temizlik, yemek, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi ev içinde her gün tekrarlanan günlük emekleri için kullanılan bir kavramdır. Bu görünmeyen emek, karşılıksız bir emek olmakla birlikte, kadınlar günlük tekrarladıkları bu işler için herhangi bir ücret almazlar ve bu emek için kimse onları takdir etmek zorunda da değildir. Bu durum kültürel ve toplumsal olarak kadınlara istemleri dışında giydirilen bir elbisedir. Kadınlar toplum tarafından onlara biçilen bu rolleri evlenmeden önce baba evlerinde, evlendikten sonra da kendi evlerinde yerine getirmek zorundadır.

Ev işlerini ve çocuk bakımını kadınların üstlenmesi, kadınların emeklerinin görünmez olmasında temel etkidir. Kadınlara yönelik ayrımcı nitelikteki görünmez uygulamalar, günümüzde işletmeler tarafından kullanılmaktadır.

Toplumda hâkim olan gelenekler ve kültürün etkisiyle birlikte kadınların emekleri göz ardı edilerek görünmeyen emek halini almaktadır (Feng, 2013: 158).

Piyasa merkezli, parasal ve metalaşmış bir değişim anlayışının ötesinde, yaşlı bakımı, çocuk bakımı ve ev işlerini içeren çeşitli üretim faaliyetlerini kapsayan yeniden üretimin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması son derece önemlidir. Yeniden üretim, üç ana başlık altında incelenir: işgücünün yeniden üretimi, mevcut yaşamın sürdürülebilmesi için harcanan emekle ilgili toplumsal yeniden üretim ve bir sonraki neslin yetiştirilmesi için gerekli olan emek olarak insanların yeniden üretimi; bunların hepsi, sıklıkla görünmeyen kadın emeğini temsil etmektedir (Özkaplan, 2009).

Savran ve Demiryontan, kadın emeğinin görünmezliğini cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında harcanan bir emek olarak ele almaktadır. Onlara göre, bu emeğin kadının doğal bir sorumluluğu olarak algılanması, ev içindeki işlerin belirli bir mesaiye tabi olmaması ve karşılıksız olarak yapılması, kadınların emeğinin görünmez olmasına neden olmaktadır (Savran ve Demiryontan 2012:10-11). Kadınlar bu işleri, en sevdikleri ve en yakın oldukları kişiler için yerine getirmektedir. Bu görevlerin büyük bir kısmı, sevgi ve aşkın bir ifadesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bu öznel, elle tutulamayan ve görünmeyen haliyle kadınların karşılıksız emeği, sevgi dolu bir çalışma biçimi olarak kabul edilebilir (Acar 2013: 34).

Aile işletmelerinde kadınların emeği, geçimlik üretimdeki kadınların katkılarıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle tarımsal faaliyetlerde kadınların rolü, küçük ticari aile işletmeleri ve zanaatle uğraşan ailelerde de kendini göstermektedir. Kadınlar, işletmenin içinde doğrudan çalışmasalar bile örneğin bir lokanta sahibi olan bir esnafın eşinin evde lokantanın masa örtülerini yıkaması gibi emeğini sunmakta, ancak bunu genellikle karşılık beklemeden yapmaktadır (Acar, 2004).

Kadınlar, en çok tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak görev almaktadır. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, gündüz tarlada çalışmakta, eve döndüklerinde sorumlulukları kaldığı yerden devam etmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçileri için de aynen devam etmektedir. Mevsimlik tarım işçileri genellikle çalışmak için geldikleri şehirlere ya aile olarak ya da akrabalar ile grup şeklinde gelmektedir. Tarlada iş bittikten sonra, gruptaki

kadınlar yemek, temizlik ve ailenin yaşça büyük kişilerine hizmete devam etmektedir.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen İş Gücü Anketi sonuçlarına göre, 2014 yılında Türkiye'de iş gücüne katılmama sebebi olarak 15 yaş ve üzeri nüfusun %41'i ev işleriyle uğraşmayı göstermiştir. 2020 yılında bu oran %33'e gerilemiş olsa da, bakım sorumluluklarını da içeren ev işlerinin hala önemli bir engel oluşturduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

Türkiye'de yaşayan ailelerin gündelik yaşamlarında zamanlarını nereye harcadıklarına dair TÜİK tarafından Türkiye'deki ilk ve tek ulusal zaman kullanım anketi 2006 yılında yapılmıştır (TÜİK, 2007). Bu ankete göre; kadınların %59 'u emek piyasasında konumunu ev kadını olarak belirtmişken, erkeklerden kendisini evi çekip çeviren kişi olarak belirten olmamıştır. Ücretli bir işte çalışmayan kadınlar, ev işlerine ve aile üyelerinin bakımına günde ortalama 5 saat 43 dakika ayırırken, ücretli bir işte çalışan kadınlar ortalama 4 saat 19 dakika harcamaktadır. Öte yandan, ücretli bir işte çalışan erkekler ev işlerine ortalama 51 dakika ayırırken, çalışmayan erkeklerin bu süreyi sadece 1 saat 12 dakika olarak geçirdiği gözlemlenmektedir (TÜİK, 2007). Çalışan kadınlar çalışan erkeklerden beş-altı kat daha fazla ev ve bakım işlerine zaman ayırmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye'de karşılıksız emek yükünün endişe verici bir şekilde kadınlar tarafından aşırı oranda üstlenildiğini ortaya koymaktadır. Kadınların evde harcadıkları bu mesailerinin maddi olarak karşılığı yoktur ayrıca ataerkil aile yapısından ötürü bu işler sadece kadınların vazifesi gibi görülmektedir. Kadınlar bu zamanı kendilerine ayırması gereken zamandan kısararak yaratmaktadırlar. Bunun sonucu olarak kadınlar hem iş hem de evlerinde olmak üzere çifte mesai harcamaktadır.

Kadınlar iş hayatında ister kamu ister özel sektör çalışanı ister tarımda ya da başka bir sektörde ücretsiz aile işçisi ya da hangi konumda bulunursa bulunsun, ev içi bakım işlerini de yerine getirmek zorundadır. Kadınlar çalışma hayatında tarım işçisi olarak veya bir firmada üst düzey pozisyonda yönetici olarak çalışsa da ancak ev içi sorumluluklarını aksatmamak şartıyla çalışma hayatında bulunabilir. Bu şartlar kadınları, enformel piyasalara, yarı zamanlı ya da ev eksenli çalışmaya itmektedir.

Kadınların bu bağlamda iş hayatında verimli bir şekilde bulunabilmesi için; refah devleti anlayışı kapsamında devlet tarafından, iş yerlerine çocuk bakım merkezlerinin kurulması, gündüz bakım evi sayısının artırılması, yine yaşlı aile

üyeleri için gerekli olan bakım merkezlerinin kurulması gerekmektedir. Ayrıca kadınların doğum izin sürelerinin bu perspektifte yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Toplumda yerleşmiş bulunun ataerkil zihniyet yapısından kaynaklı anne, eş, kız kardeş rolü olarak görülen bakım hizmetleri ve ev işlerinin aile üyeleri tarafından ortaklaşa görülmesi gerekmektedir.

1.1.1.2. Cinsiyetçilik

Erkekler ile kadınların yaptıkları işler konusunda verimlilik açısından bir farklılık olmamasına rağmen, kadınlar çalışma hayatında yaygın bir şekilde ayrımcılığa uğramaktadır (Uguz ve Topbaş, 2014: 502). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, dünyada geçmişten bu yana kadınların emeğinin göz ardı edilmesindeki temel etkenlerden birisi olmuştur (Tanış, 2021: 274). Bu etken kadınların üretim süreçlerine katılımını engellemiş ya da ortaya koydukları emeğin görmezden gelinmesine sebep olmuştur. Buna paralel kadınlık ve erkeklik kimlikleri, toplumda kadınlara ve erkeklere belirli rollerin uygun görülmesi ile sonuçlanmıştır (Keskin ve Uluşan, 2016: 47).

Sanayileşme, küreselleşme gibi toplumların yapısını değiştiren gelişmeler kadınların üretime katılmasını etkilemiştir. Ancak toplumsal yapıda yaşanan değişiklikler ile birlikte kadınların üretime katılımı artsa da kadınların çalışma hayatındaki varlığına karşı olumsuz yaklaşımlar devam etmiştir (Demirtaş, Yıldırım ve Yıldırım, 2021: 59). Örneğin, sanayi devriminden sonra dokuma sektöründe yaşanan gelişmeler kadın istihdamını artırmış olmakla birlikte bu dönemde kadınlar düşük ücretler ve zorlu çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır (Sağlık ve Çelik, 2018). Kadınlar böylelikle emeği karşısında ilk defa parasal bir gelir elde etmiş ancak bu gelir, cinsiyetleri sebebiyle erkeklerle aynı seviyede olmamıştır.

Kadınlar ve erkeklere toplum tarafından biçilen roller ile toplumsal cinsiyetle ilgili uyarlamalarda kadınlar ve erkeklere uygun görülen roller kapitalizm kapsamında yer alan toplumsal düzeni açıklamada önemli bir yere sahiptir. Kadınların çalışma hayatına başlaması onlara biçilen roller gereği; öğretmenlik, hemşirelik, avukatlık gibi meslekler olmuştur çünkü bu işlerin onların cinsiyetlerine daha uygun olduğu düşünülmüştür. Kapitalist üretim ilişkilerinin ilerlemesiyle birlikte, genel anlamda emek gücünün değeri emeğin aleyhine dönüşmektedir. Bu bağlamda, kadın emeğinin değeri hem üretim sürecinde hem de ev içinde 'yok'

sayılmaktadır (Candan ve Özalp Günel, 2013). Bu toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımla kadınlar ucuz ve esnek işgücü olarak görülmekte buna binaen kadın istihdamı, hizmet sektöründe yoğunlaşmakta olup, bu sektör ücretsiz ev işçiliği, yarı zamanlı çalışma, tarım işçiliği, parça başı üretim ve emek yoğun imalat sanayi gibi alanları içermektedir (Tüzel İşeri ve Çalık 2019). Aşağıdaki tablo sözü edilen çalışma hayatındaki cinsiyet ayrımcılığını göstermektedir.

Tablo 1. Dünyada Kadınların İşgücüne Katılım Verileri (2010-2021)

Ülkeler	Cinsiyet	Yıllar											
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avustralya	E	82,9	82,8	82,5	82,4	82,1	82,7	82,3	82,6	82,9	83,2	82,4	83,3
	K	70,0	70,5	70,4	70,5	70,5	71,3	71,6	72,4	73,2	73,9	73,4	75,1
Avusturya	E	80,0	79,9	80,2	80,4	80,0	80,1	80,7	81,0	81,6	81,8	81,0	81,9
	K	68,9	69,3	70,0	70,7	70,8	70,9	71,7	71,8	72,0	72,3	72,1	72,6
Belçika	E	73,4	72,3	72,5	72,7	72,4	72,2	72,3	72,8	72,8	73,1	72,6	73,7
	K	61,8	61,1	61,3	62,3	63,0	63,0	62,9	63,2	64,3	64,9	64,5	65,7
Kanada	E	81,4	81,4	81,4	81,4	81,3	81,7	81,7	81,8	81,7	82,2	81,1	82,6
	K	74,0	73,9	74,0	74,4	73,9	73,9	74,1	74,6	74,7	75,2	73,8	75,6
Almanya	E	82,4	82,7	82,5	82,6	82,5	82,1	82,2	82,4	82,9	83,5	82,5	82,7
	K	70,8	71,9	71,9	72,6	72,9	73,1	73,6	74,0	74,3	74,9	74,5	74,6
İtalya	E	73,1	72,8	73,7	73,3	73,6	74,1	74,8	75,0	75,1	75,0	73,5	73,6
	K	51,1	51,4	53,4	53,6	54,4	54,1	55,2	55,9	56,2	56,5	54,7	55,4
Japonya	E	84,8	84,4	84,3	84,6	84,9	85,0	85,4	85,5	86,2	86,4	86,5	86,6
	K	63,2	63,0	63,4	65,0	66,0	66,7	68,1	69,4	71,3	72,6	72,5	73,3
Kore	E	77,2	77,5	77,7	77,8	78,9	78,9	78,9	79,3	79,1	78,8	77,9	78,0
	K	54,5	54,9	55,2	55,6	57,1	57,8	58,3	59,0	59,4	60,0	59,1	59,9
Hollanda	E	83,4	83,2	83,9	84,3	84,2	84,6	84,4	84,2	84,7	85,1	84,8	87,1
	K	72,4	72,9	74,0	74,4	73,8	74,7	75,0	75,2	75,8	76,7	77,0	80,2

Tablo 1. (devam). Dünyada Kadınların İşgücüne Katılım Verileri (2010-2021)

Norveç	E	80,6	79,9	80,6	80,2	80,1	80,3	80,1	79,3	80,2	80,7	80,4	82,1
	K	75,5	75,7	75,8	76,0	75,9	76,1	75,9	75,2	75,4	75,7	75,8	77,7
İspanya	E	81,8	81,5	81,2	80,9	80,7	80,9	80,5	80,2	80,1	79,9	78,2	79,1
	K	67,1	68,3	69,3	69,7	69,8	70,0	70,2	69,9	69,7	70,1	68,7	70,8
İsveç	E	81,8	82,4	82,6	83,3	83,6	83,5	83,9	84,3	84,4	84,6	84,6	84,9
	K	76,2	77,4	77,9	78,8	79,3	79,9	80,2	80,6	81,0	81,1	80,3	80,8
İsviçre	E	87,2	87,8	87,8	87,6	87,6	87,8	88,2	88,5	88,5	88,3	88,1	87,5
	K	75,3	76,3	76,7	77,1	78,1	78,6	79,5	79,3	79,9	80,2	80,0	79,7
Türkiye	E	75,4	76,4	75,8	76,3	76,6	77,0	77,6	78,2	78,6	78,2	74,6	76,9
	K	30,2	31,5	32,3	33,7	33,6	35,0	36,2	37,6	38,3	38,7	35,1	37,3
Birleşik Krallık	E	82,4	82,2	82,7	83,0	82,7	83,1	83,0	83,2	83,1	83,2	82,7	81,9
	K	69,7	69,9	70,7	71,3	71,7	72,3	72,4	73,3	73,6	74,4	75,0	74,7
ABD	E	79,6	78,9	78,8	78,7	78,5	78,5	78,8	79,0	79,2	79,5	78,3	78,7
	K	68,4	67,8	67,6	67,2	67,1	66,9	67,3	67,9	68,2	68,9	67,8	68,2
OECD ülkeleri	E	79,8	79,6	79,7	79,7	79,8	79,9	80,1	80,3	80,6	80,7	79,4	80,1
	K	61,5	61,7	62,2	62,5	62,7	63,0	63,5	64,0	64,4	65,0	63,7	64,8

Kaynak: (OECD, 2023)

Tablo 1’de yer alan hiçbir ülkede kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerden daha yüksek değildir. Bununla beraber ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranının erkeklerin işgücüne katılım oranı ile neredeyse aynı düzeye ulaştığını görülmektedir. 2021 yılında erkeklerin işgücüne katılım oranı %76,9 iken, kadınlarda bu oran %37,3’tür (OECD,2023).

Ayrıca dünyada üst kademelerde görev alan kadınların oranları da ülkelerin gelişmişlik düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Tablo 2’de seçili ülkelerde kadınların üst yönetime katılma oranları yer almaktadır (OECD,2023).

Tablo 2. Ülkelere Göre Üst Yönetimde Kadın Oranları

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avustralya	34,4	36,1	35,7	35,8	36,3	37,7	36,7	38,7	37,8	39,2	40,0	..
Avusturya	28,9	27,5	30,1	29,3	30,3	29,7	31,8	31,8	31,6	33,2	32,8	35,5
Belçika	34,1	29,9	32,4	31,4	31,7	32,6	32,7	33,5	33,9	32,7	34,5	35,4
Kanada	36,8	37,1	36,4	35,8	35,5	36,3	..	34,5	35,1	35,3	35,8	35,6

Tablo 2. (devam). Ülkelere Göre Üst Yönetimde Kadın Oranları

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Şili	23,8	23,6	24,0	25,0	26,9	27,4	27,4	26,5	27,3	29,9	27,4	30,4
Fransa	38,5	39,3	39,3	36,0	32,7	31,8	33,1	33,4	34,4	34,7	35,5	37,8
Almanya	29,9	30,3	28,6	28,9	29,0	29,3	29,3	29,2	29,4	29,4	28,9	29,2
Yunanistan	30,2	23,6	26,0	28,8	28,3	25,7	25,5	29,8	27,5	28,0	29,4	29,6
Macaristan	36,5	40,4	38,9	40,8	39,8	40,5	39,4	39,4	38,6	38,9	39,2	37,3
İzlanda	34,3	39,8	39,9	37,6	37,2	38,2	34,2	32,4	41,5	41,9	38,6	37,6
İrlanda	39,1	33,8	33,2	33,3	33,7	34,6	36,2	36,2	36,0	35,3	36,3	38,0
İsrail	34,7	35,5	32,2	32,8	32,9	32,3	34,2	34,6	..	..	..	..
İtalya	32,8	25,1	26,0	27,0	26,6	26,6	27,7	27,5	27,0	27,8	27,3	28,6
Japonya	10,4	11,7	11,3	10,9	11,4	..	13,3	12,8	..	..	13,3	13,2
Kore	9,4	10,1	11,1	11,4	11,1	10,5	9,8	12,3	14,5	15,4	15,6	16,3
Meksika	..	..	..	35,0	35,4	36,0	36,0	36,7	36,0	36,0	38,4	38,5
Hollanda	28,4	29,3	28,8	24,6	25,5	26,0	25,4	26,6	25,7	27,1	26,2	26,0
Norveç	34,4	31,4	32,2	32,9	35,5	36,0	37,9	38,3	35,6	34,5	34,0	33,5
Polonya	35,6	38,0	37,8	37,8	38,8	40,2	41,2	41,2	42,5	43,1	43,3	43,0
İsveç	31,4	34,5	35,5	35,4	37,1	39,5	39,3	38,9	38,1	40,3	42,3	43,0
İsviçre	33,5	30,7	30,5	29,8	30,8	32,3	32,8	30,4	31,7	33,5	33,3	31,9
Türkiye	10,0	11,0	12,1	14,4	13,4	13,2	15,1	15,0	14,8	16,2	18,2	..
Birleşik Krallık	35,7	34,6	34,4	33,9	35,3	35,4	36,0	36,1	36,3	36,8	..	..
ABD	..	38,9	39,3	38,9	38,9	39,6	39,7	40,5	40,7	40,7	41,1	41,4
OECD- Ortalama	31,3	31,2	31,0	30,9	31,2	31,3	32,1	32,3	33,0	34,0	34,2	33,7
Brezilya	..	36,1	37,2	37,3	37,8	38,5	39,0	39,1	38,7	38,4	36,8	38,7
Hindistan	12,2	..	12,9	..	..	..	..	..	13,7	14,6	17,6	..
Endonezya	20,9	..	19,3	21,6	23,5	22,4	44,8	27,5	..	29,6	32,6	32,4
Rusya	38,6	39,5	39,1	38,4	38,1	38,7	42,0	41,3	41,8	44,7	45,7	..
Güney Afrika	29,6	31,0	31,1	30,0	31,1	30,8	31,6	32,1	30,5	30,2	31,4	31,6

Kaynak: (OECD,2023)

Tablo 2'ye göre kadınların önemli görevlere gelmeleri gelişmiş ülkelerde dahi istenen düzeyde değildir. İzlanda ve Norveç gibi gelişmiş ülkelerde üst düzey yönetimde çalışan kadın oranları yüksek olmasına karşın, Kore ve Japonya gibi ülkelerde bu oran daha düşüktür.

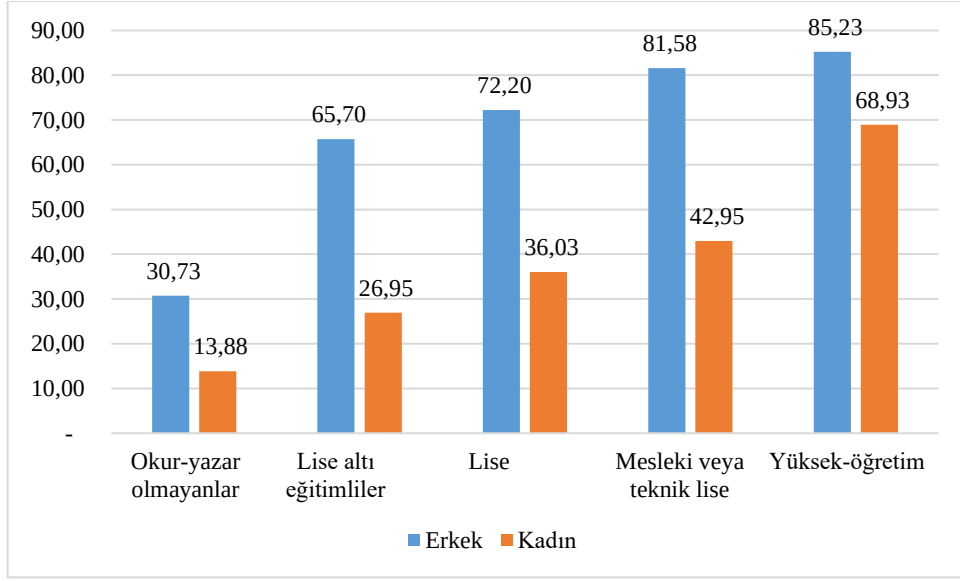
Kadınların üst yönetimde görev alabilmesi için bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörlerden kaynaklanan engellerin kaldırılması gerekir (Savaşkan, 2019: 16). Bu engellerin en yaygın bilineni cam tavan sendromudur. Cam tavan sendromu, 1986 yılında Hymawitz ve Schellhardt tarafından Wall Street'te yayımlanan bir makalede ilk kez gündeme getirilmiştir (İpçioğlu, Eğilmez ve Şen, 2018: 688). Kadınların işyerlerinde üst yönetim ile aralarında bulunan şeffaf, görünmez ve yapay engelleri açıklamak için kullanılmaktadır. Bu engeller görünmez olarak tanımlandığı için cam tavan engelleri olarak adlandırılır. Çalışma hayatında kadınların maruz kaldığı ayrımcılığı açıklayan önemli kavramlardan birisi olması yönüyle cam tavan sendromu yaygın bir biçimde araştırılmaktadır.

Kadınlar, çalışma hayatında yer edinirken toplumdaki kalıp yargılar nedeniyle güçlüklerle karşılaşmakta ve bunlarla mücadele etmek durumundadır. Ayrıca kadınlar iş piyasasına bu şartlarda girebilmiş olsa bile, erkeklerle aynı eğitim seviyesinde bulunsalar da, sadece cinsiyetleri sebebiyle ücret olarak erkeklerden daha düşük gelir elde etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu işgücü-kazanç istatistiklerine göre cinsiyetler arasındaki ücret veya kazanç farkı, tüm eğitim seviyelerinde erkeklerin lehine ortaya çıkmıştır (TÜİK, 2023). En büyük fark %17,1 ile yükseköğretim mezunlarında, en düşük fark ise %12,4 ile ilkokul ve altı mezunlarında gözlemlenmiştir (TÜİK, 2023).

Kadınların üretim süreçlerine etkin ve çok yönlü bir şekilde katılımının sağlanması, ekonomik açıdan gelişme kaydedilmesinin yanında kadının toplumsal ve sosyal statüsünü olumlu yönde geliştirmektedir (Tutar ve Yetişen, 2009: 118). Bu nedenle kadınların üretim süreçlerine katılımı konusunda çok yönlü bir biçimde değerlendirme yapılmalıdır.

1.1.1.3. Eğitim

İşgücüne katılım oranlarını belirleyen unsurların başında eğitim gelmektedir. "8 Mart Dünya Kadınlar Günü" için özel olarak düzenlenen veriler kapsamında TÜİK tarafından şu bilgilere yer verilmiştir:

Şekil 2. Eğitim Durumuna Göre Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılma Oranı(2022)

Kaynak: (TÜİK, 2023)

Şekil 2’den anlaşılabacağı üzere; her eğitim seviyesinde erkeklerin işgücüne katılım oranı kadınların oranlarından daha fazladır. 2022 yılı verilerine göre, kadınların eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranlarının da yükseldiği gözlemlenmektedir. Okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %13,88, lise altı eğitim düzeyine sahip kadınların katılım oranı %26,95, lise mezunu kadınların oranı %36,03, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların oranı ise %42,95’tir. Yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı ise %68,93 olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı, erkeklere göre oldukça düşük seviyededir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, kadınların eğitim düzeyinin düşük olmasıdır.

TÜİK’e göre Türkiye’de kadınlarda eğitim süresi 2011 yılında 6,4 yıl iken, 2022’de 8,5 yıl olmuştur. Kadınların yıllara göre eğitim seviyesindeki bu artış kadınların istihdamı oranını da artırmıştır. Aşağıdaki veriler bu sonucu desteklemektedir; 2011 yılında kadın büyükelçi oranı %11,9 iken, bu oran 2023 yılı itibarıyla %27,3’e çıkmıştır. 2007 yılında %9,1 olan kadın milletvekili oranı, 2023 yılına gelindiğinde %19,9 seviyesine yükselmiştir. Yükseköğretimde görev yapan kadın profesör oranı 2010-2011 öğretim yılında %27,6 iken, 2022-2023 öğretim yılında %33,9’a ulaşmıştır. Yükseköğretimdeki kadın doçent oranı ise, 2010-2011 öğretim yılında %32,2 iken, 2022-2023 öğretim yılında %40,8 olarak belirlenmiştir.

2012 yılında şirketlerde üst ve orta düzey yönetici pozisyonundaki kadın oranı %14,4 iken, bu oran 2022 yılında %19,6'ya yükselmiştir (TÜİK, 2023).

Eğitim, kadınların istihdama, sosyal yaşama ve karar alma süreçlerine katılımlarını artırmanın yanı sıra, hizmetlere erişimlerini de kolaylaştırmaktadır. Kırsal alanda genellikle ücretsiz ya da düşük ücretler karşılığında çalışan kadınlar için sosyal hareketlilik ve yaşam standartlarının yükseltilmesi, eğitimde yeterli bir gelişim sağlanmasıyla mümkündür. Ancak, eğitimle ilgili veriler incelendiğinde, özellikle kadınlar için kırsal bölgelerde eğitime erişim olanaklarının sınırlı olduğu gözlemlenmektedir (Kulak, 2011). Eğitim seviyesinin düşüklüğü, bilgi ve beceri eksikliği kadınları istihdam açısından enformel sektörlere, yarı zamanlı işlere ya da ücretsiz tarım işçiliğine yönlendirmektedir.

1.1.1.4. Ataerkil Toplum

Ataerkil toplum, erkeklerin egemen olduğu, kadınların her alanda ikinci planda görüldüğü bir toplum yapısını yansıtmaktadır. Kadınların toplumda eşit haklara sahip olmasının önündeki en büyük engellerden birisi de bu anlamda ataerkil toplumdur (Sultana ve Altay, 2019: 417). Geçmişten bugüne kadınların erkeklere ekonomik olarak bağımlılıkları etrafında devam eden süreçler ön plana çıkmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 38).

Ataerkillik kavramı dilimize Fransızca da kullanılan patriarkal kavramından geçmiştir. Ataerkil toplumlarda erkek saygı duyulması gereken bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerin hem kamusal hem de özel alanda kadınlardan hep bir adım önde olmaları ataerkillik ile alakalıdır. Ataerkil kültürün hâkim olduğu toplumlarda çocuklar yetiştirilirken bile erkek ve kız figürü belirgin bir şekilde ayrımcı şekilde eğitilir. Erkekler bu bağlamda daha güçlü karakterde, daha baskın ve otoriter bir eğitimden geçerken kız çocukları; nahif, duygusal yetiştirilir. Bu ataerkil kültürde ev işlerinin sorumluluğu kadınların görevi iken, evin geçimi baba, eş figürüne aittir.

Kapitalizm ile birlikte sanayileşmenin gelişmesine paralel olarak ataerkil toplumun etkilerinin silinmesi beklenmiştir. Çünkü kapitalizmle birlikte kadınlar fabrikalarda ve diğer üretim süreçlerinde yer almaya başlamıştır. Ancak ataerkil toplumun yansımaları kapitalizm ile birlikte devam etmektedir. Kadınların çalışma hayatındaki varlığına karşın ücretsiz ev işlerini yapmaya devam etmesi bunun örnekleri arasındadır (Aydoğan, 2020: 78). Kadınlar kapitalizm ile birlikte çalışma

hayatına dâhil olma şansına sahip olsa da bu durum kadınların ayrımcılığa uğramasının sona ermesini sağlamamıştır ve kadınlara yönelik ayrımcılıklar sürmüştür. Kapitalizm, kadınların ucuz işgücü olarak görülmesine neden olmuştur. Yine cinsiyetçi yaklaşımın etkileriyle kadınlar belirli iş kolları ve belirli kademelerle sınırlandırılmıştır (Atbaşı ve Kurtulmuş, 2012: 258). Patriarkal zihniyet yapısı, hangi sektörlerin ve işlerin kadınlar için uygun olduğuna dair algıları şekillendirerek işverenlerin işe alım yaklaşımlarını etkilemekte ve bu durum kadınlar için istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır. Ayrıca, işverenler, kadınların yeniden üretim süreçlerine dair maliyetleri hamilelik, doğum izni ve çocuk bakımı gibi üstlenmekten kaçınmakta ve uzun çalışma saatleri ile vardiyalı çalışma gibi koşulların, kadınların yeniden üretim sorumluluklarıyla uyuşmadığı durumlarda kadın istihdamını azaltma eğiliminde olmaktadır. Bu nedenle, kapitalizm ile ataerkil toplum arasındaki etkileşim dikkate alınmalıdır (Toksöz, 2015).

Patriarkal sistemin kadına yüklediği roller nedeniyle kadınların büyük bir kısmı işgücü piyasasına katılamamakta ve üretim süreçlerinin dışında kalmaktadır. Üretim sürecine dâhil olan ve ücretli emek kategorisine giren kadınlar ise, bu sistemin koyduğu sınırlamalar içinde varlık gösterebilmektedir. Ev içindeki emeği göz ardı edilen kadın, ücretli çalışma alanında da aynı değer yargılarının etkisi altında kalmakta ve patriarkal normların izin verdiği ölçüde sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yer almak durumundadır. Ayrıca cam tavan uygulamaları eşit işe düşük ücret ödenmesi ve bazen kadın işi olarak değerlendirilen başka işler yapılmaya zorlanma gibi durumlar; cinsel taciz dâhil pek çok konuda, kadınlar baskı, eşitsizlik ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ancak işgücü piyasasına katılan kadınların karşılaştığı eşitsizlik ve baskı, sadece ücretli emek süreciyle sınırlı kalmamaktadır. Çoğu zaman, kadın ev dışında elde ettiği gelir üzerinde bile söz sahibi olamamakta; bu gelir, erkek tarafından, yani baba veya eş tarafından kontrol altına alınmakta ve kadının kendi emek gücünün yeniden üretimi için gereken asgari düzey bile genellikle yeterli görülmemektedir. Ayrıca, patriarkanın kadına yüklediği ev içi emek sorumlulukları da sürmektedir; kadının ev dışındaki çalışma yoğunluğuna bakılmaksızın, ev içi emek süreçleri her gün tekrar edilerek devam etmektedir (Gurbuz, 2013:2).

1.1.1.5. Kayıt dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam, enformel istihdam olarak da adlandırılır. Yasal düzenlemelere tabi olmayan, güvencesiz ve resmi kayıtlarda bulunmayan işler için kullanılan bir terimdir. Kadınlar eğitim seviyesinin düşük olması, mesleki becerilerinin yetersiz olması ve aile içi sorumlulukları nedeniyle güvencesiz, esnek istihdam biçimlerine yönelmektedir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını etkileyen ve kentsel emek piyasalarında kadın istihdam oranlarının düşmesine neden olan bir diğer etken ise “kayıt dışı ekonomi” dir. İstatistiklerde “çalışmıyor” olarak sınıflandırılan bazı kentli kadınların, özellikle tekstil sektörü içinde fason üretim yapan firmalardan ve toptancılardan parça başına iş aldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların dikiş, iğne oyası, örgü ve gündelik işçilik gibi alanlarda da faaliyet gösterdikleri görülmektedir (Özer ve Biçerli, 2003:67). Kadınların kayıt dışı işlerde kazandıkları gelirler, çocuk bakımına, yemek yapma ve temizlik gibi ev işlerine harcayacakları ücretlerden daha düşük olduğundan, birçok kadın "çocuğuma kendim bakarım" diyerek çalışmayı tercih etmemekte ve böylece işgücü piyasasının dışında kalmaktadırlar (TBMM, 2013).

Tablo 3. Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Tarım			Tarım dışı		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2022	80,00	72,60	90,10	16,80	15,70	19,20
2021	84,60	77,70	94,20	17,50	17,00	18,70
2020	83,50	76,20	94,30	19,30	18,90	20,20
2019	86,60	79,50	95,70	23,00	22,40	24,20
2018	82,70	76,20	90,90	22,30	21,20	24,90
2017	83,30	74,40	94,20	22,10	21,00	24,90
2016	82,10	72,20	94,30	21,70	20,80	24,20
2015	81,20	70,20	94,00	21,20	20,20	24,10
2014	82,30	71,80	94,40	22,30	21,10	25,90

Kaynak: (SGK, 2023)

Tablo 3 incelendiğinde, tarım dışı sektörde kayıt dışı istihdam oranı yıllara göre değişkenlik göstermekle birlikte, erkek ve kadınlar açısından birbirine yakınken, tarım sektöründe bu oran kadınlarda, erkeklere göre yaklaşık %20 daha

fazladır. 2014 yılında tarım dışı sektörde çalışan kadınlar için kayıt dışı istihdam oranı %25,90 iken, 2022 yılında 19,20'ye düşmüştür. Tarım sektöründe çalışan kadınlar için ise kayıt dışı istihdam oranı 2014 yılında %94,40 iken, 2022 yılında %90,10'a düşmüştür.

Tarım dışı ekonomik alanlarda, kadınların dörtte biri, erkeklerin beşte biri kayıt dışı olarak çalışmaktadır. İşgücü piyasasının esnek hale gelmesiyle birlikte, yarı-zamanlı, geçici ve güvencesiz, genel olarak atipik işler çoğunlukla kadınlar tarafından yürütülmektedir. Kadınlar, evdeki bakım sorumlulukları yüzünden genellikle daha kısa süreli çalışmayı tercih etmekte ve işgücü piyasasında sahip oldukları daha düşük nitelikler sebebiyle esnek ve kayıt dışı çalışma koşullarını daha sık benimsemek zorunda kalmaktadır. Zira yarı-zamanlı işler, ev merkezli görevler ve çocuk bakımı gibi pek çok iş, kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Toksöz ve Memiş 2018:7). Bu durum kadınların güçlenmesinin önündeki engellerden biri olup, kadınların eş veya babaya bağımlılık temelindeki konumunu pekiştirmekle birlikte, sosyal güvenlik sistemine eş veya baba üzerinden dolaylı yoldan dâhil olmalarına neden olmaktadır. Kadınların sosyal güvenlik sistemine dâhil olmamaları ise gerek sağlık hizmetlerine erişim ve emeklilik hakkı elde etme gibi konularda yoksullukla sıkı bir ilişki içindedir. Kadınların bu konjonktürde ortaya çıkan sosyal güvencesizlik durumuna çözüm için; her tür yarı zamanlı çalışma ve ev içi çalışma dâhil, yasal düzenleme altına alınmalı; çalışan tüm nüfusu kapsayacak şekilde sosyal sigorta sistemi genişletilmelidir.

1.1.2. Tarihsel Açıdan Türkiye’de Kadın Emeği

1.1.2.1. 1980 öncesi Türkiye’de Kadın Emeği

Erken Cumhuriyet dönemi kadın emeğine dair en önemli veri kaynağı, 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarıdır. Bu sayım verilerine göre, 14 yaş ve üzeri toplam 124.444 işçinin 29.533’ü kadınlardan oluşmaktadır (%23,73). Cinsiyet açısından bakıldığında, her dört işçiden biri “kadın” ya da “kız” olarak kaydedilmiştir. Kadınların en yoğun çalıştığı sektör ise dokumacılık alanıdır. Ayrıca bu döneme ait tüm veriler, sektör fark etmeksizin, erkek işçilerin ücretlerinin kadın işçilerin ücretlerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir (Makal,2015).

Türkiye’de 1930’larla başlayan ve 1945 sonrası ortaya çıkan, 1960 sonrasında ise bütüncül bir görünüm çizen refah devleti uygulamalarına dayalı yeni sermaye birikim rejimi, kamuda çalışan kadın istihdam koşullarını etkilemiştir.

Sosyal devlet mekanizmalarının ortaya çıkması; kadınların çalışma yaşamına girmesini kolaylaştırıcı etmenleri de içinde barındırır. 1945 sonrası ortaya çıkan yeni sermaye birikim rejiminin anayasası olarak 1961 Anayasası ile “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.” hükmü kabul edilmiştir (Aslan, 2006).

1950’li yıllarda Türkiye’de yaşanan toplumsal dönüşüm, kadınların işgücüne katılım oranlarını, istihdam durumlarını, sektörel ve mesleki dağılımlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu süreçte hızlanan kentleşmenin etkisiyle, kadınların toplumsal statüleri de kayda değer bir dönüşüm geçirmiştir. (Sağlık,2021). Göç olgusu, kadın işgücünün dezavantajlı sektörlerde yoğunlaşmasında belirleyici bir faktördür. Marjinal işlerde çalışan kadınlar genellikle ev kadını olarak algılanmakta, parça başı üretim, tığ işi ve örgü işleri gibi faaliyetler ise geçici uğraşlar olarak kabul edilmekte ve resmi iş kategorisine dahil edilmemektedir. Gündelikçi olarak çalışan kadınlar, işin düşük statüsünden dolayı kendilerini ev kadını olarak tanımlama eğilimindedir. Tarım sektöründe ise kadın emeği yeterince değer görmediği için tarımda çalışan kadınlar da ev kadını olarak konumlandırılmaktadır. Kadınların evde ürettikleri gıdalar, onların üretime katılmasının en yaygın yollarından biri olmasına rağmen, ekonomik bir faaliyet olarak kabul edilmemektedir. Bu durum, Türkiye’de kadınların üretime katılımının genellikle düşük statüde gerçekleştiğini ve bu katkıların ekonomik olarak değerlendirilmediğini göstermektedir. (Özbay, 2011: 120-121).

1960 ile 1980 yılları arasında planlı kalkınma döneminde, temel tüketim ürünlerine yönelik bir sanayileşme süreci yaşanmış ve bu dönemde hazırlanan ilk dört beş yıllık kalkınma planı, kadın ve erkek eşitliğini hedefleyen, kalkınma süreçlerinde kadınları da odağa alan düzenlemeler içermiştir. Bu süreçte, şehirlerdeki az sayıdaki yüksek eğitilmiş ve yetkin kadın, tarım ve sanayi sektörlerinden ziyade hizmet sektöründe daha fazla iş bulmuştur. 1975 yılına gelindiğinde, ekonomik olarak aktif kadınların sadece %3,9’u sanayide, %7,7’si ise hizmet sektöründe yer alıyordu. (İşler ve Şentürk 2016: 615).

1.1.2.2. 1980 sonrası Türkiye’de Kadın Emeği

Türkiye ekonomisi için 1980 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıla kadar ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenirken 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme ön plana çıkmıştır. 1980 sonrası uygulamaya konan neoliberal politikalar ihracatta rekabetçi olabilmek adına genel olarak düşük reel ücret politikasına dayanmaktadır. Bu yeni emek rejimi emeği istihdam güvencelerinde de yoksun bırakmayı amaçlamaktaydı. Böylelikle sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme hakları zayıflatıldı. Hız kazanan özelleştirmeler ile işsizlik artış gösterdi. Bu durum şüphesiz kadınlara da olumsuz yansıdı. 1980 sonrasında Türkiye’de ekonomi politikalarındaki değişimle birlikte, özellikle enformel iş gücünde kadın emeğine daha fazla yer verilmeye başlandı. Bu dönüşüm, kadınların kayıtdışı sektörlerde daha yoğun bir şekilde istihdam edilmesine yol açarak, esnek ve güvencesiz çalışma koşullarını kadın işgücünün belirgin bir parçası haline getirdi. Enformel sektörde kadın emeğinin yoğunlaşmasının başlıca nedenlerinden biri, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde bu iş gücüne olan talebin artmasıdır. Bu talebin arkasında, kadın emeğinin küçük ölçekli üretim birimlerinin kriz dönemlerinde uyum sağlayabilen esnek yapısına uygun olması yatar. Esnek üretim süreçlerinde, bu küçük birimlerdeki enformel iş ilişkileri; akrabalık ve hemşerilik gibi sosyal bağlarla şekillenen, sendikaların yer almadığı ve yasal düzenlemelerden uzak bir iş ortamı oluşturur. (Ergüder, 2006;123)

1980 sonrası dönemde, Türkiye gibi kalkınmakta olan birçok ülke ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiş ve Güneydoğu Asya ile Latin Amerika’da bu modelde kadın emeği üretimde önemli bir rol oynamıştır. Buna karşın, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, Türkiye dâhil, kadın istihdam oranlarında düşüş gözlenmiştir. (Öztürk, 2010). Çünkü Türkiye’de gerçekleşen tarımsal dönüşümle, kadınlar tarımda ücretsiz aile işçisi veya tarım işçisi olarak faaliyette bulunurken, kente göçle birlikte tarım dışı faaliyetlerde kendine yer bulamamıştır (Özer ve Biçerli, 2003). Bunun bir başka nedeni olarak 1980 sonrası dönemde kamu faaliyetlerinin azalırken özel sektörde benzer bir büyümenin yaşanmaması ve Türkiye’ye beklenen doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmemesi olarak gösterilebilir. Ayrıca, Türkiye’de ihracata dayalı sanayileşmenin büyük ölçüde ithalata bağımlı hale gelmesi, ara ve yatırım malları için yatırım yapılması yerine

bu malların ithal edilmesine yol açmış ve bu durum da istihdam yaratma kapasitesinin zayıf kalmasına neden olmuştur (Karabıyık, 2015;239).

1980 sonrası Türkiye’de istihdamın artırılması ve işsizlikle mücadele, hükümetlerin öncelikli politikaları arasında yer almamıştır. İstihdam artışı, piyasa güçlerinin kendi dinamiklerine bırakılmıştır. Bu durum, kadın istihdamına yansarak, devletin bu alanda somut ve etkili politikalar geliştirmekten uzak durmasıyla kendini göstermiştir.

Devletin kadın işgücü ve istihdamına dair tutumunu gösteren belgeler arasında, 1990-94 döneminde kabul edilen 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı öncül bir rol oynamaktadır. Bu planda "Aile-Kadın-Çocuk" başlığı altında, kadınların tarım dışındaki istihdamını artırmak amacıyla uygun bir ortam sağlanacağına dair genel bir taahhütte bulunulmuştur. (Toksöz,2011:27). Ancak; Türkiye'nin neoliberal politikalara dayalı kalkınma stratejisi ve özel ve kamu kesiminde hâkim olan patriyarkal anlayış nedeniyle, kadın istihdamını artırmada beklenen başarıya ulaşamamıştır. Ekonomik, demografik ve patriyarkal faktörlerin birleşimi sonucunda, kadınların istihdam oranı sürekli olarak erkeklerin altında kalmış ve işgücüne katılım oranı düşüş göstermiştir. Bunun yanı sıra, neoliberal politikaların Türkiye’deki kadın istihdamının niteliğini esnekleşme ve enformelleşme yönünde dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Az sayıda istihdam edilen kadın, genellikle güvencesiz, düzensiz, kayıtdışı ve geçici işler içinde yer almıştır (Güdek-Gölçek, Ş. 2019). Çünkü, ihracata yönelik sanayilerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilmesi için maliyetleri düşürme zorunluluğu, üretim süreçlerinde taşeron ve fason ilişkilerinin önem kazanmasına neden olmuştur. Büyük işletmeler, kayıt dışı faaliyet göstermesi zor olan büyük işletmelerin maliyetlerini azaltmak amacıyla emek yoğun üretim aşamalarını küçük işletmelere fason üretim yaptırarak çözümlemektedirler. Fason iş alabilmek için birbirleriyle yoğun rekabet içinde olan küçük işletmeler de maliyetlerini esas olarak iş gücünün kayıtdışı istihdamı üzerinden düşürmektedir. Bu bağlamda, istihdamın artışı daha çok formel sektörden ziyade enformel sektörde ve enformel ekonomik faaliyetlerde gerçekleşmektedir (Toksöz, 2011:110).

Burada ortaya çıkan diğer bir konu, erkeklere verilen hakların kadınlara da verilmesinin gerçekten eşitlik sağlayıp sağlamadığı olmalıdır. Örneğin; emeklilik

yaşının 65'te eşitlenmesi; kadınların işgücü piyasasında daha kısa sürede kalma eğiliminde olmaları ve sosyal güvenlik katkılarının ücretsiz doğum iznine ayrılma dönemlerinde ödenmemesi gibi kadınlara karşı daha ayrımcı bir sonuç doğurabilir. Öte yandan, yetim aylıklarında kız çocuklarına uygulanan farklı iyileştirme örnekleri geleneksel toplumsal cinsiyet rolünü güçlendirirken kadınların istihdam dışına itilmesi ve kadınların annelik ve eşlik rollerini teşvik edicidir (Dedeoğlu ve Elveren 2017).

Bütün bunlar toplumda yerleşmiş bulunan ataerkil zihniyetin sonucu olmakla birlikte sadece kadınların görevi gibi görülen ev ve bakım işlerinin kadınların üstlerinden alınıp, kamusal hizmetlerle desteklenmediği sürece kadın istihdam artışı istenilen nitelikte ve nicelikte olmamaktadır. Bu bağlamda çocuk bakımının kamu hizmetiyle desteklenmesi, aile içinde ev içi emek hizmetlerinin hane halkı tarafından bölüşülmesi gerekmektedir.

Ayrıca, kadın istihdamının artırılmasının yanı sıra, kadınların toplumsal konumlarını güçlendirecek ve toplumsal cinsiyet normlarını değiştirecek politikalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınların işgücüne katılımını artırmak ve teşvik etmek amacıyla daha somut ve etkili politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, kadınların evdeki karşılıksız emeklerinin nasıl değerlendirileceğine dair stratejiler de oluşturulmalıdır. Bu açıdan sosyal politika ve refah devleti uygulamaları önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır (Dedeoğlu 2017, 227).

1.1.2.3. Türkiye’de Tarımda Kadın Emeği

Türkiye’de kadın emeği, tarım sektöründe yoğundur. Türkiye’de genel istihdamın %68,2’sini erkekler, %31,8’ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Tarım sektöründe bu oranlar farklılık göstermekte olup, istihdamın %56’sı erkeklerden, %44’ü ise kadınlardan oluşmaktadır. İmalat sektöründe çalışanların %24,2’si, inşaat sektöründe çalışanların %15,1’i ve hizmet sektöründe çalışanların %33,2’si kadınlardan meydana gelmektedir (TÜİK, 2019). Kadın emeğini destekleyici nitelikteki çalışmalar tarım için oldukça önemlidir. Türkiye’de kadın çiftçilere yönelik olarak sürdürülebilir tarım faaliyetlerini teşvik eden ve kaliteli ürün üretimini artıran çeşitli projeler ve programlar uygulanmaktadır. Bu girişimler, kırsal bölgelerde kadın girişimciliğini destekleyerek, gelir getirici ve mesleki

beceriler kazandıran imkânlar sunmakta; faaliyet çeşitliliğini artırarak kadınları sosyo-ekonomik açıdan güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, ortak çalışma kültürünü geliştiren ve yeni istihdam alanları oluşturan bu çalışmalar, kırsal kesimde kadınların güçlenmesi ve istihdam edilmesi için fırsatlar yaratmaktadır (Tarım Orman Bakanlığı, 2023).

Aşağıdaki tabloda Türkiye’de tarım sektöründeki kadınların üretime katılma biçimleri ile ilgili veriler yer almaktadır. (TÜİK, 2023)

Tablo 4. Tarım Sektöründe Kadınların Üretim Süreçlerine Katılma Biçimleri

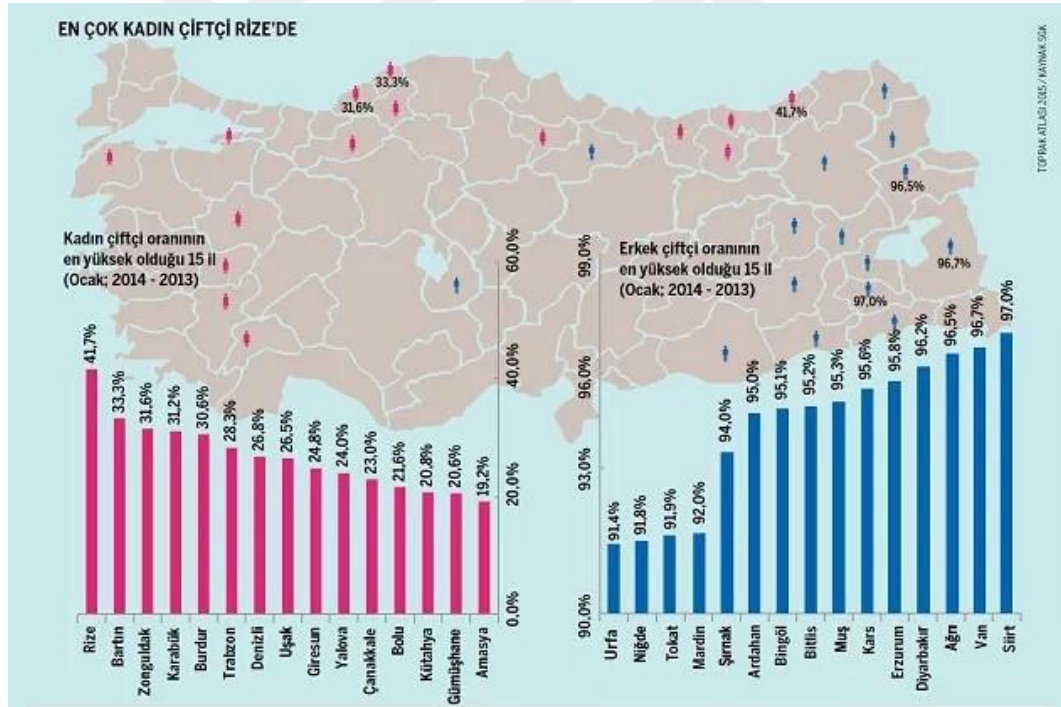
Yıllar	Toplam (bin kişi)	Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli		İşveren ve kendi hesabına		Ücretsiz aile işçisi	
		Çalışan Sayısı (bin kişi)	Oran	Çalışan Sayısı (bin kişi)	Oran	Çalışan Sayısı (bin kişi)	Oran
2014	2.533	214	8,45%	272	10,74%	2.047	80,81%
2015	2.527	228	9,02%	261	10,31%	2.039	80,67%
2016	2.384	203	8,52%	252	10,57%	1.929	80,91%
2017	2.471	214	8,66%	260	10,52%	1.997	80,82%
2018	2.353	203	8,63%	270	11,47%	1.880	79,90%
2019	2.241	211	9,42%	239	10,66%	1.791	79,92%
2020	1.891	192	10,15%	200	10,58%	1.499	79,27%
2021	2.047	220	10,75%	216	10,52%	1.612	78,73%
2022	2.043	231	11,31%	239	11,70%	1.573	76,99%

Kaynak: TÜİK (2023)

Tarım sektöründe kadınlar ücretli veya yevmiyeli işçi olarak çalışabildikleri gibi, işveren, kendi hesabına çalışan, ücretsiz aile işçisi gibi farklı şekillerde üretime katılmaktadır. Kadınların emeğinin sömürülmesi veya yok sayılmasının bir örneği de Tablo 4.’de yer alan oranlar aracılığıyla anlaşılmaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta iken, işveren olarak çalışan kadın sayısı çok sınırlıdır. Tarım sektöründe ücretli, maaşlı ve yevmiyeli olarak çalışan kadın oranı genel olarak artmaktadır. 2014 yılında %8,45 olan tarımda ücretli, maaşlı ve yevmiyeli kadın oranı, 2022 yılında %11,31 seviyelerine yükselmiştir. Tarım sektöründe işveren ve kendi adına çalışan kadın oranı yıllara göre değişiklik göstermektedir. İşveren ve kendi adına çalışan kadın oranı 2014 yılında %10,74 iken, 2018 yılında %11,47 seviyelerine gelmiş, 2022

yılında ise en yüksek seviyesi olan %11,70'e ulaşmıştır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranı 2014 yılında %80,81 iken, 2018 yılında %79,90'a inmiş, 2022 yılında ise en düşük seviye olan %76,99'a gerilemiştir (TÜİK,2023) Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın oranları azalma eğilimindedir. Bunda kendi hesabına çalışan ve ücretli ya da yevmiyeli çalışan kadınların oranının artması etkindir. Nitekim bu durum tarımda tasfiye tezi ile uyumlu bir husus olarak görünmektedir.

Türkiye'de kadın çiftçilere dair öne çıkan illerin bilgisi aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (BOELL, 2015). En çok kadın çiftçi Rize ilinde, bu ili Bartın, Zonguldak, Karabük Burdur ve Trabzon illeri izlemektedir. Çoğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bu illerde yoğun biçimde fındık ve çay üretimi söz konusudur. Diğer taraftan erkek çiftçilerin en yoğun olduğu iller ise Siirt, Van, Ağrı, Diyarbakır gibi Güneydoğu illeridir. Bu bölgede kadın çiftçilerin azlığının temel nedeni ise olumsuz arazi yapısıdır. Yine bölgenin yoğun göç vermesi de tarımsal üretimin hızla azalmasına neden olmuştur.

Şekil 3. İllere göre Türkiye'de tarımda kadın emeği

Kaynak: TÜİK (2015)

Türkiye'nin farklı bölgelerinde ve şehirlerinde kadın çiftçilerin tarım faaliyetlerine katılım gösteriyor olmaları, tarım alanında üretime katılımın farklı türlerini destekler niteliktedir. Türkiye'de tarımda en fazla yer alan ancak tarımsal

yeniliklere en geç ulaşan kadın çiftçilere, daha verimli tarım yapabilmeleri için kaynakları etkin şekilde yönetme, kullanma becerisi kazandırmak, yeni teknolojiler öğretmek ve uygulamalarını sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu süreçte, kadınlara yönelik tarımsal yeniliklerin yaygınlaştırılması da hedeflenmektedir (Tarım Orman, 2023).

1.2. Türkiye’de Tarım ve Fındık Üretimi

1.2.1. 1980 Öncesi Türkiye’de Tarım

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye, büyük ölçüde tarım ülkesi özellikleri taşımaktaydı. Bu dönemde, Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) neredeyse yarısı tarımdan sağlanırken, iş gücünün yüzde 70'ten fazlası çiftçilikle geçimini sağlamakta ve nüfusun yüzde 80'i kırsal alanlarda yaşamını sürdürmekteydi (Aruoba, 1982: 79). Cumhuriyet döneminde tarım alanındaki en önemli adımlardan biri, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan karara dayanarak 17 Şubat 1925'te çıkarılan 552 sayılı "Aşarın İlgası ile Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun" ile Osmanlı'dan devralınan aşar vergisinin tamamen kaldırılmasıdır. Bu uygulama, tarım sektörüne yönelik önemli bir reform olarak kabul edilir (Topuz, 2007: 380). İzmir İktisat Kongresi sonrası alınan kararlar hızla hayata geçirilmiştir. Mera arazilerinin tarıma açılması, topraksız çiftçilere toprak dağıtılması, arazi mülkiyetinin güçlendirilmesi ve Ziraat Bankası'nın çiftçilere finansman sağlamak için yeniden yapılandırılması, 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bu adımların sonucu olarak, tarımsal üretimde kısa sürede büyük bir artış sağlanmıştır. 1924-1929 yılları arasında tarımsal üretim yıllık ortalama %16,2 büyümüştür. Aynı dönemde, tarım ürünleri ihracatının toplam ihracattaki payı %80'i geçerken, tarımın gayri safi milli hasıladaki payı %45 olmuştur (Boratav, 2008).

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım alanında attığı adımlar, kısa vadede olumlu etkiler yaratsa da 1929'daki "Büyük Buhan" olarak bilinen küresel ekonomik kriz tarım sektörünü derinden sarsmıştır. Talep daralmasıyla başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan bu kriz, fiyatlar genel seviyesinin büyük oranda düşmesine neden olmuştur. 1929-1933 yılları arasında Türkiye'nin başlıca ihraç ürünlerinden fındığın fiyatı %73, pamuk fiyatı %48, tütün ve üzüm fiyatları %50, incirin fiyatı ise %43 oranında düşerken, buğday fiyatı da yaklaşık %70 gerilemiştir (Metintaş ve Kayıran, 2016). Devlet bu sebeple çiftçiye koruma ve

sanayiye destekleme amacıyla bir dizi önlem alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu kapsamda hammaddesini tarımdan temin eden sanayi sektörlerine öncelik verilmiştir. İç pazarın geliştirilmesi, yerli ürünlerin korunması ve tüketimin artırılması için çeşitli tedbirler alınmış, tarım tekniklerini iyileştirmeye yönelik destekler sağlanmış ve dış ticarete takas ve kontenjan uygulamaları uygulanmaya konulmuştur. Ayrıca, Ziraat Bankası'na olan çiftçi borçlarının nakit yerine aynı olarak ödenmesi kabul edilmiş; hayvan sahiplerinden alınan sayım vergisi düşürülmüş ve bazı borçlar tamamen affedilirken bazılarına faiz indirimi ile taksitlendirme imkânları sunulmuştur (Dernek, 2006).

1930 yılı, Cumhuriyet döneminin Türk ekonomisinde önemli bir dönüm noktasıdır. 1929 Krizi'nin ardından, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de devletçi, müdahaleci ve korumacı politikaların uygulanmasına başlanmıştır. 1923-1929 yılları arasında özel sektör girişimlerini destekleyen politikaların ülke kalkınmasında yetersiz kaldığını düşünen iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1931 yılında programına devletçilik ilkesini dâhil etmiştir. 1930 sonrası Devlet, kapalı bir ekonomik yaklaşım benimsemeye ve devletçilik anlayışına yönelmeye başlamıştır. 1933 yılında hazırlanan ve 17 Nisan 1934 tarihinde kabul edilerek uygulamaya konulan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet, iktisadi hayata doğrudan müdahil olarak işletmecilik faaliyetlerine girmiş ve ülke genelinde planlı sanayileşme sürecine geçiş yapılmıştır. Planda, Türkiye'de dokuma, madencilik, kâğıt-karton, kimya-seramik sektörlerinde toplam 20 tane fabrikanın kurulması hedeflenmiştir. Bu Planı uygulama görevi 1933'te kurulan Sümerbank'a verilmiştir (Özyurt, 2011).

1930-1939 yılları, Türkiye'nin sanayileşme yönünde ilk ciddi adımlarını attığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %10,3 olarak kaydedilmiştir. Tarım sektörü ise, tüm olumsuz koşullara rağmen, sanayinin gerisinde kalmakla birlikte pozitif bir gelişim göstermiştir. Bu yıllarda tarımın yıllık milli gelir içindeki büyüme hızı %5,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, dünya ekonomisinin büyük buhran yaşadığı ve kapitalist ülkelerde reel gelirlerde önemli düşüşlerin gözlemlendiği bir dönemde bu büyüme oranlarının dikkate değer bir başarı olarak nitelendirilebileceği söylenebilir (Boratav, 2008). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarılı olmasına binaen 1936 yılında 1938-1943 yıllarında uygulanmak üzere İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

hazırlanmıştır ancak bu Plan 1939 yılında patlak veren İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı hayata geçirilememiştir¹ (Erdoğan, 2020; 257).

1945 yılının Haziran ayında Cumhuriyet döneminin en önemli toprak reformu yasası gerçekleşmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun (ÇTK) 17. maddesi, topraksız veya az miktarda toprağa sahip çiftçi ailelerine toprak tahsis edilmesini öngörmüştür. Bu doğrultuda, 5,000 dekardan fazla arazisi bulunanlardan, bu sınırın üzerindeki arazilerin kamulaştırılması hedeflenmiştir (Eşiyok, 2013). Devletin buradaki amacı toprağı olmayan köylüyü topraklandırmak, toprağın sürekli ekilmesini sağlamak ve büyük arazi sahiplerinin feodal tipi oluşumlarını engellemektir. Ancak kanun uygulanma sürecinde sadece hazine arazilerinin dağıtılmasının ötesine geçememiş olup büyük toprakların bölünmesini sağlamadığı için başarılı olamamıştır².

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Avrupa'da liberal ekonomi anlayışı dünya genelinde yaygınlaşmış ve bu yeni ekonomik düzen, Türkiye üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. ABD'nin desteğiyle ortaya çıkan bu ekonomik model, Türkiye'nin Marshall yardımlarıyla gelişimini teşvik etmiştir. Türkiye, bu yapı içinde tarımsal üretimi artırmaya yönelik çabalar içinde bir ülke haline gelmiştir. Marshall Planı'ndan elde edilen fonlarla, tarımsal araçlar, makineler ve özellikle traktör ithalatı teşvik edilmiştir. Böylelikle, ülkedeki pulluk ve traktör sayıları hızla artmış, traktörlerin büyük bir kısmı Ziraat Bankası'nın sağladığı kredilerden yararlanan büyük ve orta ölçekli çiftçiler tarafından temin edilmiştir. (Pamuk, 2013, 227-228). Traktör sayısındaki artış, 1945 yılında 12,7 milyon hektar olan işlenen tarım arazisinin 1962'de 23,2 milyon hektara ulaşmasını sağlamıştır. Bu süreçte tarımsal üretim sadece niceliksel olarak büyümekle kalmamış, ihracat ve sanayileşmeye bağlı olarak niteliksel bir değişim de yaşanmış; sanayi bitkisi üretimi önemli ölçüde artmıştır. (Kepenek ve Yentürk, 2007: 108-110). 1950'li yıllarda tarımda hızlı makineleşme sadece üretim artışıyla sınırlı kalmamıştır. Bir yandan devlet, köy meralarını ve tarım arazilerini büyük mülk

¹ Türkiye İkinci Dünya savaşına fiilen dâhil olmamakla birlikte 1940-1945 yılları arasında yarı seferberlik halindeydi ve bütçenin büyük kısmı savunmaya ayrılmış durumdaydı. 1940 yılında Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun olağanüstü dönemlerde ülkenin milli güvenliğini ve savunmasını sağlamak amacıyla hükümete geniş yetkiler vermiştir. Fiyat belirleme, ürünlere el koyma ve zorunlu çalışma yükümlülüğü getirme bunlardan bazılarıdır. (Erul ve Buz 2019; 395).

²Bu kanuna duyulan tepki sonucunda çok partili hayata geçişin temelleri atılmış olup 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuştur (Aydın, 2018;359).

sahiplerinin topraklarına eklerken, diğer yandan ortakçıları bir süreç içerisinde topraktan çıkarmıştır. Bu durum sonucunda, daha önce yoksulluk nedeniyle tamamen veya kısmen mülkü elinden çıkmış olan köylü kitlesi, teknolojik ilerlemeyle birlikte, 15-20 yıllık bir "ortakçılık gecikmesi" sürecinde tarım dışı sektörlerde çalışabilecek işgücüne dönüşmüştür (Koç, 2014:16).

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından 1954 yılına kadar, korumacı ve kapalı ekonomik politikalar hızla terk edilerek serbest dış ticaret rejimi benimsenmiş ve dış pazarlara odaklı bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ancak, ithalat artışının dış açıkları kalıcı bir hale getirmesi neticesinde ekonomik yapı, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına bağımlı bir duruma gelmiştir. Kronikleşen dış açıkların finanse edilme yöntemi, döviz bağımlılığı koşullarının oluşumunu hızlandırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde her yıl dış açık verilmesine rağmen, ülkeye sağlanan dış yardımlar döviz sıkıntısının meydana gelmesini bir süre engellemiştir. Ancak bu süreç, ilerleyen dönemlerde döviz bağımlılığını giderek daha belirgin hale getirmiştir (Kanca, 2013). Sürekli artan yabancı sermaye gereksinimini karşılamak amacıyla hükümet, 18 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”nu onaylamıştır. Bu düzenlemenin ardından 1954 yılı itibarıyla ülkeye yabancı sermaye akışı hız kazanmıştır. Zira bu kanun, yerli girişimcilere sunulan haklar ve muafiyetlerin, aynı sektörde faaliyet gösterecek yabancı sermayeli şirketler için de geçerli olmasını sağlamıştır (Şener, 2005:143).

1960 sonrası dönem, Türkiye'de ekonomik, politik ve kültürel açıdan önemli dönüşümlerin ve değişimlerin gerçekleştiği bir zaman dilimidir. Siyasi alanda meydana gelen askeri darbelere, ekonomik alandaki sanayileşme girişimlerine, eğitim ve kültür alanındaki ilerlemelere, kentleşme ve gençlik hareketlerine bu dönemde sıkça rastlanmaktadır. Ekonomik faaliyette bulunan 15 yaş ve üzeri nüfusun 1960 yılında %74,9'u, 1965 yılında %71,9'u, 1970 yılında %66'sı, 1975 yılında %65,2'si ve 1980 yılında ise %57,9'u tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık gibi sektörlerde çalıştığı görülmektedir. 1960'tan 1980 yılına kadar her beş yıllık dönem boyunca bu alanlardaki istihdam oranının sürekli olarak düştüğü gözlemlenmiştir. Buna karşın, imalat ve hizmet sektörlerinde çalışanların oranı sürekli bir artış göstermiştir (Gelekçi, 1960: 603).

Türk ekonomisi, 1963 yılından itibaren ithal ikameci stratejilerle birlikte, 1980'lerin başlarında başlayan dışa açılma dönemine kadar, sermaye birikimini artırmayı, ekonomik büyümeyi sağlamayı, bölgeler arası gelişim farklılıklarını azaltmayı ve geri kalmışlık sorununu çözmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, kalkınmanın planlı bir şekilde gerçekleşeceği inancıyla dört adet kalkınma planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur (Takım, 2011:173). Böylelikle, 1960-1980 yılları arasında Türkiye, ilk kez "planlı" bir tarım politikası uygulamaya başlamıştır. Bu süreçte, çiftçilerin toprak sahibi olmasını sağlamak, tohum geliştirme çalışmaları yapmak, onlara fiyat güvencesi sunmak ve doğru ekim yöntemlerini öğretmek gibi birçok etkili eylem gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar ve çiftçilerin katkıları sayesinde, Türkiye o dönemde tarım alanında "kendi kendine yeten" bir ülke konumuna ulaşmıştır (Ataman ve ark. 2018).

Bu dönemde toprak reformu yeniden gündeme gelerek 1960 Anayasası'nda önemli bir yasal düzenleme olarak yer almıştır. Bu yasa, tarım arazilerinin kamulaştırılmasını, topraksız çiftçilere bu arazilerin dağıtımını ve çiftçilerin verimli üretim yapabilmeleri için gerekli donanım desteğinin sağlanmasını hedeflemiştir. Anayasa çerçevesinde, toprak reformuna ilişkin sekiz farklı yasa tasarısı hazırlanmış, ancak bunlardan yalnızca biri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine alınmış ve yasalaşma sürecini tamamlayamamıştır. Ayrıca, Türkiye bu dönem içerisinde Avrupa Ortak Pazarına katılmak için ilk başvuruda bulunmuştur. Sonrasında, 1968-1978 yılları arasında sanayinin gelişimine daha fazla önem verilmiş ve bu alanda oluşturulan planlarda belirlenen hedeflere kısmen ulaşma başarısı gösterilmiştir (Dernek, 2006).

1960-1980 döneminde kentlere olan göç önemli ölçüde hız kazanmıştır. Bu göç olgusu, bir yandan kırsal alanlarda mülksüzleşmiş üreticilerin çaresizliği, diğer yandan ise tam olarak mülksüzleşmemiş çiftçiler için kentin cazibesiyle ilişkilidir. 1968 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından ülkenin farklı bölgelerindeki 220 köyde gerçekleştirilen bir anket, bu duruma dair önemli veriler sunmaktadır. Ankete göre, kente göç, bireylerin tek tek veya ailelerin topluca göç etmesi şeklinde gerçekleşiyordu. Ailelerin köyde kalması durumunda, kente göç eden bireyler açısından kentin cazibesi belirleyici oluyordu. Göç edenlerin yüzde 47'si, kentte iş bulma amacıyla; yüzde 17'si evlilik nedeniyle; yüzde 5'i kentin sunduğu rahatlık için; ve yüzde 2'si de çocukların eğitimine yönelik olarak kente

yerleşmişti. Yoksulluk ve topraksızlık nedeniyle kente göç edenlerin oranı ise yüzde 22 seviyesindeydi. Ailelerin topluca göç ettiği durumlarda, mülksüzleşmenin etkileri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Göç eden ailelerin yüzde 57'sinin göç nedeni yoksulluk ve topraksızlık iken, şehirde iş bulmanın etkisi yüzde 19, kentin sunduğu rahatlığın etkisi yüzde 6, çocukların eğitime dair etki ise yüzde 5 olarak kaydedilmiştir. Ailelerin daha iyi yaşam şartlarına ulaşma arzusunun payı ise yüzde 3 düzeyindedir (Koç, 2014).1960-1980 döneminde şehir nüfusu %26'dan %45'e yükselirken, kırsal nüfus %74'ten %55'e gerilemiştir (Kaştan,2016).

1.2.2. 1980 Sonrası Türkiye’de Tarım

24 Ocak 1980 kararları sonrasında ithal ikameci büyüme stratejisinin terk edilmesiyle birlikte dışa açık büyüme modeli uygulanmaya başlanmış ve bu stratejinin temel hedefleri arasında verimlilik artışı sağlamak ve ekonomik faaliyetlerde rekabet gücünü artırmak yer almıştır. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla özel sektörün etkinliğini artırmak, ülke ekonomisini dış rekabete açmak ve fiyatlar ile faizler üzerindeki denetimi serbestleştirmek gibi istikrar tedbirleri hayata geçirilmiştir (Boratav, 2008).

1980'li yıllara kadar tarım sektörünün teşviki ve üretimin artırılması amacıyla müdahale eden aktör devlet iken, 1980'li yıllardan itibaren devletin uyguladığı politikalar değişmiş ve liberal bir yaklaşım benimsenmiştir. Dolayısıyla 1980'den bu yana devlet politikasındaki değişimlere baktığımızda, Türkiye'nin ana gelir kaynağı olan tarım sektöründen devletin çekildiğini görüyoruz. Gerek 1980-2000 yılları arasında uygulanan tedbirler, gerekse bu sürecin Dünya Bankası (DB) tarafından çeşitli kredilerle finanse edilmesi, Banka'nın değişimin öncüsü olmasını sağlamıştır. DB, Türkiye'ye sunduğu yapısal uyum kredileri karşılığında tarım sektöründe ilaç, makine, gübre ve tohum gibi girdilerde maliyetlerinin devlet tekelinin sona erdirilmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi gerektiğini önermiştir (Yaman, 2015). Tüm bu gelişmeler neticesinde, 1980 yılında tarım sektörünün gayri safi yurt içi hasıladaki (GSYH) oranı yaklaşık %24,4 iken, bu oran 1995 yılında %14,5'e ve 2018 yılında %5,8'e gerilemiştir (Öztürk,2021).

Bu gerilemenin nedeni, neo-liberal dönüşüm süreciyle birlikte 1970'lere kadar devlet destekli olan tarımın, bu dönemden sonra giderek azalmasıdır. Neo-liberal politikaların uygulanması sonucunda, tarım sektörü yapısal bir değişim

geçirmiş ve devletin sağladığı destekler ile teşvikler kısıtlanmıştır. Bu durum, sanayi ve hizmet sektörlerinin istihdam içindeki payının artmasına yol açmıştır. 1980'ler sonrasında yaşanan bu dönüşüm, tarımsal yapıların ve gıda üretiminin hızla serbestleşmesini sağlarken, aynı zamanda sermaye ve girdi yoğun üretim süreçleriyle tarım ve gıda sektöründe sanayileşmeyi teşvik etmiştir (Keyder & Yenal, 2015).

Bu konjonktürde, devletin tarım üzerindeki “koruyucu-düzenleyici” yaklaşımı değişmiş ve tarımsal üretimin piyasa koşullarına devredilmesini sağlayacak bir politika revizyonu yapılmıştır. Bu yeni politikalar sonucunda, tarımda dış ticaret korumaları en aza indirilmiş, girdi sübvansiyonları kaldırılmış ve ürün fiyat desteği en düşük seviyeye çekilmiş, kapsamı daraltılmıştır. Ayrıca, tarım piyasalarını düzenleyen kamu kuruluşları (Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarım Kooperatifi Birlikleri, Zirai Donatım Kurumu, Toprak Su, Ziraat Bankası gibi) süreç sonunda sahip oldukları avantajları yitirmeye başlamışlardır. Özelleştirilen diğer kamu kuruluşları gibi bu kurumların da özelleştirilmesi gündeme gelmiş ve bazıları (sigara, alkollü içecekler, enerji sektörü gibi) tekel güçlerini kaybetmiştir. Ayrıca, daha önce yabancı sermayeye kapalı olan tohum sektörü, yerli ve yabancı tüm şirketlere açılmış ve kamu kesiminin bu alandaki rolüne son verilmiştir (Arı, 2006: 62).

Tarımda desteğin kaldırılması, üreticiyi zor duruma düşürerek üretim olanaklarını kısıtlamış ve toprakların küçülmesi gibi diğer etkenlerle birlikte itici bir faktör olarak kırsal kesimden kente göçü hızlandırmıştır. Diğer taraftan, özellikle 1980’li yılların ikinci yarısında ve 1990’lı yılların başlarında ihracata dönük sanayileşmenin teşviki ile birlikte, kentsel alanda yeni fabrikaların ve iş alanlarının ortaya çıkması, kentin çekim gücünü artırmıştır. Bu gelişmeler, topraktan kopan vasıfsız işgücünün kente akınını hızlandırarak bir yandan dünya ekonomisine üretim yapan “küresel fabrikalar” için “yedek işgücü ordusu” oluştururken, diğer yandan işgücü piyasasında enformelleşmeye yol açmıştır. İşgücü piyasasındaki kayıtdışılık, kayıtlı iş alanlarındaki istihdam olanakları, hemşehrilik veya etnik kökene dayalı dayanışma, yerleşim ve konut biçimleri, reel ücret seviyeleri ve kentsel işsizlik oranlarıyla doğrudan ilişkilidir (Kök, Yılmaz ve Göktürk, 2007).

1980'lerden günümüze kadar geçen süreçte, küçük üreticilerin borç yükü ve yoksulluk oranı önemli ölçüde artmıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında, tarımsal desteğin tamamen ortadan kaldırıldığı bir ortamda Türkiye'nin, üreticilerini büyük sübvansiyonlarla destekleyen gelişmiş ülkelerin açık pazarı haline gelmesi bulunmaktadır. Tüm tarımsal girdilerin fiyatları hızla yükselirken, ucuz tarım ürünleri ithalatı karşısında, zaten sınırlı toprakları bulunan köylülerin rekabet edebilmesi bir yana, ayakta kalabilmeleri bile imkânsız hale gelmiştir. Özellikle kıyı bölgelerindeki verimli araziler, otel ve konut yapılarıyla betona dönüşmüş, fabrikalar, karayolları ve havaalanları gibi inşaat faaliyetleri, tarımsal alanların yok olmasına ve köylülerin tarım dışı sektörlere itilmesine neden olmuştur (Köymen, 2009). Bütün bunlar Türkiye kırsalındaki yoksulluğu derinleştirmiş ve köy nüfusunun çözülmesine neden olmuştur. Sonrasında ise, bu durum sistemin dönemsel ihtiyaçlarına uygun bir şekilde, ucuz ve sürekli işgücü kaynağı olarak değerlendirilen eski köylülerin, kentlerin varoşlarına yoğun bir biçimde yığılmasına yol açmıştır. Bu düzensiz göç akımı ve kentleşememe problemi büyük şehirlerde gecekondulaşmaya neden olmuştur.

1.2.3. Türkiye'de Fındık Üretiminin Yeri ve Önemi

Ülkemizde 740.000 hektar alanda fındık yetiştirilmektedir. Bu bölgelerde yaklaşık 442.000 hane fındık üretimi yapmaktadır. Fındık üretimi aşamasından tüketiciye ulaşana kadar çalışan insanlar hesaba katıldığında, fındık yetiştiriciliği doğrudan ve dolaylı olarak milyonlarca insanı etkilemektedir (Bars, 2023).

Türkiye’de fındık kalite olarak Giresun ve Levant fındık olmak üzere ikiye ayrılır. Giresun kalite fındık, tadı ve içerdiği yağ oranı ile yeryüzünün en üstün özellikli fındığıdır.³ Levant kalite fındık, daha az yağ içerir.⁴ Üretilen fındıklar çeşit olarak ise tombul, sivri ve diğer kabuklu fındıklar olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır (GZO, 2024).

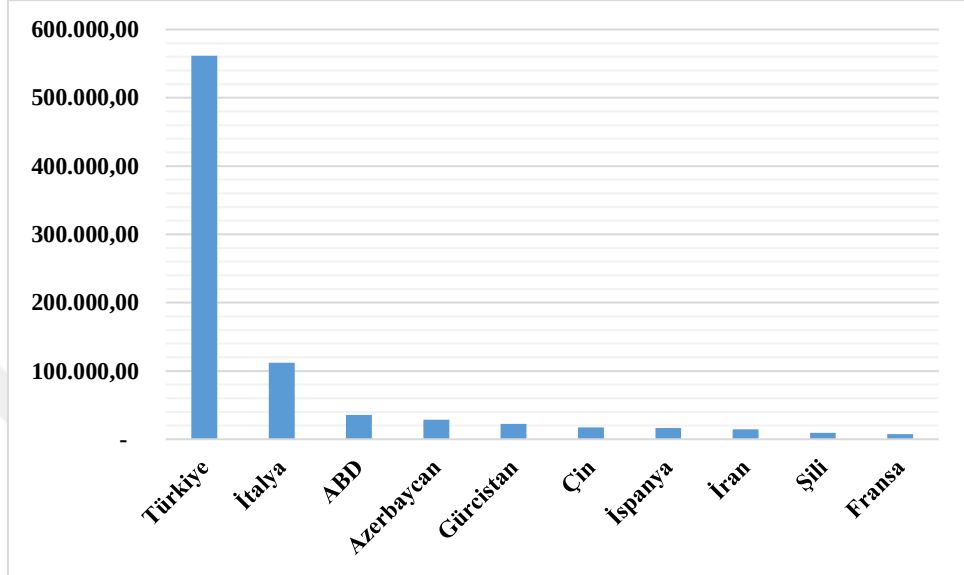
Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, Türkiye 1994-2022 yılları arasında dünya fındık üretiminde lider konumundadır. 2022 yılında dünya genelinde yaklaşık 1.195 milyon ton fındık üretilmiştir. Türkiye 765.000 ton ile fındık üretiminde ilk sırada (dünya fındık üretiminin %64’ü) yer alırken, 98.670 tonla İtalya ikinci sırada, Azerbaycan 72.104 ton ile üçüncü sırada ve ABD 70.310

³ Giresun kalite fındık, Giresun ile Trabzon’un Beşikdüzü, Vakfıkebir ilçelerinde yetişir.

⁴ Trabzon ve bir bölümü ile Ordu, Samsun, Bolu, Sakarya, Zonguldak ve Bartın illerinde yetişir.

tonla dördüncü sırada yer almaktadır (FAO, 2022). Söz konusu dönemlere ait kabuklu fındık üretiminde dünya ülkeleri arasındaki ilk 10 ülkeye ilişkin tablo aşağıdaki gibi olup, fındık üretiminde Türkiye'nin önemi çok açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 5. Kabuklu Fındık Üretimi Ortalama (1994-2022)

Kaynak: FAO (2022)

Tablo 5'deki verilerden anlaşılacağı üzere, 1994-2022 yılları arasında Türkiye ortalama 561.821 ton fındık üretimi ile dünya ülkeleri arasında ilk sırada olup, onu 112.101 ton fındık üretimi ile İtalya, 35.655 ton fındık üretimi ile ABD takip etmektedir.

2022 yılı Dünya fındık ihracatı verilerine bakıldığında, Türkiye 969.303 bin \$ değerinde 180.371 ton fındık ihracatı ile dünya ülkeleri arasında ilk sırada, İtalya 171.844,49 bin \$ değerinde 21.767 ton fındık ihracatı ile ikinci sırada, Şili 120.249,44 bin \$ değerinde 17.324,40 ton fındık ihracatı ile üçüncü sırada, Azerbaycan ise 106.323,22 bin \$ değerinde 20.200,10 ton fındık ihracatı ile dördüncü sırada yer almaktadır (WITS, 2024). 2022 yılında ülkelere göre fındık ihracatına ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. Fındık İhracat Bilgileri

Ülkeler (2022)	Ticaret Değeri (1000\$)	Miktar (ton)
Türkiye	969.303,45	180.371,00
İtalya	171.844,49	21.767,10
Şili	120.249,44	17.324,40
Azerbaycan	106.323,22	20.200,10
Gürcistan	80.508,55	16.228,80
Amerika Birleşik Devletleri	71.434,35	8.311,82
Hollanda	44.133,82	6.668,09
Almanya	34.638,14	4.861,69
Avrupa Birliği	17.834,72	2.188,97
Birleşik Arap Emirlikleri	10.211,32	1.932,65
Çek Cumhuriyeti	7.195,72	1.155,91
Diğer	36.126,49	5.996,61
Toplam	1.669.803,71	287.007,14

Kaynak: Word Bank (2022)

Tablo 6’da görüldüğü üzere, 2022 yılında dünya fındık ihracatının %63’ü Türkiye tarafından gerçekleştirilirken, %8’i İtalya, %6’sı Şili ve %7’si Azerbaycan tarafından gerçekleştirilmektedir. Fındık ihracatının yaklaşık %90’lık kısmı beş ülke tarafından yapılmakta iken, diğer ülkelerin fındık ihracatı çok küçük oranlarda kalmaktadır.

Türkiye’de fındık ekimi oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak yıllar itibariyle alan artışının verim ve üretime olumlu bir etkisi olmamıştır. Tam tersine üretim 2011-2015 dönemine kadar artarken 2019 yılından sonra düşüşe geçmiştir. Bu durumda yanlış ilaçlama ve sulama, çiftçi bilinçsizliği, iyi tarım uygulamalarının yanlış uygulanması gibi sorunlar nedeniyle, üretim verimliliği ve üretim hacmi açısından sorunların yaşandığı söylenebilir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’deki fındık ekilen alandaki ocak sayısı, üretim miktarı ve verimliliği yıllar itibariyle gösterilmiştir (TÜİK, 2024).

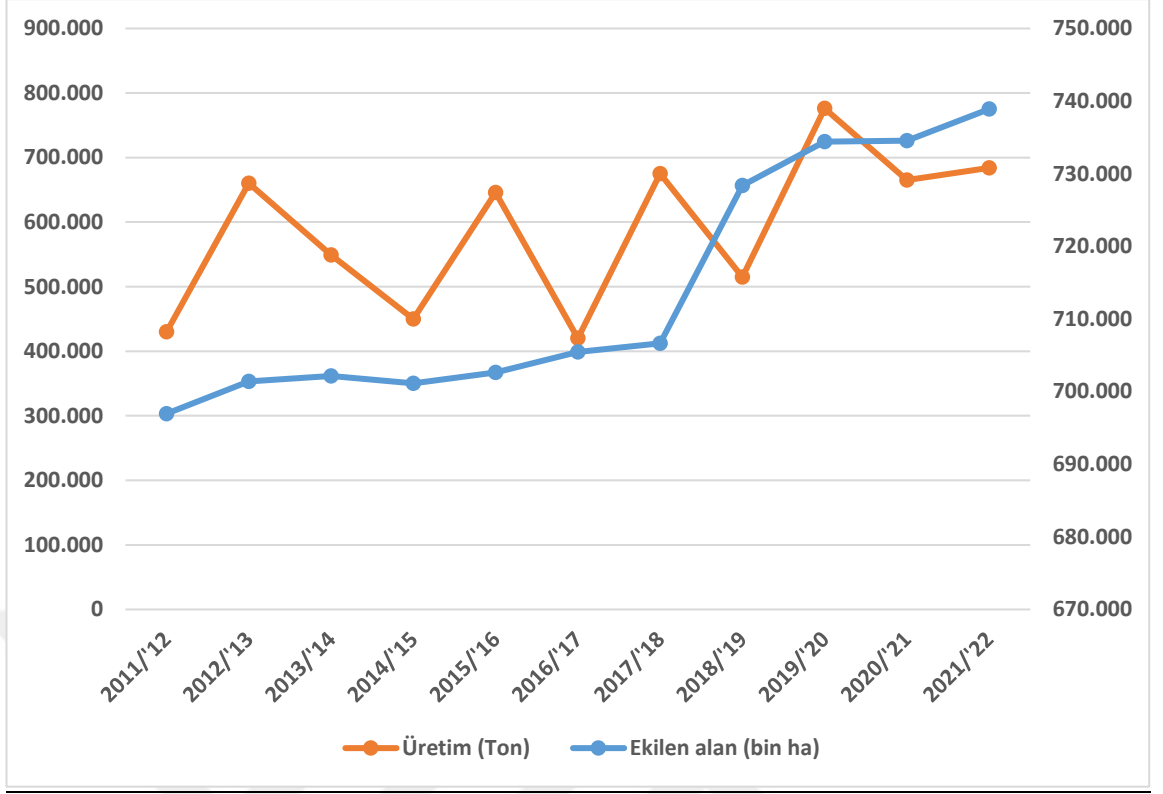
Tablo 7. Türkiye’de Fındık Üretimi ve Üretim Alanları

Piyasa yılı	Ekilen alan (bin dekar)	Ocak sayısı		Üretim (Ton)	Verim (kg/da)
		Meyve Veren	Meyve Vermeyen		
2011/'12	6.970	354.713	8.569	430.000	62
2012/'13	7.014	348.781	8.210	660.000	94
2013/'14	7.021	348.563	6.984	549.000	78
2014/'15	7.011	349.190	6.220	450.000	59
2015/'16	7.026	358.148	7.865	646.000	92
2016/'17	7.054	360.417	7.371	420.000	60
2017/'18	7.067	362.255	7.775	675.000	96
2018/'19	7.284	378.280	9.819	515.000	71
2019/'20	7.344	384.935	10.002	776.046	106
2020/'21	7.345	386.195	10.110	665.000	91
2021/'22	7.389	394.052	12.364	684.000	93

Kaynak: TÜİK (2024)

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere; Türkiye’de meyve veren ocak sayısı 2011-2012 sezonunda 354.713 iken, 2016-2017 sezonunda 360.417, 2021-2022 sezonunda ise 2011-2012 sezonuna göre %11 artış göstererek yaklaşık 394.000 seviyesine çıkmıştır. Meyve vermeyen ocak sayısı ise 2011-2012 sezonunda 8.569 iken, 2021-2022 sezonunda 2011-2012 sezonuna göre %44 artış göstererek 12.364 olmuştur. Fındık üretimde verimlilik 2011-2012 sezonunda 62 kg/da iken, 2019-2020 sezonunda en yüksek seviyesine çıkarak 106 kg/da olmuş, 2021-2022 sezonunda ise 93 kg/da düşmüştür (TÜİK, 2024).

Fındığın verimliliği kuraklık, erken çiçek açma, soğuk hava koşulları, fındık hastalıkları ve zararlılar gibi nedenlerle yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir. Şekil 4’te Türkiye’deki fındık üretimi için ekilen alan ile üretim miktarı gösterilmiştir (TÜİK, 2024).

Şekil 4. Türkiye’de Fındık Üretiminin Durumu

Kaynak: TÜİK (2024)

Şekil 4’ de görüldüğü üzere; TÜİK’e göre fındık ekim alanı 2011 yılında yaklaşık 697.000 hektardan %6 oranında artış yaşayarak 2022 yılında yaklaşık 740.000 hektara çıkmıştır. Fındık üretim miktarı 2011 yılında 430.000 ton iken, 2019-2020 sezonunda yaklaşık 776.000 tona çıkmış, 2021-2022 sezonunda ise 684.000 tona düşmüştür (TÜİK, 2024).

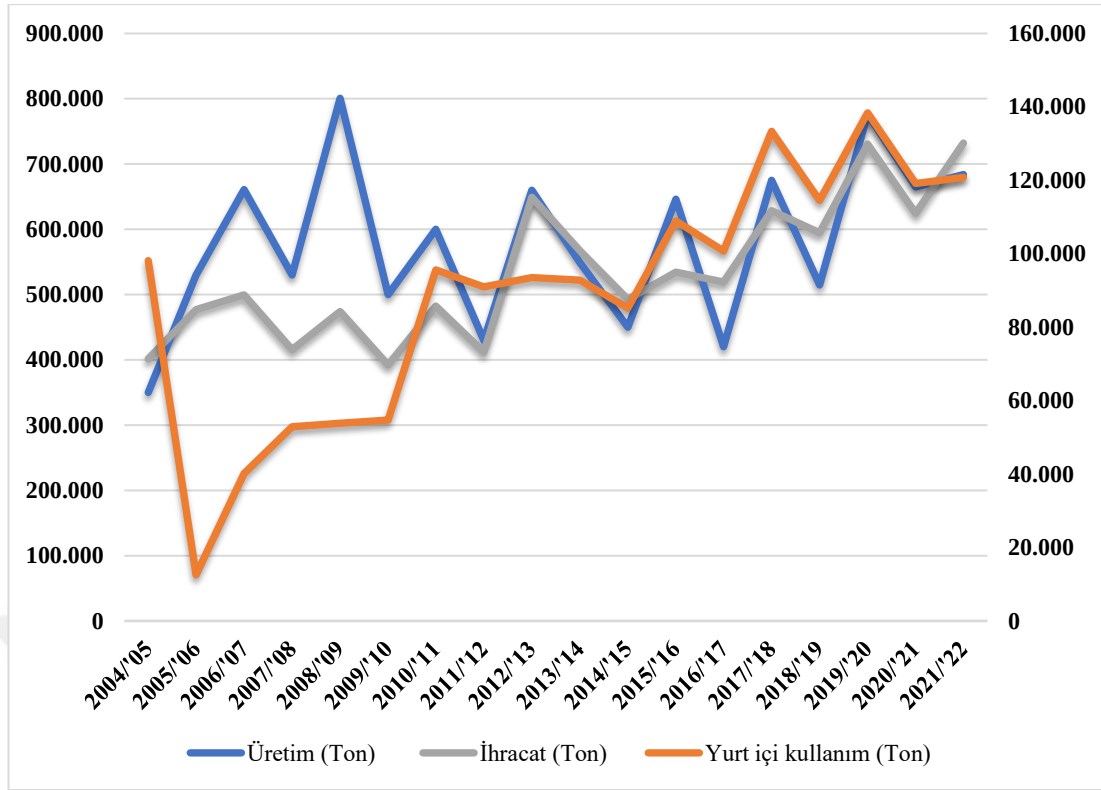
Türkiye, fındık üretiminde ve ihracatında dünya lideri konumunda olmakla birlikte son 20 yıllık verilere göre yılda yaklaşık 480.000 ton fındık ihraç etmekte, 80.000 ton fındığı ise yurt içinde tüketmektedir. Kişi başına fındık tüketimi yaklaşık olarak yılda 1 kg olup, kişilerin tükettiği fındık üretilen fındık miktarının yanında çok düşük kalmaktadır. Yıllara göre fındık ticaretine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır (TÜİK, 2024).

Tablo 8. Türkiye Fındık Ticaretine İlişkin Bilgiler

Piyasa yılı	Üretim (Ton)	Üretim kayıpları (Ton)	Kullanılabilir üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Arz= Kullanım (Ton)	Yurt içi kullanım (Ton)	İhracat (Ton)	Stok değişimi (Ton)	Kişi başına tüketim (Kg)
2004/'05	350.000	3.150	346.850	3.343	350.193	98.121	401.356	-149.283	1,3
2005/'06	530.000	4.770	525.230	7.641	532.871	12.564	476.765	43.542	...
2006/'07	661.000	5.949	655.051	8.220	663.271	40.138	499.699	123.434	...
2007/'08	530.000	4.770	525.230	7.462	532.692	52.884	415.636	64.172	0,7
2008/'09	800.791	7.207	793.584	6.947	800.530	53.808	473.853	272.870	0,7
2009/'10	500.000	4.500	495.500	3.033	498.533	54.759	392.274	51.500	0,7
2010/'11	600.000	5.400	594.600	3.799	598.399	95.595	482.604	20.200	1,3
2011/'12	430.000	3.870	426.130	3.210	429.340	90.972	411.785	-73.417	1,2
2012/'13	660.000	5.940	654.060	8.697	662.757	93.546	649.211	-80.000	1,2
2013/'14	549.000	4.941	544.059	6.053	550.112	92.822	567.290	-110.000	1,2
2014/'15	450.000	4.050	445.950	7.187	453.137	85.266	492.871	-125.000	1,1
2015/'16	646.000	5.814	640.186	9.710	649.896	108.912	534.274	6.710	1,3
2016/'17	420.000	3.780	416.220	10.861	427.081	100.749	519.332	-193.000	1,2
2017/'18	675.000	6.075	668.925	14.848	683.773	133.328	628.545	-78.100	1,6
2018/'19	515.000	4.635	510.365	14.842	525.207	114.569	594.796	-184.158	1,4
2019/'20	776.046	6.984	769.062	9.510	778.572	138.383	730.572	-88.383	1,6
2020/'21	665.000	5.985	659.015	16.337	675.352	119.188	624.412	-68.248	1,4
2021/'22	684.000	6.156	677.844	15.519	693.363	120.843	732.209	-159.689	1,4

Kaynak: (TÜİK, 2024)

Tablo 8'deki verilerden anlaşılabacağı üzere, Türkiye'de tüketilen fındık miktarı 2004 yılında 98.121 ton iken, bu rakam 2015 yılına kadar azalmış, 2015 yılından itibaren de yaklaşık %10 artarak 2022 yılında 120.843 ton olmuştur. Kişi başına tüketim miktarı ise 2007 yılında 700 gr iken, 2022 yılında %100 artış göstererek 1,4 kg'a çıkmıştır.

Şekil 5. Fındığın yurt içi tüketim ve ihracat miktarları

Kaynak: (TÜİK, 2024)

Türkiye’de fındık üretim miktarı son 20 yılda %95 artmasına karşın, ihracat miktarı %83 oranında artarak, 2004 yılında 401.356 ton olan ihracat miktarı, 2022 yılında 732.209 tona çıkmıştır. Türkiye’de son yıllarda fındık üretimi artmasına rağmen, bu artış ihracat talebini karşılamaya yetmemiş, ancak ihracat miktarı yine de artmıştır. Örneğin 2022 yılında 684.000 ton fındık üretilmiş ancak 120.843 ton fındık yurt içinde kullanılmış, 732.209 ton fındık ihraç edilmiş, stok değişimi ise - 159.689 ton olmuştur. (TÜİK, 2024)

Türkiye’nin fındık ihracatından elde ettiği gelir, üretim miktarı ve dünya pazarındaki fındık talebine göre değişkenlik göstermektedir. 2023 yılında üretilen fındıktan 2024 yılı Ocak ayı sonuna kadar 142.173 ton iç fındık ihraç edilerek, 1.016.920.103 \$ tutarında gelir elde edilmiş, 2022 yılında üretilen fındıktan 2022-2023 sezonunda 298.556 ton iç fındık ihraç edilerek, 1.795.189.783\$ tutarında gelir elde edilmiştir. Yıllara göre iç fındık ihracat miktarları ve elde edilen gelir tutarları aşağıdaki gibidir (Giresun Ticaret Borsası, 2024).

Tablo 9.Yıllara Göre Fındık İhracat Verileri

<i>Sezon*</i>	<i>Ürün Yılı</i>	<i>Miktar (Ton/İç)</i>	<i>Tutar US Dolar(\$)</i>	<i>Ort. Fiyat (\$/kg)</i>
2004-2005	2004	194.594	1.554.156.298	7,99
2005-2006	2005	239.366	1.952.767.266	8,16
2006-2007	2006	248.634	1.262.427.049	5,08
2007-2008	2007	207.287	1.589.547.748	7,67
2008-2009	2008	244.628	1.178.101.490	4,82
2009-2010	2009	218.714	1.378.691.431	6,30
2010-2011	2010	281.331	1.783.567.588	6,34
2011-2012	2011	229.628	1.819.725.806	7,92
2012-2013	2012	301.193	1.750.439.804	5,81
2013-2014	2013	267.643	1.981.441.719	7,40
2014-2015	2014	217.427	2.799.529.618	12,88
2015-2016	2015	249.682	2.280.112.657	9,13
2016-2017	2016	235.769	1.882.254.562	7,98
2017-2018	2017	286.777	1.782.226.129	6,21
2018-2019	2018	269.399	1.592.437.091	5,91
2019-2020	2019	343.561	2.312.045.738	6,73
2020-2021	2020	292.440	2.010.787.689	6,88
2021-2022	2021	340.147	1.986.044.569	5,84
2022-2023	2022	298.557	1.795.189.783	6,01
2023-2024**	2023	167.670	1.212.841.522	7,23

* Sezon; 31 Ağustos tarihi ile takip eden yılın 1 Eylül tarihi arasındaki 1 yıllık süredir.

**2024/Şubat ayı sonuna kadar

Kaynak: 2019-2020 verileri <https://www.ordutb.org.tr/sezonlar-itibariyle-ihracat-miktari/> adresinden alınmıştır. 2020-2021 sezonundan itibaren veriler <https://kib.org.tr/files/Sezonluk02.pdf> adresinden alınmıştır.

Tablo 9'dan anlaşıldığı üzere ihraç edilen fındık miktarı yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Türkiye'de üretilip ihraç edilen iç fındık miktarı 2004 yılında 194.594 ton iken, 2014 yılında 217.427 tona çıkmış, 2022 yılında üretilip ihraç edilen iç fındık miktarı, 2004 yılına göre yaklaşık %53 oranında artarak 298.557 ton olmuştur. İhraç edilen fındıktan elde edilen gelir ise 2004 yılında 1.554.156.298 \$ iken, 2014 yılında 2.799.529.618 \$ seviyelerine gelmiş, 2022

yılında, 2004 yılına göre yaklaşık %15 artarak 1.795.189.783 \$ olmuştur. Fındık ihracat miktarı 2021-2022 sezonunda en yüksek seviyesinde olmasına rağmen, fındık ihracatından elde edilen gelir diğer yıllara göre düşük seviyede kalmaktadır. Bununla birlikte fındık ihracatının çok düşük olduğu (yaklaşık 217 bin ton) 2014-2015 sezonunda, fındık ihracatından elde edilen gelir en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. 2019-2020 sezonunda ise ihraç edilen fındık miktarı ile fındık ihracatından elde edilen gelirin diğer yıllara göre yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye 01.01.2023-31.12.2023 tarihleri arasında toplam 283.518,58 ton iç fındık ihracatı gerçekleştirmiştir. Ülkelere göre ihraç edilen fındık miktarı ve elde edilen gelir aşağıdaki tabloda yer almaktadır (KİB, 2024).

Tablo 10. Ülkelere Göre İhraç Edilen Fındık Verileri (2023)

<i>Ülkeler</i>	<i>Miktar (Kg)</i>	<i>Değer (\$)</i>	
<i>Almanya</i>	76.346.610	496.219.992,00	26,9%
<i>İtalya</i>	46.582.150	310.773.337,00	16,4%
<i>Fransa</i>	21.155.163	138.104.314,00	7,5%
<i>Polonya</i>	14.382.981	92.009.713,00	5,1%
<i>Hollanda</i>	10.687.843	70.929.103,00	3,8%
<i>Avusturya</i>	10.469.354	66.268.719,00	3,7%
<i>Çin</i>	8.950.820	66.102.881,00	3,2%
<i>Birleşik Krallık</i>	4.338.353	29.466.504,00	1,5%
<i>Rusya Fed.</i>	4.019.549	25.371.441,00	1,4%
<i>A.B.D</i>	3.240.367	24.564.933,00	1,1%
<i>Diğer</i>	83.345.391	544.740.106	29,4%
TOPLAM	283.518.581	1.864.551.043,00	

Kaynak: KİB, 2024

Tablo 10 verilerinden anlaşılabacağı üzere, 2023 yılında Türkiye'nin en yüksek miktarda iç fındık ihraç ettiği ülke %26,9 oranla Almanya iken, onu %16,4 oranla İtalya, %7,5 oranla Fransa ve %5,1 oranla Polonya takip etmektedir. Türkiye'nin iç fındık ihracatında ana pazarı Avrupa ülkeleri iken, dünyanın farklı ülkelerine farklı miktarlarda ihracat yapılarak, pazar çeşitliliği sağlanmakta ve fındık ihracatında lider ülke olma özelliği korunmaktadır.

1.2.4. Türkiye'de Bölgesel Fındık Üretimi

Fındık üretim ve ihracatında dünyada lider konumunda olan Türkiye'de yaklaşık 442.000 üretici 740.000 hektar alanda fındık üretimi yapmaktadır. Ülkemizdeki fındık yetiştiriciliği ilk olarak Doğu Karadeniz'de başlamış olup, fındık üretimini artırmak ve üretimdeki sorunları çözmek için 1936 yılında Giresun'da Fındık İstasyonu kurulmuştur. 1964 yılından sonra fındık araştırma istasyonlarının sayısının artması ve teknik elemanların yetiştirilmesi neticesinde, var olan araziler üzerinde çalışmalar yapılarak fındık tarımının diğer bölgelere yayılması sağlanmıştır. Fındığın yetiştirildiği illere göre üretim alanları aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Giresun Ticaret Borsası, 2024).

Tablo 11. Türkiye'nin Fındık Üretim Alanları (İllere Göre)

İLLER	2014 (ha)	2015 (ha)	2016 (ha)	2017 (ha)	2018 (ha)	2019 (ha)	2020 (ha)	2021 (ha)	2022 (ha)	2023 (ha)
Giresun	117.800	117.111	117.087	117.102	117.190	117.778	117.729	117.729	117.729	117.729
Ordu	227.121	227.183	227.092	227.092	227.107	227.311	227.121	228.271	227.121	227.215
Samsun	97.347	90.623	93.609	93.618	114.524	116.438	116.518	116.518	120.362	121.068
Sinop	1.686	1.701	1.701	1.721	1.721	1.721	1.722	1.722	1.742	1.742
Trabzon	65.485	65.350	65.552	65.552	65.507	65.535	65.535	65.597	65.222	65.180
Rize	3.606	3.606	2.539	2.439	2.339	2.369	1.837	1.837	1.727	1.735
Gümüşhane	761	802	800	810	810	810	810	810	822	822
Tokat	0	2.802	2.812	2.822	2.822	2.822	2.820	2.900	2.900	2.900
Artvin	8.065	8.665	8.694	8.805	8.807	8.979	8.234	8.222	8.222	8.229
Düzce	62.706	62.685	62.685	63.144	63.164	63.165	63.220	63.228	63.203	63.247
Bolu	108	1.089	1.202	1.233	1.284	1.358	1.412	1.419	1.434	1.434
Sakarya	79.760	90.623	72.798	73.084	73.442	74.348	72.350	72.853	75.867	77.164
Kocaeli	8.433	8.062	7.981	7.981	7.980	8.180	8.434	8.504	8.279	8.280
Zonguldak	23.407	23.593	23.618	23.834	23.995	25.769	25.986	26.154	26.453	26.453
Bartın	6.000	6.000	5.937	5.937	6.181	6.200	6.243	6.243	7.660	7.660
Kastamonu	7.161	7.471	8.227	8.382	8.388	8.244	7.980	7.766	7.766	7.774
Diğerleri	0	0	0	0	0	0	0	5.728	0	0
Doğu Karadeniz	422.838	422.717	421.764	421.800	421.760	422.782	421.266	422.466	420.843	420.910
Batı Karadeniz	189.261	201.224	184.149	185.316	186.155	188.985	187.347	193.617	192.404	193.754
Orta Karadeniz	97.347	93.425	96.421	96.440	117.346	119.260	119.338	119.418	123.262	123.968
Genel Toplam	709.446	717.366	702.334	703.556	725.261	731.027	727.951	735.501	736.509	738.632

Kaynak: TÜİK (2024)

Tablo 11'e göre, Ordu 227.215 hektar ile fındık üretiminde en yüksek alana sahipken, Samsun 121.068 hektar ile ikinci, Giresun ise 117.729 hektar alan ile üçüncü sıradadır. Ancak 2022 yılından itibaren Giresun ili, sırasını Samsun iline kaptırmıştır ve fındık üretim alanına sahip üçüncü il konumuna gelmiştir. Yıllara göre fındık üretim alanlarına bakıldığında Ordu, Giresun, Trabzon gibi illerde fındık üretim alanında önemli bir değişiklik gözlenmezken, Samsun ilinde fındık üretim alanında 2014 yılından 2023 yılına kadar yaklaşık olarak %35'lik bir artış görülmektedir. Bununla birlikte Rize ilinde fındık üretim alanında 2014 yılından 2023 yılına kadar yaklaşık olarak %52'lik bir düşüş görülmektedir (TÜİK, 2024).

1.2.5. Türkiye’de Fındık Üretimindeki Sorunlar

1.2.5.1. Budama

Fındık üretimindeki en önemli konulardan birisi fındık ocaklarının doğru budanmasıdır. Bakımları düzgün bir şekilde yapılmış fındık ağaçları yaklaşık 50 yıl kadar yaşamakta, ekonomik verimliliği ise 30 yıl sürmektedir. Fındık fidanının dikim aşamasından itibaren, doğru bir şekilde büyümesi ve yeni sürgünler vermesi için fındık ağacının ekonomik ömrünün sonuna kadar büyüme dönemleri boyunca budamasının yapılması gerekmektedir (GZO, 2024).

Fındık ağaçları için şekil, verim ve gençleştirme budaması olmak üzere çeşitli budama şekilleri vardır. Fındık fidanı dikildikten sonra ilk 5 yıl boyunca şekil budaması⁵ yapılarak ocakların şekillenmesi sağlanır. Sonraki aşamada 20-25 yıl boyunca, fındığın verimliliğinin artırılması amacıyla verim budaması yapılır.⁶ Fındık ocağındaki ekonomik ömrünü tamamlamaya yaklaşmış dallar kesilerek ocağın gençleştirilmesi sağlanır (Tarım Orman, 2024).⁷

Fındık üretimiyle uğraşan çiftçilerin büyük çoğunluğu geleneksel üretim mantığına sahip olduğu için, ya budamayı ailelerinden gördüğü şekilde yanlış

⁵ Şekil budamasında, bir tanesi ana dal, sağlı- sollu iki tane de yan dal olmak üzere sürgünler büyümesi için bırakılır, geri kalan sürgünler ise budanarak fındık fidanına şekil verilir.

⁶ Hastalanmış, kurumuş veya kırılmış dallar ile fındık ocağının içine doğrulan dallar, üst üste binmiş dallar yahut diğer ocağın üzerini kapatan dallar varsa budanarak, ocağın daha verimli hale gelmesi sağlanır. Bakımlı olan fındık ocakları, devamlı olarak diplerinden sürgün vermesi nedeniyle, fındık ağaçlarının rahat bir şekilde nefes alması, güneş ışıklarını daha fazla görmesi için, dipten budamanın da yapılması gerekmektedir.

⁷ Kurumaya başlamış dallar tamamen budanmadan 4-5 yıl önce, o dala ikame olabilecek dal seçilir ve büyümesine imkân sağlanır. İkame dal gelişimini tamamladıktan sonra da yaşlanmış dal kesilerek ocak gençleştirilir.

yapmakta, ya da budamaya karşı çıkmaktadır. Fındık üretimi yapan çiftçilerin 60 yaş üstü, eğitime kapalı olması, fındık bahçesinin olduğu şehirden başka yerde yaşaması, fındığı ek gelir olarak görmesi gibi nedenlerden dolayı budamaya gerekli özen gösterilmemekte ve fındık üretiminde verimlilik artırılmamaktadır (GZO, 2024).

1.2.5.2. Yarı Zamanlı Çiftçiler

Fındık üretimindeki sorunlardan biri de, asıl kazanç kaynağı fındık olmamasına rağmen, sadece fındık toplama zamanı bahçeye gelip, fındığı topladıktan sonra ucuz fiyata satarak, fındık üretimini ek iş olarak gören yarı zamanlı çiftçilerdir.

TMO'nun 2019 Ulusal Fındık Çalıştayında fındık üreticilerinden yaklaşık üçte birinin köylerde yaşayıp, gelirini tamamını fındıktan elde edildiği belirtilmiştir (TMO, 2019). Yani fındık üreticilerinin büyük çoğunluğu şehirlerde yaşamakta, fındık üretimini ek gelir olarak görmekte ve fındık bahçeleriyle yeterince ilgilenememektedir.

Yıldırım'a göre; fındık üreticisi olup da başka şehirlerde yaşayan çiftçilerin %44'ü yılda birkaç kez, %26'sı haftada bir kez, %17'si yılda bir kez, %13'ü ise ayda bir kez köylerine gelmektedir. Göç etmiş fındık üreticilerinden köylerine gelenlerin %87'si fındık bahçesi için, yaklaşık %32'si ailelerini ziyaret etmek için, %20'si ise stresini azaltmak için gelmektedir. Fındık verimi, tam zamanlı çalışan çiftçilerin bahçelerinde 1129 kg/ha iken, yarı zamanlı çalışan çiftçilerin bahçelerinde 866 kg/ha olarak gerçekleşmektedir. Yarı zamanlı çalışan çiftçiler verimin az olması nedeniyle 3046 TL/ha, yaşadıkları şehre daha erken dönme isteği nedeniyle fındığı daha ucuza sattıkları için 134 TL/ha gelir kaybı bulunmaktadır⁸ (Yıldırım, 2018).

⁸ Ayrıca yarı zamanlı çalışan çiftçiler, tam zamanlı çalışan çiftçilere göre 408 TL/ha daha fazla masraf yapmaktadır. Tam zamanlı olarak çiftçilik yapan işletmelerde elde edilen fındık verimi (1129 kg/ha), kısmi zamanlı işletmelere ait verime (866 kg/ha) göre daha fazladır. Tam zamanlı olarak çalışan çiftçiler, hektar başına 263 kg daha fazla fındık üretmektedir. Verim farkından kaynaklanan gelir kaybı hektar başına 3046 TL'dir. Ayrıca, tam zamanlı çiftçiler ürettikleri fındığın kilogramını kısmi zamanlılara kıyasla 51 kuruş daha yüksek fiyata satabilmektedirler. Bu fiyat farkı nedeniyle hektar başına 134 TL'lik bir gelir kaybı yaşanmaktadır. Tam zamanlı olarak çiftçilik yapan işletmelerin teknik etkinlik skorları (0.86), kısmi zamanlı işletmelere göre (0.78) daha yüksek olup, hektar başına 408 TL'lik kullanılamayan maliyet azalması söz konusudur. Fındık üretim miktarının daha az olması, fındık verimliliğinin azalması ve fındığın daha düşük fiyata satılması nedeniyle yarı zamanlı çiftçiler için toplam 3589 TL/ha toplumsal kayıp oluşmakta, Karadeniz Bölgesi'nde ise bu kayıp miktarı yaklaşık 9 milyar TL'yi bulmaktadır (Yıldırım, 2018)

Çiftçilerin sadece hasat mevsiminde bahçeye uğramaları neticesinde, fındık bahçelerinde gübreleme-sulama gibi bakımlar yapılamamakta, bahçelerdeki zararlılarla mücadele edilememekte, yabancı otların temizlenmesi yapılamamakta ve bunlara bağlı olarak da fındık üretiminde verimlilik düşmektedir. Ayrıca fındık bahçelerinde geçirilen çalışma süresinin azalması nedeniyle, tarım arazisinde hastalık yayılmakta, bu da fındık ağaçlarının kurumasına veya daha erken yaşta ekonomik ömrünün tamamlanmasına neden olmaktadır. Fındığın verimliliğinin düşmesi, arazilerin miras kalması, fındığın bir an önce satılarak şehre dönmek için ucuz fiyata verilmesi ve fındıktan elde edilen gelirin azalması neticesinde, birincil gelir kapısı fındık olmayan üreticiler fındık üretiminden vazgeçmektedir (TMO, 2024).

1.2.5.3. Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla Bölünmesi

Türkiye’de fındık üreticileri başta olmak üzere tarım üreticisi sayısının çok fazla, tarım alanlarının ise çok küçük parçalar halinde olması üretimdeki bir başka sorundur. Tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesi ise bu sorunu daha büyük hale getirmektedir.

2016 yılında Tarımsal İşletme Yapı Araştırması TÜİK tarafından yapılmış olup, buna göre, tarımsal işletmelerin arazilerinin %97,1’ini tarımsal amaçlarla kullandıkları tespit edilmiştir. Arazisi olan işletmelerin %25,9’u, 20-49 dekar aralığındaki işletme büyüklük grubunda yoğunlaşırken, tarımsal arazilerin %24,5’i ise en fazla 200-499 dekar büyüklüğündeki işletmelerin kontrolünde bulunmaktadır. Tarımsal işletmelerin arazi kullanım şekline bakıldığında, yalnızca kendi arazisini (zilyetlik dâhil) işleyenlerin oranı toplam işletmelerin %79,5’ini oluşturmakta, bu işletmelerin işlediği araziler ise toplam tarım arazisinin %59,9’unu kapsamaktadır. İşletme başına ortalama 5,9 parça arazi düşmüş olup, arazilerin parça büyüklüğü ortalama 12,9 dekar olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2018).

Tarımsal işletme sayısı ülkelere göre farklılık göstermektedir. TÜİK tarafından 2001 yılında Türkiye’de Genel Tarım Sayımı yapılmış olup, buna göre tarımsal işletme sayısı 3.022.127’dir (TÜİK, 2024). Avrupa ülkelerine bakıldığında ise 2013 yılı Genel Tarım Sayımına göre; Almanya’da 285.030, Hollanda’da 67.480, İtalya’da 1.010.330, Polonya’da 1.429.010 ve Romanya’da 3.629.660 tarımsal işletme bulunmaktadır (EUROSTAT, 2024). Yüzölçümü olarak ülkemizin 1/3’ü olan Romanya’daki tarımsal işletme sayısı, ülkemizdeki tarımsal işletme

sayısının 1,2 katı kadardır. ABD’de yapılan 2022 Genel Tarım Sayımına göre, tarımsal işletme sayısı 1.900.487 olmakla birlikte, Türkiye yüzölçümü olarak ABD’nin 1/10’u olmasına rağmen, Türkiye’deki tarımsal işletme sayısı ABD’dekinin 1,5 katından fazladır (NASS,2024). Ülkemizde tarımsal işletmelerin ortalama büyüklüğü 59 dönüm civarındadır. Buna karşın, Avrupa Birliği’nde bu ortalama 126 dönümdür. AB ülkelerine bakıldığında, Fransa’da tarımsal işletme büyüklüğü 521 dönüm, İngiltere’de 538 dönüm, Almanya’da 457 dönüm ve İspanya’da 238 dönümdür. ABD’de ise bu ortalama 181 dönümdür (Eren ve Başpınar, 2014).

Toprakların korunması, tarımsal alanların geliştirilmesi, arazilerin sınıflandırılması, minimum tarımsal arazi ve yeterli gelir sağlayan tarımsal arazi büyüklüklerinin tespiti ile bu arazilerin bölünmesinin önlenmesi amacıyla 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu yürürlüğe konulmuştur.⁹

5403 sayılı kanuna göre; dikili tarım arazilerinde asgari tarımsal arazi büyüklüğü 0,5 hektar, örtü altı tarımı yapılan alanlarda ise 0,3 hektardan daha küçük olamaz. Ancak, fındık ve zeytin gibi özel toprak ve iklim gereksinimleri olan bitkilerin yetiştirildiği bölgelerde, arazi yapısı nedeniyle belirtilen asgari büyüklükten daha küçük parseller oluşturulması gerektiğinde, Bakanlığın onayı ile bu sınırlamalar esnetilebilir.

Fındık üretimiyle kazanç elde etmek için, işletme büyüklüğünün 28 dekar olması gerekirken, mevcut işletme büyüklüğü ortalama 14 dekar olmakla birlikte, bu alanlar da birkaç parselden oluşmaktadır (GZO, 2014). Karadeniz Bölgesi’nde tarım arazileri eğimli, dağınık ve parçalı olması sebebiyle zaten fındık üretimi zor şartlar altında yapılmaktayken, fındık bahçelerinin bölünmesi nedeniyle fındık üretiminde verimlilik azalmakta ve bahçelerin yönetimi zorlaşmaktadır. Fındık üretimi için kullanılan tarım alanları miras yoluyla bölünme neticesinde, asgari

⁹ Türk Medeni Kanunu’na göre, tarımsal işletmelere ait tarım arazilerinin mülkiyetinin tek bir mirasçıya devredilmesi sistemi kabul edilerek bu düzenleme yürürlüğe girmiştir (Yavuz ve Topuz, 2016). Ayrıca, 5403 sayılı kanunla asgari tarımsal arazi büyüklüğü tanımlanmıştır. Bu tanım, bir tarımsal arazinin daha küçük parçalara ayrıldığında verimliliğin azalacağı noktaya kadar olan en küçük tarımsal parsel büyüklüğünü ifade eder. Asgari tarımsal arazi büyüklüğü, bölgesel özelliklere göre Bakanlık tarafından belirlenmektedir ve bu büyüklüğe ulaşmış tarım arazileri, bölünemez eşya statüsüne girmektedir.

işletme büyüklüğünün altında kalmakta, buna bağlı olarak da ekonomik verimlilik azalarak, üretim maliyetleri artmakta ve fındık üreticileri zarar etmektedir.

1.2.5.4. Makineleşmenin Düşük Kalması

Fındık retimindeki sorunlardan biri de tarımda makineleşme uygulamasının az olmasıdır. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde arazi eğiminin yüksek, fındık ekim alanının parçalı ve fındık ocaklarının arasının sık olması gibi nedenlerle fındık üretim ve hasat aşamasında makine kullanım oranı çok düşüktür.

Türkiye'de fındık dikimi genellikle eğimli arazilerde yapılmaktadır. Fındık yetiştirilen arazilerin büyük bir kısmı %20'den fazla eğime sahip olup, diğer tarımsal faaliyetler için pek uygun değildir. Örneğin, Trabzon'daki fındık arazilerinin %76,1'i %20 ile %70 arasında bir eğime sahipken, %23,9'u %0 ile %20 arasında değişen eğim oranlarına sahiptir (Reis ve Yomralıoğlu, 2006).

Sakarya, Kocaeli, Samsun, arşamba gibi yerler, fındık üretim alanlarının eğiminin az olması nedeniyle, fındık hasatında makine kullanımına daha elverişlidir. Hasat makineleri büyük ölçekli bahçelerde ve düz eğimli arazilerde kullanıldığı takdirde verim alınabilirken, arazinin engebeli ve parçalı olduğu yerlerde hasat makinesi kullanmanın, verimliliğe etkisi olmayabilir. Buna bağlı olarak da birçok küçük üretici fındık toplamak için hasat makinelerini kullanmaktansa, mevsimlik tarım işçileriyle çalışmaya yönelmektedir. Fındık retimi sürecinde tırpan, yabani otları biçme, fındık ocaklarını ilaçlama gibi işlemler kısmen de olsa makinelerle gerçekleştirilebilir. Bu işler için elektrikli testereler, ot biçme makineleri, tırpan ve traktöre ek aparatlarla bağlanabilen harman makineleri kullanılabilir. Ancak, bu ekipmanların kullanımı fazla iş gücü gerektirmese de belli bir seviyede fiziksel güç gerektirir (Erkse, şahin, Ykseker ve Sert, 2020).

Hasat makineleriyle fındık toplama işleminin gerçekleştirilebilmesi için meyvelerin tamamen yere düşmesi gerekmektedir. Türkiye dışında, meyvelerin düşürülmesi genellikle mekanik silkeleyicilerle, dallara uygulanan periyodik titreşimlerle veya gövdenin sarsılması yoluyla sağlanmaktadır. Fındık ağaçlarında, aynı dal üzerindeki meyvelerin farklı zamanlarda olgunlaşması ve tutunma kuvvetlerinin geniş bir aralıktaki değişkenlik göstermesi, silkeleyicilerin etkinliğini azaltmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, elle silkeleme yönteminde dökülme

oranları ortalama %62.38 iken, silkeleyici kullanılarak yapılan denemelerde bu oran ortalama %81.61 olarak tespit edilmiştir. ¹⁰

1.2.5.5. Gıda Güvenilirliği ve Kalite Standardizasyonu

Gıda güvenilirliği hem insan sağlığı hem de ülke ekonomileri bakımından önem arz etmektedir. Her yıl milyonlarca insan güvenilir olmayan gıdalar nedeniyle hastalanmakta, yüz binlercesi ise vefat etmektedir. Dünya genelinde gıda güvenilirliğinin sağlanması ve kalite standardizasyonun oluşması için uluslararası kurum ve kuruluşlarca işbirliği sağlanmış ve birlikte hareket edilmeye başlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Tarımsal Kalite Standartları Çalışma Grubu ticari kalite standartlarını yakalamak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, üretim, verimlilik ve buna bağlı olarak karlılığı artırmak ve tüketici çıkarlarını korumak için, çeşitli tarım ürünlerinde standartlar belirlemiştir. Buna göre, fındık içlerinin ticaretinde fındık tanelerinin boyutları, şekilleri, büzüşmüş veya yeterince gelişmemiş olması, nem içeriği, içerdiği kimyasal ürün miktarı, zararlı böceklerle temas etmesi gibi kontrolleri yapılmakta, standartları sağlamayan fındığın ticaretine izin verilmemektedir (UNECE, 2023).

Bilindiği üzere dünya genelinde kimyasal ilaç ve gübrenin kullanılmadığı organik ve güvenilir tarıma yönelim vardır. Fındık ihracatının artırılabilmesi açısından iyi tarım uygulamaları (EUREP-GAP), gıda güvenliğini sağlamak amacıyla Tehlike Analizleri ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP) gibi araçların yanı sıra ISO 9000 gibi hem gıda güvenliği hem de kalite yönetim sistemlerinin yaygınlaştırılması önemlidir. Bu standartlar çerçevesinde üretim süreçlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir (Saka, 2013).

Türkiye'de insan, hayvan ve çevre sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretim gerçekleştirilmesi, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile güvenilir ürün temin edilmesi amacıyla 2004 yılında İyi Tarım Uygulamaları programı başlatılmıştır ¹¹ (İyi Tarım Uygulamaları, 2004).

¹⁰ Ayrıca, elle silkeleyme uygulamasının daha fazla yorgunluğa neden olduğu, oysa silkeleyici ile yapılan çalışmalarda daha konforlu çalışma koşullarının sağlandığı belirtilmiştir (Başdal ve Güler, 2021).

¹¹ 2010 yılında yürürlüğe giren İyi Tarım Uygulamaları Hakkındaki Yönetmelik ile İyi Tarım Uygulamalarının kontrolü ve sertifikasyon işlemlerinin Bakanlıkça veya Bakanlığın yetkilendirdiği, TS EN 45011 veya eşdeğeri uluslararası standartlara göre kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının yapılacağı belirtilmiştir (İyi Tarım Uygulamaları, 2010).

İyi Tarım Uygulamaları kapsamında üretim yapılması için öncelikle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş Sertifikasyon kuruluşları ile anlaşma yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılacak üretim faaliyetinin her aşaması kayıt altına alınarak izlenmekte, gerekli denetimlerin sertifikasyon kuruluşlarınca yerinde yapılması sonucunda, belirlenen standartları karşılayan ürünlere “İyi Tarım Ürünü Sertifikası” verilmektedir (Tarım Orman, 2012)^{12, 13}

İyi tarım uygulamaları Türkiye’de 2007 yılında; 651 üretici ile 5.360 ha alanda 56.000 ton olarak gerçekleşmişken, 2022 yılında 9.570 üretici ile 206.893 ha alanda 5.336.252 ton üretim gerçekleşmiştir. 2022 yılı verilerine göre Türkiye’de iyi tarım uygulamaları yapılan alanın toplam tarımsal alan içerisindeki payı ; %1 seviyelerindedir (CSB, 2023).

Gıda güvenilirliğinin ve kalite standardizasyonun önemi dünya genelinde artmasına rağmen, yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere Türkiye’de fındık üretiminde geleneksel yöntemler tercih edilmekte ve İyi Tarım Uygulamaları kapsamında hala yeterli seviyede üretim yapılamamaktadır. Buna bağlı olarak da gıda güvenilirliği ve kalite sorunları yaşanmaktadır.

1.2.5.6. Lisanslı Depoculuğun Uygulanamaması

Fındık başta olmak üzere, tarım ürünlerinin üretim miktarları ile iç tüketim ve ihracat miktarlarının değişkenlik göstermesi, ürün muhafazasının zor ve maliyetli olması nedeniyle, arz ve talepte dengenin sağlanarak, piyasa fiyatının rasyonel bir şekilde oluşması aşamasında modern ve stratejik depolama büyük önem arz etmektedir. Türkiye’de mevcut depolama yapılarının birçoğu modernizasyondan uzak, fındığın muhafazası için uluslararası standartlara uygun olmayan, geleneksel yapılara sahiptir. Fındık depolama alanlarının güneş ışığı almayan, serin, kuru ve havalanabilir olması ve ısıнын 2-4.5 C° ve nispi rutubetin % 55-70 arasında olması gerekmektedir birlikte, bu koşullar sağlandığında en fazla 1 yıl

¹² Türkiye’de İyi Tarım Ürünü Sertifikası alan fındığın, E vitamini gibi faydalı olan değerlerin geleneksel yöntemlerle üretilen fındığa göre yüksek olduğu, aflatoksin gibi istenmeyen unsurların, iyi tarım uygulamaları sayesinde önemli ölçüde azaldığı veya hiç tespit edilmediği belirlenmiştir (Varol, 2023).

¹³ İyi Tarım Uygulaması kapsamında üretilen fındıkta, fındığın muhafaza edilmesinde önemli etken olan oleik/linoleik asit oranı ile ransimat değerlerinin, geleneksel üretilen fındığa göre daha yüksek olduğu, buna karşın iyot değerlerinin düşük olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte, İyi Tarım Uygulaması kapsamında üretilen fındığın raf ömrünün uzayacağını söylemek mümkündür (TURAN, 2023).

özelliğini bozmadan muhafaza edilebilmektedir (Özdemir, 2005). Fındık yağlı ve sert bir kabuklu meyve olmakla birlikte, fındığın muhafazasının doğru bir şekilde yapılamaması neticesinde, fındıkta bulunan yağlar, değişime uğrayarak palmitik asit (%5-7,9), oleik asit (%71-85) ve stearik asit (%1,1) gibi serbest yağ asitlerine dönüşen bu bileşenler, fındığın acı bir tat almasına neden olmaktadır (Memiş ve Keskin, 2016).

Fındığın depolandığı yerde sıcaklığın 10C°'yi aşması ve oransal nemin %70'ten fazla olması halinde küflenme ortaya çıkmakta ve aflatoxin miktarında artış gözlemlenmektedir. Üretilen fındıkların depolanması aşamasında fındığa oluşacak zararların engellenmesi ve fındığın uzun süreli muhafaza edilmesi açısından, modern depolama yapılarının kurularak lisanslı depoculuk sistemine geçilmesi gerekmektedir (Ulusal Fındık Çalıştay, 2019).¹⁴

Lisanslı depoculuk sayesinde tüccarlar, depo maliyetinden kurtularak, istediği kalitedeki fındığı, elektronik ortamda kısa sürede temin edebilir. Elinde ürün senedi bulunan tüccarlar, fabrikalarına en yakın olan lisanslı depodan fındıklarını teslim alarak nakliye masrafından kurtulur. İşletmelerinin ihtiyacı olan fındığın temin edilmesini, ürün senetleriyle garanti altına alırlar (GTB, 2024).

Devlet ise Lisanslı Depoculuk sayesinde, fındık üretiminde doğru ve güvenilir bilgileri alarak, uygun tarım politikası belirleyebilecek, fındık ticaretinde kayıt dışının azalmasıyla birlikte vergi gelirleri artacaktır. Fındıkta standardizasyon sağlandığı için, fındığın ihracatı kolaylaşacak ve buna bağlı olarak da istihdam artacaktır (Coşkun, 2020).¹⁵

Ayrıca özellikle fındık üretiminde, aynı bölgede dahi ürün standardının sağlanamaması, fındık üreticilerinin çok sayıda ve küçük ölçekte olması, ticaret

¹⁴ Bu çerçevede, tarım ürünleri ticaretinin kolaylaştırılması, depolama için yaygın bir sistemin oluşturulması, ürün sahiplerinin mallarının güvenliğinin sağlanması ve kalitelerinin korunması, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından belirlenmesi, tarım ürünleri lisanslı depo işletmelerinin kişiler arasında ayırım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin edilmesi, ürün mülkiyetini temsil eden ve finansman, satış ile teslimat işlemlerini sağlayan ürün senetlerinin çıkarılması ve standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretinin geliştirilmesi amacıyla, 17/02/2005 tarihli Resmi Gazete ile yürürlüğe giren 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kabul edilmiştir. Tarım ürünleri lisanslı depo işletmeleri, ekonomik ihtiyaç ve etkinlik koşulları dikkate alınarak, Bakanlık tarafından verilecek izinle anonim şirket biçiminde kurulmaktadır. Lisanslı depoculuk faaliyetlerinde bulunmak için Bakanlıktan depoculuk lisansı almak zorunludur. (Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk, 2005).

¹⁵ Türkiye’de Lisanslı Depoculuk sistemi tarım ürünlerinin ticareti açısından çok önemli bir konu olmasına rağmen, fındık için Lisanslı Depoculuk sertifikasına sahip işletme sayısı sınırlı olmakla birlikte, TMO, Tarım Kredi Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk A.Ş., Giresun Fındık Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk A.Ş. ve Ordu Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk A.Ş. fındık için lisanslı depoculuk sertifikasına sahiptir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

borsalarının sayısının yeterli olmaması ve ürün borsalarının sisteme entegre edilememesi lisanslı depo sisteminin başarılı olmasına engel olmaktadır (Karabaş ve Gürler, 2010).

Lisanslı depoculuk sisteminin uygulamasındaki bürokratik engeller, lisanslı depoculuk için depo kapasitesinin 10 bin ton, depo kurulum maliyetinin ise çok yüksek olması, kabul edilebilir fındık standartlarının yüksek olması ve fındık üreticilerinin lisanslı depoculuk hakkında bilgi sahibi olmaması gibi nedenler yüzünden lisanslı depoculuk sistemi işlerlik kazanamamaktadır (GTB, 2024).

1.2.6. Türkiye’de Uygulanan Fındık Politikaları

1.2.6.1. Dikim Alanlarına İlişkin Politikalar

Türkiye’de fındık üretimi Doğu Karadeniz Bölgesi’nde başlamış olmakla birlikte, 1963 yılında yüksek tutarlı taban fiyat uygulaması ve pazar garantisi gibi teşvikler verilerek fındık üretiminin artması amaçlanmış, bunun sonucu olarak da Orta ve Doğu Karadeniz ile Marmara bölgesinin düz ve verimli arazilerinde fındık üretimi yayılmıştır (Yılmaz, 2014).

Fındık üretiminde arz-talep dengesinin bozulması, fındık dikim alanlarının sürekli genişlemesi gibi nedenlerle, fındık üretiminin en elverişli bölgelerde gerçekleştirilmesi ve üretimin talepteki değişimlere uygun şekilde yönlendirilmesi amacıyla, 1983 yılında 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Ekim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu kanun kapsamında, fındık üretimi için uygun alanların kalite özellikleri ve arazi kullanım kapasitesine göre Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi öngörülmüştür (Fındık Üretiminin Planlanması, 1983).

Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine Dair Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik 1989 yılında yayımlanmış olup, bu yönetmelikle fındık üretiminin; Zonguldak İlının Ereğli İlçesi ve Bolu İlının Akçakoca İlçesi hariç olmak üzere, Giresun, Trabzon ve Ordu İl Merkezleri ile İlçeleri’nde, rakımı en çok 750 metreye kadar olan yüksekliklerde, meyli en az %12 olan arazilerde, arazi kullanma kabiliyeti sınıfı 4 üncü sınıf ve daha yukarı sınıflardaki arazilerde yapılacağı belirtilmiştir (Fındık Üretiminin Planlanması, 1989)

1993 yılında yürürlüğe giren¹⁶ 93/3985 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile fındık üretilmesine izin verilen alanlar, 13 il (Kastamonu, Samsun, Rize, Gümüşhane, Kocaeli, Artvin, Sakarya, Düzce, Ordu, Giresun, Sinop, Trabzon, Bartın) ile sınırlandırılmıştır (Bakanlar Kurulu Kararı, 1993).

1995 yılında yürürlüğe giren¹⁷ 94/6519 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na göre, 93/3985 sayılı Kararname ile fındık üretimine izin verilen 1. ve 2. sınıf araziler ile %6'dan daha az eğime sahip 3. sınıf arazilerde kurulu fındık bahçelerini ekonomik ömrünü tamamlamadan gönüllü olarak söken üreticilere tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır (Bakanlar Kurulu Kararı, 1995).

2001 yılında yürürlüğe giren¹⁸ 2001/2218 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 93/3985 ve 94/6519 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları yürürlükten kaldırılarak, sökülen fındık bahçeleriyle yerine alternatif ürün yetiştireceklerin desteklenmesine, bu kapsamdaki tüm ödemelerin ise uluslararası finans kuruluşlarından sağlanmasına karar verilmiştir (Bakanlar Kurulu Kararı, 2001).

12 Temmuz 2001 tarihinde Dünya Bankası ile Tarım Reformu Uygulama Projesi İkraz Anlaşması (Agriculture Reform Implementation Project-ARIP) imzalanarak, fındık üretiminden vazgeçip alternatif ürün üreten çiftçilere destek sağlanması amaçlanmıştır.

2001 yılında yürürlüğe giren 24596 sayılı kanun ile çıkarılan 2001/3267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile fındık üretimi için uygun alanlar belirlenmiştir. Bu düzenleme kapsamında, belirlenen illerin dışındaki diğer il ve ilçelerde, 1 ve 2. sınıf tarım arazilerinde, %6'dan daha az meyilli 3. sınıf tarım arazilerinde ve 750 metrenin üzerindeki tarım arazilerinde fındık bahçesi kurulması ve mevcut bahçelerin yenilenmesi yasaklanmıştır (Bakanlar Kurulu Kararı, 2001).

2000'li yıllarda çeşitli Bakanlar Kurulu kararları ile fındık dikim alanları değişmekle birlikte, son olarak 2015 yılında yürürlüğe giren¹⁹ 2014/7253 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile fındık üretimine izin verilecek alanlar 16 ile çıkarılmış olup, bu iller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. (Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar, 2015).

¹⁶ 3 Şubat 1993 tarih ve 21485 sayılı Resmi Gazete.

¹⁷ 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 sayılı Resmi Gazete.

¹⁸ 24 Nisan 2001 tarih ve 24382 sayılı Resmi Gazete.

¹⁹ 07 Şubat 2015 tarih ve 29260 sayılı Resmi Gazete.

Tablo 12. Fındık Üretimi İçin İzin Verilen Bölgeler

İller	Fındık Üretimine İzin Verilen İlçeler
Artvin	Borçka, Hopa, Murgul ve Arhavi.
Bartın	Tüm ilçeler.
Bolu	Mudurnu, Göynük.
Düzce	Cumayeri, Gölyaka, Gümüşova, Merkez, Yığılca, Akçakoca, Çilimli ve Kaynaşlı
Giresun	Bulancak, Çanakçı, Dereli, Doğankent, Espiye, Eynesil, Görele, Güce, Keşap, Merkez, Piraziz, Tirebolu ve Yağlıdere.
Gümüşhane	Kürtün.
Kastamonu	Cide, Doğanyurt, İnebolu, Abana, Bozkurt, Çatalzeytin.
Kocaeli	Kandıra.
Ordu	Tüm ilçeler.
Rize	Fındıklı, Pazar, Ardeşen.
Sakarya	Geyve, Ferizli, Hendek, Kaynarca, Arifiye, Adapazarı, Taraklı, Karasu, Serdivan, Akyazı, Pamukova, Kocaali, Erenler, Söğütlu, Karapürçek.
Samsun	Terme, Tekkeköy, Canik, Bafra, Salıpazarı, İlkadım, Çarşamba, Ayvacık, Atakum, Ondokuzmayıs, Alaçam, Asarcık ve Yakakent.
Sinop	Ayancık, Dikmen, Erfelek, Gerze, Merkez ve Türkeli.
Tokat	Erbaa.
Trabzon	Tüm ilçeler.
Zonguldak	Tüm ilçeler.

Kaynak: Resmi Gazete (2015)

1.2.6.2. Alan Bazlı Gelir Desteği ve Telafi Edici Ödeme Uygulaması

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından tarım politikalarına yön verilmesi amacıyla çiftçilerin kendilerine ait olan tarım alanlarının ve ürettikleri ürünlerin kayıt altına alınması için 2002 yılında Çiftçi Kayıt Sistemi kurulmuştur. Tarım politikaları belirlenip, çiftçilere verilecek destekler tespit edildikten sonra, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıt olan ve üretim alanı ile üretim faaliyetleri doğrulanan çiftçilere, Bakanlıkça belirlenen tarihlerde başvuru yapması şartıyla, tarımsal desteklerden faydalanma imkânı sağlanmıştır (Tarım Orman, 2024).

2009/15201 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2009 yılında Yeni Fındık Stratejisine geçiş yapılmış ve bu çerçevede, izin verilen alanlarda fındık yetiştiren, Fındık Üretici Belgesine sahip olan gerçek ve tüzel kişilere yılda bir kez olmak

üzere 2009, 2010 ve 2011 yıllarında her yıl için 150 TL/da oranında alan bazlı gelir desteği ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, ruhsatsız fındık bahçelerini sökerek alternatif ürünlere yönelen gerçek ve tüzel kişi üreticilere, 2009-2012 yılları arasında sonbahar ve ilkbahar ekim/dikim dönemleri göz önünde bulundurularak aşağıdaki destek ödemeleri yapılmasına karar verilmiştir:

a) 2009-2010 döneminde başvuranlara, ilk yıl için 300 TL/da, ikinci ve üçüncü yıllar için 150 TL/da olmak üzere toplamda 3 yılda 600 TL/da,

b) 2010-2011 döneminde başvuranlara, ilk yıl için 300 TL/da, ikinci yıl için 150 TL/da olmak üzere toplamda 2 yılda 450 TL/da,

c) 2011-2012 döneminde başvuranlara ise 300 TL/da telafi edici ödeme yapılacaktır. (Bakanlar Kurulu Kararı, 2009).

2015 yılında yürürlüğe giren Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ ile belirlenen ruhsatlı sahalarda fındık yetiştiren, fındık üretici belgesine sahip olan gerçek ve tüzel kişilere, kamu kurum ve kuruluşları dışında, 2015 yılına ait ürün için 170 TL/da alan bazlı gelir desteği ödemesi yapılacağı bildirilmiştir (Bakanlar Kurulu Kararı, 2015).

Tarım ve Orman Bakanlığı 2009-2018 yılları arasında fındık üreticilerine toplam 7,8 milyar TL ödemiştir. 2009-2014 yılları arasında ise fındık üreticilerine Telafi Edici Ödeme uygulaması kapsamında 3,8 milyon TL'lik ödeme yapmıştır TMO (2019).

Telaflı edici ödeme uygulaması yıllar boyunca devam etmekle birlikte, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın almış olduğu politikalar doğrultusunda, farklı tarım ürünlerine farklı destekler verilmiş olup, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olup da fındık üreten çiftçilere 2023 üretim dönemi için aşağıdaki destekler verilmiştir (Tarım Orman, 2024)

Tablo 13. Fındık Üretim Destekleri

Ürünler	Mazot (TL/Da)	Gübre (TL/Da)	Toplam Destek (TL/Da)	Toprak Analizi Desteği (TL/Numune)	Katı Organik-Organomineral Gübre Desteği (TL/Da)
Fındık	62,00	21,00	83,00	50	20

Fındık üretiminde önemli bir girdi olan azot gübresine yönelik destekler somut örnekler ile değerlendirilmiştir. 2024 yılı itibarıyla fındık üreticilerinin 1 dönüm alanda kullanması gereken azot gübre miktarı yaklaşık olarak 2 torba (100 kg) olarak hesaplanmaktadır. Azotlu gübre fiyatları 715 TL ile 800 TL arasında değişirken, devlet tarafından sağlanan gübre desteği ise dönüm başına 21 TL olarak belirlenmiştir.

715 TL'lik gübre fiyatı üzerinden yapılan hesaplama göre, 1 dönüm alanda kullanılacak 100 kg azot gübresi için toplam maliyet 1430 TL olacaktır. Devlet desteği ile bu maliyet 1409 TL'ye düşmektedir. Eğer gübre fiyatı 800 TL'ye çıkarsa, üretici 1600 TL'lik bir maliyetle karşılaşacak ve devlet desteği ile bu maliyet 1579 TL'ye inecektir. Bu hesaplama, devlet desteğinin üreticinin gübre maliyetinin yaklaşık %1.5'ini karşıladığını göstermektedir.

Üreticimizin 1 dönüm yerinden toplam alacağı destek miktarını hesaplarsak; gübre desteği 62 TL, mazot desteği 21 TL ve alan bazlı gelir desteği 170 TL olmak üzere toplamda 253 TL destek alacaktır. Yani, 1 dönüm arazisi olan bir fındık üreticisi toplamda 253 TL destek almaktadır. Bu tutar, üreticimizin 1 dönüm arazisi için gerekli 2 torba (100 kg) olarak hesaplanan azot gübrenin ($800 \text{ TL} * 2 = 1600 \text{ TL}$) ödemesinin yaklaşık %3.94'ünü karşılamaktadır. Sonuç olarak, verilen destek miktarları üreticinin gübre maliyetinin yaklaşık %1.97'sine tekabül etmektedir.

1.2.6.3. Destekleme Alım Fiyatına Müdahale

Türkiye'nin en önemli ihracat kalemlerinden biri olan fındığın üretiminden tüketiciye ulaştığı son aşamaya kadar geçen bütün durumları rasyonel bir şekilde değerlendirerek politikalar belirlemek amacıyla Ankara'da 1935 yılında 1. Ulusal Fındık Kongresi yapılmıştır. Belirlenen politikalar doğrultusunda, 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yürürlüğe girerek, Tarım Satış Kooperatiflerinin kurulması amaçlanmıştır (Fiskobirlik, 2024).

1938 yılına gelindiğinde Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) kurulmuş olup, Fiskobirlik fındık alım-satım işlemlerini 1964 yılına kadar kendi adlarına, bu tarihten sonra ise 1994 yılına kadar Hazine adına yapmıştır. 1995 yılından itibaren Fiskobirlik, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan aldığı düşük faizli kredilerle fındık alımını gerçekleştirmiş ve 2002 yılına kadar satış

imkânı bulunmayan fındıklar yağ üretiminde kullanılarak ortaya çıkan zarar Hazine tarafından karşılanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019) .

2006 yılında Fiskobirlik'in karşılaştığı mali sorunlar ve 2005 yılına ait üretici borçlarının ödenememesi, bozulan piyasa dengeleri çerçevesinde, fındık üreticilerinin beklentilerine uygun adımlar atmak amacıyla 2006/2007 sezonunda fındık üreticisinin mağduriyetinin giderilmesi ve fiyat dalgalanmalarından korunması hedefiyle 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO) fındık alım işleviyle görevlendirilmiştir. Takip eden iki sezon boyunca da TMO, ürün alım faaliyetlerine devam etmiştir (Karapınar, 2019).

TMO söz konusu görev gereği olarak 2007, 2008 ve 2009 yıllarında yaklaşık 2,83 milyar TL değerinde toplam 693.549 ton fındık almıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016).

2009 yılında fındık üretimiyle alakalı fiyat belirleme politikasından vazgeçilerek, fındığın fiyatının serbest piyasada belirlendiği, Alan Bazlı Gelir Desteği ve Telif Edici Ödeme Uygulamasının yapıldığı Yeni Fındık Stratejisi'ne geçilmesiyle birlikte, 2009/15202 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı²⁰ ile 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları yürürlükten kaldırılarak, TMO'nun fındık alım ve satımı hakkındaki görevi sonlandırılmıştır (Bakanlar Kurulu Kararı, 2009).

2011 yılında 2011/1812 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, TMO'nun elindeki fındık stoklarının 50 bin tona kadar olan kısmını yağlık olarak ayırarak yalnızca yağlık imalatında kullanılmak üzere Fiskobirlik'e satması kararlaştırılmıştır. Fiskobirlik'in bu işlemde elde edeceği gelirlerin ise öncelikle üretici borçlarının ödenmesinde kullanılacağı belirtilmiştir (Bakanlar Kurulu Kararı, 2011).

2017 yılında fındık fiyatlarındaki düşüş nedeniyle TMO, fındık alımı yapmak ve piyasada fındık fiyat istikrarını sağlamak için görevlendirilmiş olup, sonraki yıllarda da ürün dengesi ve piyasa fiyatı sağlanamadığı için, TMO'nun fındık alım görevi devam etmektedir. Bu bağlamda fındık sektöründe üretimin fazla veya az olması, dünya genelinde fındık arz-talebinin değişmesi nedeniyle fındık fiyatlarında meydana gelebilecek olumsuzlukların önüne geçilerek, fındık üreticisinin korunması sağlanmaktadır. (TMO, 2021).

²⁰ 15 Temmuz 2009 tarih ve 27289 sayılı Resmi Gazete.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu bölümde önce fındık ve kadın emeği ile alakalı olarak yapılan çalışmalara yer verilecektir. Daha sonra saha araştırmasının yöntemi, kapsamı ve bulguları anlatılacak, değerlendirmeler kısmı ile bölüm tamamlanacaktır.

2.1. Literatür Taraması

Fındık üretiminde karşılaşılan sorunları ele alan çalışmaları birkaç başlık altında gruplayabiliriz.

Türkiye’de fındık ve kadın emeği üzerine yapılan çok sayıda araştırma mevcuttur. Bu çalışmalar arasından fındık üretiminde yaşanan sorunları ele alan Cığerci ve Ulukan Cığerci (2011)’de 2009 yılında Ordu ilinde Ordu İl Tarım Müdürlüğü, Perşembe Fiskobirlik yetkilileri, Fındık Üreticileri Sendikası (Fındıksen), Ordu Ziraat Odası, Perşembe Ziraat Odası, mevsimlik işçiler, bahçe sahipleri, dayı başları, araçlar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çalışmada 2008 ÇKS’ye göre fındık arazilerinin büyük çiftlikler şeklinde değil, küçük çiftliklerde gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır. Zira kayıtlı arazilerin % 47 ‘si yirmi dekarın altında olup, %92’sinin ise elli dekardan daha az toprağı olduğu bilgisine erişilmiştir. Araştırmada, fındık üretiminde çalışan işçilerin seçilmesinde ücretin en önemli sebep olduğu, bunu takiben ise işteki uzmanlığın önemli bir kriter olarak belirlendiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelen işçilerin tercih edildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Kablay’ın çalışmasında ise (2018) Gürcü işçilerin çalışma izinleri olmadığı için yaşadıkları sıkıntılardan bahsedilmiştir. İşçilerin temininde ise “elçi” adı verilen araçlar ile işçiler bölgeye getirilmekte olup bu kişiler 10-16 kişilik ekip halinde çalışmakta ayrıca bu ekibin fındık bahçesi içinde denetimi ve bahçe sahibi ile iletişimi dayıbaşları tarafından yerine getirilmektedir.²¹ Bu açıdan dayıbaşlarının organizasyonu sağladığını söyleyebiliriz. Ancak dayıbaşları fındık toplama işlemini gerçekleştirmemekle beraber ücretlerini normal yevmiyelerin bir buçuk veya iki katı olarak almaktadırlar. Yine aşçılar da dayıbaşları gibi fındık toplama işine

²¹ Burada dayıbaşları çok önemli bir işlev görmektedir; işçilerin denetimi ve bir sorunla karşılaştıkları vakit bir muhatap bulunması açısından önemlidir. Dayıbaşları genellikle kalabalık işçi grupları arasında ailenin en büyüğü, Türkçesi iyi, sözü dinlenen ve anlayışlı kişiler arasından seçilir. Üreticiler gelecek senelerde işçi temini için böylelikle dayıbaşlarıyla iletişim kurarlar. Hangi fındık üreticisine gidilecek, kaç kişi gidilecek gibi soruların muhatabı dayıbaşları olmaktadır.

katılmamaktadır onlar da dayıbaşları gibi normal yevmiyenin bir buçuk veya iki katı yevmiye almaktadırlar.

Kablay'ın 2018 de yaptığı görüşmelerden de elde edilen sonuçla aynı olarak Cigerci ve Ulukan Cigerci'nin çalışmalarında da (2011) ekip içindeki kadınların erkeklere nazaran daha ağır şartlarda çalıştığı ortaya konmuştur. Kadınların sabahleyin erkeklerden daha önce kalkıp (5.30 gibi) aşçıya kahvaltının hazırlanması için yardım ettiği ayrıca daha sonra bahçeye gidip fındık topladıkları, toplama işlemi bittikten sonra döndüklerinde de çamaşırların yıkanması, kaldıkların yerin temizliği gibi sorumluluklarının devam ettiği bulgusuna varılmıştır.

Fındık üretiminde karşılaşılan sorunlardan biri mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ve mevsimlik tarım işçilerine yapılan etnik ayrımcılıktır. Uzun (2015) fındık üreticisi olan Akçakoca'daki işveren, işveren aile bireyleriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde, işverenlerin yaşadığı etnik ayrımcılık deneyimleri, etnik kimlik açısından "kendilik" ve "ötekilik" pozisyonlarını nasıl inşa ettikleri gibi sorulara yanıtlar aranmaktadır. Wallerstein'ın 'işgücünün etnikleşmesi' kavramı çerçevesinde, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de, özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan ya da zorunlu göçe maruz kalan Kürtlerin fındık işçiliğini meslek olarak benimsediği ifade edilmektedir. Bu durum, Türkiye'de tarım işçiliğinin etnik boyut kazandığını göstermektedir. Yazar ayrıca "içeridenlik" konusuna dair yaptığı çalışmanın sonuçlarının örtüştüğünü vurgulamaktadır. Kürt işçilerin göçebe bir yaşam tarzıyla çalışmaları, üreticilere emek, zaman ve maliyet tasarrufu sağlamıştır. Çalışma da 1990'lı yıllarda gerçekleşen mevsimlik tarım işçileri ile işverenler arasındaki ilk irtibat sonrasında gelen mevsimlik tarım işçileri yerli halk tarafından "medeniyet yoksunu" , "modern olmayan özneler" şeklinde tasvir edilirken; on yıllık bir zaman dilimi sonrasında "modernleşen Kürtler" haline dönüştüğü belirtilir. Ayrıca yaşanan bu olumlu dönüşümün "fayda" temelli ilişkiden kaynaklandığı vurgulanmıştır. İlk başlarda işçilerle yaşanan politik-siyasi tartışmalar sonrasında iki tarafın karşılıklı yararı için "sessizlik" konusunda uzlaşıya varılmıştır.

Kablay çalışmasında (2018) mevsimlik fındık işçilerinin yaşam koşullarının incelenmesini amaçlamıştır. Ağustos 2013-Eylül 2015 arasında fındık üretiminin yoğun olarak yapıldığı Ordu-Giresun illerinde yaklaşık beş bin kişinin yaşam ve çalışma alanları (Giresun, Uzunisa, Ünye, Perşembe, Fatsa) gözlem tekniği ile

incelenmiştir. Bu bağlamda; mevsimlik tarım işçileri, arıcılar, bahçe sahipleri, muhtar, resmi görevliler ve çocukların da olduğu yaklaşık yüz kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fındık hasadı zaman dilimi olarak; Temmuz'un ikinci yarısından, Eylül ayının ilk yarısına kadar devam etmektedir. Fındık tarımı dört farklı grup tarafından gerçekleştirilmektedir; ilk grup, küçük bahçe sahipleri fındığı kendileri, komşuları veya akrabaları ile toplayan işçi istihdam etmeyen gruptur. İkinci grup, yerli işçilerin kendi küçük bahçeleri olup rakım farkından dolayı gününbirlik başka bahçelere işçi olarak gidenlerdir. Üçüncü grup, yabancı işçiler olarak tabir edilebilen genellikle Gürcü işçilerden oluşmaktadır. Dördüncü ve en kalabalık grup Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen çoğunluğu Kürt işçilerden oluşan Kürt-Arap- Türk kökenli işçilerdir. Gürcü işçiler aslında yasal olarak çalışma izni olmayan gruptur ancak turist vizesi ile ülkeye girip fındık hasadında çalışmaktadırlar ayrıca çadırda kalmayı kabul etmedikleri için genellikle bahçe sahiplerinin gösterdikleri evlerde konaklamaktadırlar. Bu gruplar arasında en zor şartlarda çalışan grup Kürt-Arap- Türk grubundan oluşan gezici tarım işçileri grubudur. Ayrıca bu son grup gezici tarım işleri sebebiyle yılın 6-8 ayında farklı şehirlere seyahat etmektedirler. Bu sebeple Doğulu-Güneydoğulu gezici işçi grupları ulaşım sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bu çalışmaya göre uygun olmayan ve kapasite üstü yolcu taşınması sebebiyle her yıl onlarca gezici işçi yaralanmakta ya da vefat etmektedir. Diğer en büyük sorun ise konaklamadır. Gezici bir şekilde farklı tarım bölgelerinde çalışan bu grubun büyük bir kısmı barınma ihtiyacını çadırlardan karşılamaktadır. Temiz su kaynağı, sağlık, hijyen, güvenlik, mahremiyet, iklim koşulları gibi bir çok problemle karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca bu işçiler barınma sorununun yanında yetersiz beslenme durumunda kalmaktadırlar. Bu durumdan en çok çocuklar etkilenmektedir. Ayrıca bu çocukların gezici işçilik durumu sebebiyle eğitim hayatları da aksamaktadır. Kadınlar ataerkil yapı nedeniyle bu gruplar arasında en dezavantajlı gruptur. Kadınlar bahçede çalıştıktan sonra yemek yapma, bulaşık yıkama, çocuk ve yaşlılara bakıma, çadır temizliği, su temini, gibi işlerle ilgilendiği için, kadınların görevleri bitmemektedir. Bu durumların düzeltilmesi için işçilerin kaldıkları kamp alanlarının düzenlenmesi, hatta mümkünse konteynır gibi aile olarak kalınabilecek uygun ortamlar yaratılması önerilmekte olup ayrıca göçe dahil olan grupların kalıcı olarak istihdam edilmesi için politikalar üretilmesi gerektiği çalışmada vurgulanmıştır.

Şimşek (2020), 2017 yılında Giresun'un Bulancak ilçesinde, fındık tarımında mevsimlik işçilerin yaşam ve çalışma koşulları üzerine bir inceleme yapmıştır. Araştırma sonucunda, fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçilerinin yarısının kendi toprağı olmadığı, kalan kısmının ise toprak sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, toprak büyüklükleri incelendiğinde, işçilerin büyük bir kısmının küçük ölçekli toprak sahibi olduğu anlaşılmıştır. Çalışma bulgularına göre, fındık tarımında çalıştırılmak üzere genellikle Kürt ve Gürcü işçilerin tercih edildiğı gözlemlenmiştir. Yerli işçilerin ise daha yüksek ücretler talep etmesi ve çalışma saatlerinin kısalığı nedeniyle pek tercih edilmediğı ifade edilmiştir. Fındık hasadına gelen mevsimlik işçilerin, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını genellikle kendileri tarafından karşılandığı saptanmıştır. Görüşme yapılan işçilerin büyük bir kısmı ayrımcılığa maruz kalmadığını düşünse de Kürt işçiler arasında ayrımcılığa maruz kaldığını düşünenler bulunmaktadır. Araştırma sonucunda; mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmanın en temel nedeninin yoksulluk olduğu bulgusu ortaya çıkmıştır. Fındık hasadında çalışan işçiler ile genellikle sözlü bir anlaşma yapıldığı belirlenmiş olup böylelikle bu işçilerin en büyük sorunu güvencesiz çalışma olduğu kanısına ulaşılmıştır. Yine görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğunun çalışmaya 18 yaşından önce başladığı anlaşılmıştır. Bu araştırmada, fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda devlete önemli bir sorumluluk düştüğü, buna ilişkin yasal düzenlemelerin ve denetimin artırılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir diğer sorun fındık üretiminde çalışan kadınların yaşadıklarıdır. Baş (2019) Ordu ilinin Fatsa ilçesine ait Yenidoğan ve Uzundere köylerinde Ağustos 2017 yılında toplam 20 yevmiyeli kadın işçi ile yarı yapılandırılmış soru formu çerçevesinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada kadınların yaşam ve çalışma koşullarının araştırılması amaçlanmıştır. Daha önce ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların 1980 yılında tarımda uygulanan liberal politikalar ile beraber ücretli tarım işçisine dönüştüğü sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu çalışmadan şu sonuçlar elde edilmiştir: Kadınların çalışma koşulları ve şartlarının zorlayıcı olduğu sonucuna varılmıştır, fındık işçiliğinin yanı sıra ev işlerinden de yükümlü oldukları için, kadın işçilerin çift mesai yapma durumu söz konusudur. Ayrıca tarım sektöründe çalışan kadın işçilerin en büyük sorunu, sosyal güvencelerinin olmamasıdır. Kadın işçilerin gelecekle ilgili beklentisi değerlendirildiğinde ilk istedikleri şey, ekonomik olarak yaşadıkları zorluklar

nedeniyle aldığı borçlarından kurtulmak, ikinci olarak ise çocuklarının kendi hayatlarından daha iyi standartlarda yaşayabilmesini sağlamaktır. Bu çalışmada, yevmiyeli çalışan fındık işçilerinin sorunlarının çözümü için devlet, sivil toplum kuruluşları ve sendikaların ortak bir çabasının olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Okay (2021)'de, Ordu'nun Altınordu ilçesinde faaliyet gösteren bir fındık fabrikasında çalışan 20 kadın ve daha önce fındık fabrikalarında çalışarak emekli olmuş 5 kadın işçi ile yarı-yapılandırılmış sorular aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları özetle şu şekilde ortaya konmuştur: Kadınların iş hayatına katılımının en büyük nedeni ekonomik ihtiyaçlardır. Aile içerisinde tek bir gelirle geçim sağlamakta zorlanma, ailelerin borç durumu, eşlerin hastalığı veya işsizlik gibi durumlar, kadınların çalışma hayatına adım atmalarının sebepleri arasında yer almaktadır. Evli kadınların, eşleri tarafından ev içi sorumluluklarının aksatılmaması koşuluyla iş gücünde yer alabildiği, bekâr kadınların ise kendi iradeleriyle iş hayatına girdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, evli ve çocuk sahibi kadınların, bekâr kadınlara göre daha fazla sorumluluk taşıdığı için daha fazla yorulduğu, bekâr kadınların ise evli ve çocuklu olanlara göre daha sosyal bir yaşam sürdürdüğü tespit edilmiştir. Araştırma bulguları, bekâr, eşi çalışmayan ya da eşi vefat etmiş kadınların harcama kararları ve sosyal yaşamları üzerinde daha fazla özerkliğe sahip olduğunu göstermektedir. Son olarak, Covid-19 pandemisinin, yoğun çalışan işçi kadınların dinlenmesine ve kendilerine zaman ayırmalarına olanak tanıdığı anlaşılmıştır.

Erdoğan ve Ergin (2023) Giresun'daki fındık üretim sürecinin kentin mekânlarını nasıl dönüştürdüğüne odaklanmaktadır. Bu kapsamda, fındık üretimi sürecinde yer alan “kalıcı” ve “geçici” mekânlar incelenmekte ve bu mekânların oluşumunda işçilerin rolü ile sermaye lehine şekillenmelerine dikkat çekilmektedir. Giresun ili, fındık üretimi bağlamında ele alındığında, mekânın üretiminin yalnızca güç sahipleri tarafından değil, emekçiler tarafından da gerçekleştirildiği ve bu süreçte emeklerini sahiplenerek mekânı, fındığı ve emek gücünü yeniden ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, fındık üreticisi olarak yalnızca fındık bahçesinde çalışan işçileri değil, patozcular ve fabrika işçileri gibi fındık üretiminin farklı aşamalarında yer alan diğer çalışanları da kapsamaktadır. Makalede çalışma tekniği olarak fotoğraflar kullanılmıştır. İşçilerin, işverenlerin evlerinin önüne, bahçelerine kurulan çadırlar ve yahut mülki idare amirleri tarafından temin edilen konaklama

alanları fotoğraflanmıştır. İşçiler bu çadırlarda çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, yemek yapmak gibi yeniden üretim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Fındık üretimini mümkün kılan bu mekânsal üretim, devletin “göz yumduğu” her yıl kentte fındığın yeniden üretimi için yol kenarında fındığını kurutan ve bu kuruyan fındığı ile ilgilenmek zorunda kalan üreticilerin çadırlarını da kapsar. Yine fındığını yol kenarında kurutan bu küçük üreticiler bu aşamada fındığı direkt ‘manav’ olarak adlandırılan fındık tüccarlarına satışını gerçekleştirebilmektedirler ayrıca tüccara satacak kadar fındığı dahi olmayanlar fındığı kuruturken bile doğrudan tüketiciye satabilmektedirler. Makalede yine bu durumlar fotoğraflanarak bir kentin üretimini yaptığı bir meyvenin kenti nasıl şekillendirdiği gözler önüne serilmiştir. Son olarak da fındık kırma, kavurma, paketlenme gibi örgütlenen iç hane tesisleri daha çok kent merkezi dışında sanayi bölgelerinde konuşlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu işletmelerde çalışan işçiler genellikle kadınlardır. Kadınlar fındık seçerken kendi altlarına evlerinden minder – yastık benzeri eşyalar getirerek üretim sürecinde rahat edecek şekilde üretim mekânını yeniden düzenlenmiştir. Bu durum fotoğraflanarak mekânın emekçiler tarafından yeniden üretilmesi resmedilmiştir. Bu makale kapitalizmin devamı için mekânın yeniden üretiminin devlet, işçiler ve sermaye tarafından nasıl yeniden üretildiğini fotoğraflarla bizlere göstermektedir.

Sıray (2010), Giresun ilinin merkez ilçesinde fındık yetiştiren işletmelerin ekonomik analizini, üretim ve pazarlama sorunlarını 126 işletmeyle anket yaparak incelemiştir. İncelenen işletmelerin toplam gelirinin büyük kısmının tarım dışı gelirden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Toplam aile geliri içinde tarımsal gelir yaklaşık olarak 1/3 üne tekabül etmektedir. İşletmelerin bahçe gübreleme, ilaçlama faaliyetlerini büyük çoğunlukla kendi tecrübelerine göre karar verdikleri ayrıca toprak ve yaprak analizi yaptırmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda teknolojiyi az kullandıklarını söyleyebiliriz. İncelenen işletmelerin tamamı herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olduklarını belirtmiş olup, en fazla Tarım Kredi Kooperatifi’ne daha sonra ise Fiskobirlik’e üye olduklarını bildirmişlerdir. Bölgede fındık üretiminde karşılaşılan en büyük problem olarak “girdilerin pahalı olması” görülmektedir. Fındığın üretiminden pazarlamasına kadar olan süreçte görülen en büyük problem ise “serbest piyasada fındık fiyatının düşük olması”dır. Diğer karşılaşılan problemler sırasıyla “kadastro çalışmalarının yapılmaması veya mülkiyet problemleri nedeniyle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Çiftçi Kayıt

Sistemi'ne kayıt olmamak", "emanete fındık bırakılması" ve "üreticilerin birlikte hareket edememesi"dir.

Fındık üreticilerinin finansal sorunlarının ele alındığı çalışmalardan bahsetmek gerekirse; Hazneci, Naycı ve Çelikkın tarafından (2022), Giresun ili Merkez ilçesinde fındık işletmeciliği yapan 53 işletme ile anket yolu ile görüşme gerçekleştirilmiş ve tek ürün bütçe analiz yöntemi ile brüt kar ve net kar hesaplaması yapılmıştır. İşletmecilerin büyük çoğunluğunu (%86,79'unu) erkek üreticiler oluşturmaktadır. Fındık yetiştiren işletmeler, 1 TL'lik masraf karşılığında 0,97 TL elde etmiştir. Yapılan araştırmaya göre, fındık üretiminde devlet desteği olmazsa çiftçilerin zarara uğramasına karşın, destek ödemeleri sayesinde 1 kg kabuklu fındığın maliyetini çıkarabildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmaya dahil olan tüm üreticilerin destekleme ödemelerinden yararlandığı gözlemlenmiştir. İncelenen bu üreticilerin yalnızca %55'inin sürekli olarak köyde ikamet ettiği, %45'inin ise sadece hasat döneminde köye gittiği belirlenmiştir. İşletmelerin sadece %34'ünün sigorta yaptırdığı belirlenmiştir. Bahçe sigortalatmama sebebi, sigortaya harcayacakları parayı fındık üretimine harcamanın daha mantıklı olduğunu düşünmeleridir. Değişken masrafların %58'ini yetiştirme masrafları, %40'ını ise hasat masrafları teşkil etmektedir. Hasat masrafı içinde en yüksek payı ise %21,85 ile fındık toplama işçiliği almaktadır. Ayrıca tarımsal üretimlerinde yalnızca fındıkla geçinen üreticilerin, yeterli gelir elde edemedikleri için çoğunun özel sektörde çalıştıkları belirlenmiştir. Bu da göstermektedir ki üreticiler açısından en büyük sorun emeklerinin ve masraflarının karşılığını alamamaktır.

Orak (2023), 24 Ocak kararları sonrasında Giresun ilinde fındık üreticilerinin kredi kullanımını araştırmıştır. Bu çalışmada, Giresun ilindeki fındık üreticilerinin finans sektörüyle olan ilişkisi, finansallaşmanın en önemli unsuru olan krediler aracılığıyla incelenmiştir. Tarımdaki devlet rolündeki değişiklikler, tarımsal faaliyetlerin artmasına yol açmış ve üreticilerin finansal sektörle daha fazla etkileşim kurmalarına neden olmuştur. Araştırmanın bulgularına göre, tarımsal kredi kullanımını etkileyen temel faktörler, üretim maliyetleri ve fındıktan elde edilen gelir olmuştur. Ancak üreticilerin mülk durumu, yaşları ve eğitim seviyelerinin kredi kullanımı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Fındık dışında diğer tarım ve hayvancılık ürünlerinde çalışan kadınlar üzerine de çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Uzun'un çalışmasında (2019) Hopa

örneğinden hareketle çay tarımında 'ücretsiz aile' işçiliği kadın emeğinin görünmeyen ve karşılıksız emeği olarak tanımlanmıştır. Araştırma sonucunda "Kendi toprağında çalışan kadınlar," yani "ücretsiz aile işçisi" olarak tanımlanan kadınlarla yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Ücretsiz aile işçiliği genellikle kadınlar tarafından üstlenilir. Görüşmenin sonunda kadınların hem patriarka hem de kapitalizm tarafından defaten sömürüye uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Ücretsiz aile işçisi konumunda kadınlar hem tarımdaki hem hane içindeki artı değerlerine rağmen bu emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Ayrıca 1980 sonrası yaşanan tarımsal dönüşüm nedeniyle tarımda şirketleşme ve tekelleşme artmış, tarımsal faaliyette bulunan küçük ölçekli üreticiler piyasa dışında kalmış ve köyden kente göç süreci hızlanmıştır. Kadınların eğitimsiz ve mülksüz olması onları kayıt dışı, güvencesiz çalışmaya ya da mevsimlik düşük ücretli tarım işçiliğine itmiştir. Tarımsal faaliyette ücretsiz aile işçisi olarak çalışan bu kadınlar hem çay tarımındaki emeklerinin hem de hane içi emeklerinin karşılığını alamadıklarını düşünmektedirler ve bu nedenle kendi kız çocuklarının tarımla uğraşmalarını istememektedirler.

Taşkın tarafından da (2020) Doğu Karadeniz Bölgesinde Sahil Şeridindeki illerde (Giresun, Rize ve Trabzon) yaşayan kadın balıkçıların sosyo-ekonomik durumları incelenmiştir. 40 kadın balıkçıyla görüşme yapılmıştır. Yapılan anket çalışması sonucunda kadın balıkçıların sektörde direkt olarak çalışmaya başlamadığı çoğunlukla ailelerine yardım etmek amacıyla bu mesleği yaptıklarını beyan etmiştir. Geleneksel kıyı balıkçılığı eskiye kıyasla daha az aktif olsa da kadın balıkçıların %70'i bu mesleği devam ettirmek istemektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki bu kadınlar bu meslekte maddi olarak fazla gelir elde edemediklerini, devletin kendilerine sürekli iş istihdamı sağlamalarını istemektedirler. Ayrıca kadın balıkçıları bu mesleğin erkeklere özgü olmadığını, kadınların da balıkçılığı profesyonel olarak yapabildiğini ve her alanda olduğu gibi bu alanda da kadınların var olduğunu bilinmesini istemektedir. Yine bu çalışmada Türkiye'de halen kadın balıkçıları hakkında bir istatistiki veri tabanı oluşturulmadığının üzerinde durulmuştur.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bu araştırma kapsamındaki veriler, Giresun ilinde fındık üreten yirmi kadınla derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada,

yarı yapılandırılmış ve açık uçlu sorularla, Giresun ilinde yaşayan çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmakla birlikte kendisi bizzat fındık üretiminde bulunan kadınlarla, fındık üretimindeki deneyimlerini kendi anlatılarıyla aktarmaları hedeflenmiştir.

Araştırmanın alan çalışması 25.03.2024-15.05.2024 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Bu araştırma için 2024/170 numaralı etik izin, İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Toplam yirmi kişiyle görüşme gerçekleştirilmiş olup, görüşülen kişilerin yedisi hâlihazırda tanışılan kişiler, on üçü ise de görüşmecilerin kartopu yöntemiyle önerdikleri kişilerden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde kadınların çiftçi kayıt sistemine kayıtlı bulunup ayrıca fındık tarımı ile ilgilenmeleri esas alınmıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden önce, katılımcılara bilgilendirme ve onam formu sunulmuş, bu formlar kişilere açıklanarak görüşmecilerden imza alınmış, ardından görüşmelere başlanmıştır. Bazı görüşmeciler kendilerine bir vergi borcu çıkabileceğini düşünüp imza atmaktan çekinmişlerdir. Gerekli açıklamalardan sonra imza atmışlardır. Görüşmeler esnasında, her bir katılımcı için ayrı formlara önemli noktalarla ilgili notlar alınmıştır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, görüşmeler katılımcıların onayıyla tarafımda kullanılan kamera ile kendim yararlanacağım şekilde videoya alınmıştır. Görüşmeler daha sonra kâğıt ortamına aktarılmıştır. Görüşmelerin süresi yarım saat ile bir saat arasında değişiklik göstermiştir.

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda, yapılan görüşmelerde ilgili sorulara verilen cevaplar değerlendirilmiş ve katılımcıların temel demografik özellikleri incelenmiştir. Araştırmaya katılan yirmi fındık üreticisi kadının demografik özellikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Fındık bahçeleri kadınlara eş ya da baba vefatından sonra miras bölüşümü sonucunda geçtiğinden görüşülen kadınların yaş ortalaması yüksektir (59,15). Ayrıca eğitim seviyesi kadınların yaşı küçüldükçe artmaktadır. Kadınların üzerine kayıtlı oldukları araziler çok küçüktür. Bunun sebebi arazilerin miras sebebiyle sürekli bölünmesidir. Araziler eşit olsa bile alınan ürün miktarı eşit değildir. Alınan ürün miktarı bahçenin verimine, bakımına, güneş görüp görmemesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. 20 kadından sadece yedisinin asıl geliri fındık iken, on üç kadın için fındık ek gelir kapısıdır. Hasılat miktarı, evin kendilerinin olup-olması, kaç dönüm bahçeleri olduğu sorularında kadınlar kendilerine bir vergi borcu çıkabileceğini düşünüp bu sorularda çekingen davranmışlardır. Ayrıca görüşme gerçekleştirilen yirmi kadından hiçbiri bahçelerini sigortalatmamıştır. Sebebi sorulduğunda zaten fındığın birçok kalemden maliyetleri olduğunu bir de o maliyete katlanmak istemediklerini dile getirmişlerdir. Fındık üretimi gerçekleştiren yirmi kadından altısı hariç on dört kadının hâlihazırda borcu bulunmaktadır.

Tablo 14. Görüşmeci Bilgileri

Görüşmeci	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Ev Mülkiyeti	Borç durumu	SGK Durumu	Fındık asıl gelir mi, ek gelir mi?	Arazi büyüklüğü	Elde edilen ürün miktarı
G1	72	Dul	İlkokul	Kendi evi	Yok	Var	Asıl gelir	4 dönüm	400 kg
G2	60	Evli	İlkokul	Kendi evi	Var	Yok	Asıl gelir	4 dönüm	400 kg
G3	70	Dul	İlkokul	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	10 dönüm	1500 kg
G4	62	Evli	İlkokul	Kendi evi	Yok	Var	Ek gelir	800 m ²	80 kg
G5	70	Dul	Lisans	Kendi evi	Yok	Var	Ek gelir	9,5 dönüm	500 kg
G6	70	Evli	Yok	Kendi evi	Yok	Var	Asıl gelir	6 dönüm 300 m ²	600 kg
G7	50	Evli	İlkokul	Kira	Var	Var	Ek gelir	1 dönüm	50 kg

Tablo 15.(devam). Görüşmeci Bilgileri

Görüşmeci	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Ev Mülkiyeti	Borç durumu	SGK Durumu	Fındık asıl gelir mi, ek gelir mi?	Arazi büyüklüğü	Elde edilen ürün miktarı
G8	61	Evli	Lisans	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	2,5dönüm	350 kg
G9	68	Dul	Lise	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	7 dönüm	140 kg
G10	59	Evli	Lisans	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	20 dönüm	2 ton
G11	70	Dul	İlkokul	Kendi evi	Yok	Var	Asıl gelir	6 dönüm	600 kg
G12	60	Dul	İlkokul	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	3 dönüm	500 kg
G13	66	Dul	İlkokul	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	2 dönüm	400 kg
G14	57	Evli	İlkokul	Kendi evi	Yok	Yok	Ek gelir	4 dönüm	400 kg
G15	52	Evli	İlkokul	Kira	Var	Var	Asıl gelir	6 dönüm	450 kg
G16	47	Evli	İlkokul	Kendi evi	Var	Yok	Asıl gelir	7 dönüm	400 kg
G17	44	Evli	Lise	Kendi evi	Var	Yok	Asıl gelir	4 dönüm	300 kg
G18	43	Bekâr	Lise	Kira	Var	Var	Ek gelir	4 dönüm	800 kg
G19	40	Bekâr	Ön lisans	Kendi evi	Var	Var	Ek gelir	3,5 dönüm	100 kg
G20	62	Dul	İlkokul	Kendi evi	Yok	Var	Ek Gelir	50 dönüm	7 ton
Ortalama	59,15							7dönüm 730 m ²	848 kg

3.1. Fındık Bahçesi Edinme Şekli

Bu başlıkta kadınlara çiftçi kayıt sistemine kayıtlı oldukları araziye nasıl edindikleri sorusu yöneltilmiştir. Kadınların hepsine sahip oldukları arazileri miras yoluyla intikal etmiş, hiçbir söz konusu araziye satın almamıştır. İkinci olarak erkek kardeş var ise miras bölüşümün adil olup- olmadığı sorusu yöneltilmiştir? Tamamı cinsiyetlerinden dolayı miras bölüşümünde ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmiştir.

Miras rahmetli babamdan kaldı 5 kardeş 2 erkek 3 kız. Bizde yeri kadastro ölçtü eşit bölüşülmedi. Erkekler daha fazla yer aldı kızlara göre tabi çokta konuşmak istemiyorum. Oraları karıştırma sen şimdi. Ama ben şimdiden bile söylüyorum hepsine 2 kız 1 oğlan var bende eşit böleceksiniz diye ölmeden söylüyorum. (G2)

Miras kaldı 4,5 dönüm babamdan geri kalan 5,5 dönüm yer eşim rahmetliden kaldı. Babamdan 5 kardeşiz. Babam erken öldü. 2 erkek, 3 kız idik. Erkek kardeşler böldü yeri. Erkeklere 60-70 dönüm yer kaldı. Bize çeyreğin çeyreği kaldı. (G3)

2 dönüm babamdan kaldı, 4 dönüm yeri eşim satın aldı. (Babadan kalan bahçe bölünürken ayrımcılık yapıp yapılmadığı sorusuna) Sen söyle bu memlekette yapılır mı yapılmaz mı? 5 kişiyiz. Erkeklerin 14 dönüm yeri var, 3 baciya da 2 şer dönüm yer verdiler. Allah biliyor ya herkes bilsin. (G11)

Kendi babamdan kaldı bana. Biz 7 kardeşiz. Babamın 35 dönümden fazla yeri vardı. Biz 3 kız 4 erkeğiz onları (erkekleri) öne kattık. Siz ne dersiniz diye yer 7 ye bölündü sonra onların aralarında bir anlaşmazlık çıktı (sahile yakın yeri sen alacaksın- aşağı ki bahçeyi ben alacağım) ondan sonra iş bize döndü 3 kıza hiç yer vermek istemediler. En sonunda 3 kıza 4 dönüm yer verdiler. O şekilde böldüler. De ki sen (erkek) kardeşlerine kalbin doğruldu mu? Doğrulmuyor. Anadolu da ne derler bilirsın kadın eksik etektir. Bize öyle davrandılar. Ben evlendim ama evim annemle, babama yakın gelin gittim. Kardeşlerimi ben büyüttüm, anne – babamı hep ben baktım. Bir insanı Allah bunaltır kul bunaltamaz kızım, onların hepsi erkekler hep varlıklı oldular şimdi. Ama Bende çocukları hep okuttum, dikiş yaptım, nakış yaptım hepsini bir yerlere getirdim kızım. (G13)

Miras bana da babadan miras. Eşime de babasından miras. Babamdan kalan yer hisseli 4 dönüm. 5 kardeşiz, 2 erkek 3 kız kardeşiz. Yok, kız ne eşit bölüşülmesi biz erkeklerle bir olur muyuz? Uslular karar verdi erkeklere göre çok çok az yer düştü bizde cahildik itiraz etmedik. İş işten geçti artık. (G14)

Miras kaldı babadan. 6 kardeşiz. 3 erkek 3 kız kardeşiz. Dinimizde 3te 1. Öyle böldü abilerim. 2 Evimiz var köyde abilere kaldı, tarla abilere kaldı. (G16)

Kardeşlerin tamamının kız ya da erkek olduğu durumda;

Miras eşimden. 2 erkek kardeşlerdi eşimgiller eşit böldüler. (G1)

Benim babamdan miras kaldı. 2 kardeşiz, iki kız kardeşiz. Ablam var ben varım. Biz kendi aramızda böldük. Babam 90 senesinde vefat etti sonra annem vefat edince. Biz ablamla eşit böldük ikiye. (G15)

Miras. Anneme kalan bir bahçe veraset yoluyla dört kız kardeşe kalmıştı. Kardeşlerim kendi istekleri ile ben çalışmadığım için o dönem bana bırakmayı kendileri teklif ettiler sağ olsunlar. (G19)

3.2. Fındık Arazisi Büyüklüğü

Görüşmecilere fındık arazilerinin büyüklüğü ve bahçelerinde evlerinin bulunup bulunmadığı sorusu yöneltilmiştir. Bahçeler genelde merkeze uzaktadır ve parça parça şekildedir. Ayrıca birçoğunun bahçesinde hane bulunmamaktadır.

4 dönüm benim kendime kayıtlı. Haneye uzaklığı 2 km'dir. (G2)

1 dönüm yok, 800 metre. Baba evi var hisseli. Arabayla 15 dk. Sürüyor. (G4)

9,5 dönüm 45 Km uzaklıkta (G5)

7 dönüm. Burada ev yok. Bahçe uzakta merkeze 45 km. (G9)

20 dönüm yerimiz var. 4 ayrı parça parça yerlerimiz sadece bir tanesi evin etrafında diğerleri hep uzakta arabayla 10 olan var 15 dk. olan var 30 dk. olan var. (G10)

6 dönüm. 2 dönüm bir yerde bahçem, 4 dönüm bir yerde. Fındık evi var tek gözlü. Bizim bahçenin içinde değil o odada hisseli eşimden kalan yerin içinde. (G11)

3 Dönüm kalan bahçem köyde ev yok merkezden gidiş geliş yapıyorum. (G12)

7 dönüm, 1 oda var. Onu da kendim sonradan yaptırdım. 2,5 dönüm bir yerde, 4,5 dönüm bir yerde. (G16)

3,5 dönüm. Hane yok tarlamda. Merkezdeki evime uzak gidiş- geliş yaparak üretim yapıyorum. İlçede benim tarlam 15 km uzaklıkta. Beldeden de 5 km daha uzaklıkta tarlam arabayla 10 dakika sürüyor. Sonra 3-4 dk. yürüme yolundan sonra bana düşen bahçe. Eskiden o yolu yürürdük hatta hep şimdi babamın şahsi arabasıyla gidip geliyoruz. Ayrıca beldeden oraya giden bir dolmuş vs. falan da yok hala. (G19)

3.3. Fındık Tarımıyla Tanışma Süresi

Kadınlara bu başlıkta fındık tarımıyla ne zamandan beri ilgili olduğu sorusu iletilmiş olup hepsi kendisini bildiğinden beridir fındık tarımıyla haşır neşir olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda “Coğrafya kaderdir” denebilir.

Kendimi bildim bileli fındık tarımı ile ailemin yanında uğraşıyorum kendim çiftçi olarak miras olarak kaldığı zaman fındık üretimi ile ilgiliyim. Fındık toplamaya aklım erdiğinden beri toplamaya başladım. (G2)

Doğdum doğalıya derim kızım. Babamgil de imeciye (işçiye) su taşımayla başladım işte. Su getir, yemek getir, inekleri ahıra götür, fındık topla. Babamın evinde başladım. Sonra 18 de evlendim yine fındık. (G3)

Çocuk yaşlarda başladım.7 yaşlarında. (G5)

Çookkk eskilerden beri kalubeladan beridir fındığın içinde büyüdük biz. Fındık toplamaya da 11 yaşında başladım.(G8)

Kendimi bildim bileli fındık tarımı ile uğraşıyorum. Fındık toplamaya küçük yaşlarda başladım. Tam yaşını bilmiyorum ama kendimi hatırlamaya başladığımdan beri evlenmeden baba evinde evlendikten sonra koca evinde hep fındık vardı. (G12)

Kendimi bildim bileli fındık tarımı ile 57 yaşındayım aklım erdiğinden beridir. Ailemin yanında çocukken bile fındık topluyorduk, su taşıyorduk, fındık seçiyorduk. Yani coğrafyadan dolayı çok küçük yaşlarda fındık toplamaya başladım. (G14)

Kendimi bildim bileli. Biz babamla annemle de küçükken de beraber bahçeye giderdik hep, ben güzel topluyordum. Babam asla evde kalmama izin vermezdi öyle öğlene kadar falan. Kardeşlerim evlendikten sonra tek kaldılar o zaman bile evde kaldığımda bile sabah kalkıp yemeği yapıp sırtıma şeleği alıp bahçeye gidiyordum. (G17)

Çocukken başladım fındık toplamaya. 10 yaşında idim şimdi evli olduğum yere imeceye fındık toplamaya, fındık seçmeye yevmiyeye geliyordum. (G20)

3.4. Fındık Haricinde Ürettikleri Ürünler

Kadınlara fındık haricinde ürettikleri ürün var mı diye sorulduğunda ilk başta hepsi hayır cevabını vermiştir. Soru açıklanarak kendilerine ait tarlalarının olup – olmadığı sorulduğunda ise hepsinin tarlasının mevcut olduğu ancak ettikleri tarlaları bir üretim olarak düşünmedikleri tespit edilmiştir.

Ben kendim pazarcılık yapıyorum. Sebze dikiyorum lahana, fasulye, domates, salatalık, patlıcan, yeşilbiber, çilek, marul, bezelye aklıma şu an bunlar geliyor. Hem kendim için üretiyorum hem de satmak için pazara çıkıyorum. (G2)

Maydanoz, bezelye, pezük (pazı), pancar, domates, mısır dikiyorum yapıyorum ama benim bahçeme yaban keçisi sarıyor o zaman yiyorlar sebzelerimi zor kurtarıyorum ☺. 3-4 ay yiyorum kendi mahsulümü yazın yiyorum. Kış içinde tuzlu mu kuruyorum, turşu mu kuruyorum. Buzlukları dolduruyorum. Kışın da yiyorum çoğu zaman. (G3)

Tarla mı? Tarla yapıyoruz, meyve dikiyoruz. Elmam var, incirim var. Sebze de kışın pancar yapıyorum marul yapıyorum. Yeşillikleri yazın hep kendi bahçemizden. Domatesi, maydanozu, salatalık, biber, bezelye, fasulye, patlıcan. Yapmazsak nasıl geçineceğiz? Konserve yapıyorum domatesten kışın yiyoruz. Buzluğa atıyorum fasulye, patlıcan, bezelye... (G4),

Bahçe, sebze yapıyorum. Biber, patlıcan, domates, fasulye, karalahana, pazı, mısır hepsini yapıyorum. Köy darısı dik diyor oğlan hatta onun lezzeti daha ayrı diyor. Ama köy darısı hemen rüzgârda, yağmurda devriliyor diye bende ziraat darısı ekiyordum. Şimdi o istiyor diye köy darısı ekeceğim. 3 ay yiyorum ben bunları. Fasulyeleri haşlayıp hotik (Tane) yapıp buzluğa koyuyorum. Kışın da yiyorum. Konserve yapıyorum. Kışın karalahana ya at bir hotikli (tane hali) fasulye bak nasıl lezzetli oluyor. Acı biber bile dikiyorum bahçeye. 17 senede hayvan baktım ben. Süt sattım. Ama daha çok yaşlandım yeni bıraktım. Hayvancılık zor. (G6)

Bak ellerimde iz var hatta dün ormanda merevcen topladık, galdirik topladım, tiken ucu topladık geldim onu seçtim evde. Haşladım. Buzluğa yerleştirdim. Bütün kış yiyeceğim. Dün yine bir sepet bezelye topladım. Giresun'da yazın bence marketlerde sebze- meyve alan yoktur, varsa da çok azdır. Biz çok az dışarıdan yiyoruz hep doğal kendi ürettiklerimi hem kendim yerim hem satarım

önce buzluklarımı doldururum, fazlalığı satarım. 2 adet buzluğum var biri çarşıda biri köyde ha şimdi hepsi dolu. Kışın hep onları yiyoruz. Fasulye satarım, bezelye satarım. Üzüm bağlarım var. Yaprak yaparım salamura onları satarım. Ben taflan pekmezi de yaparım 5-6 ağacım var. Mide için çok iyi taflan pekmezi. Üzüm pekmezi, armut pekmezi yaparım. Hatta satarım onları. Fırın kurarım. Mısır unu satarım. Yarma (un) yapar satarım. (G15)

3.5. Bahçe Bakım İşleri

Fındık tarlalarının budama, gübreleme, ilaçlama, biçme gibi bakım işlemlerini nasıl yaptıkları sorulmuştur? Yine birçoğu bakım işlemlerini para ile işçi tutarak yaptırdıklarını açıklamışlardır. Nadiren de olsa bakım işlerini kendi yapan üreticiler de bulunmaktadır.

İşçi tutuyoruz (G5)

Hepsini ben parayla yaptırıyorum. İşçi tutup bütün hepsini işçiye yaptırıyorum. (G6)

İşçi tutuyorum bütün işlemler için. İşçi bulmak çok zor kimi bulursam çalıştırıyorum.(G9)

Fındık bakım işlerini eşim ile birlikte yapıyoruz eşim Fiskobirlik'ten emekli zaten arada yerli işçi almaktayız. (G10)

Ben hepsini yevmiye ile yaptırıyorum. Önceden eşim ile yapıyorduk tabi o vefat edince mecburen hepsini parayla yaptırıyorum. (G11)

Hepsini parayla yaptırıyorum. Oğlum böyle şeyleri bilmez. Köyde kime rast gelirsem yaptırıyorum işlerimi. (G13)

İlaçlama, budama, kesim işlemlerini işçiye parayla yaptırıyorum hep. (G14)

Budama işini birine yaptırdım parayla. Biçmeyi de adam tutuyorum. Eskiden kendimiz yapıyorduk iyi –kötü ama artık bende çalıştığım için ve yer uzak olduğu için artık dayımlar var köyde – kendileri de orda köyde ikamet ediyor onlara rica ediyorum. Tabi ücret karşılığında onlara yaptırıyorum. (G19)

3.6. Fındık Tarımına Ayrılan Süre

Bu soruda kadın çiftçilerin fındık tarımına fındık bahçesinin bakım, fındık toplama, kurutma en son satış işlemine kadar gerçekleşen süreye kadar toplamda ne kadar bir vakit ayırdıkları tespit edilmek istenilmiştir. Tarlalarda ev bulunmaması sebebiyle kadınlarımız çarşıda bulunan evlerinden gidiş- geliş yaparak bahçeleriyle ilgilenmektedirler. Bu sebeple görüşme yapılan kadınlarımızdan iki tanesi hariç yarı-zamanlı çiftçilik yapmaktadır denilebilir. Ayrıca Giresun ilinin Türkiye'nin ikinci en çok yağış alması nedeniyle de yağmur da hem toplama hem kurutma hem de bakım işlemlerini sekteye uğratmaktadır.

6-7 gün toplaması sürüyor. Biz 3 sefer giriyoruz bahçeye. Bir sallıyoruz döküyoruz ilk katı alıyoruz, sonra 2. Katı sallayıp 1 hafta sonra yine topluyoruz. 3. Kata sollama gibi artık giriyoruz bahçeye bir gün. Kurutması 2-3 gün yağmura göre. Gübresi var bir gün, bir gün biçmesi var, alt aldırıyorum 2 gün. Yine bütün işlemler için baştan-sona 1 ay ayırıyorum en az. (G1)

Toplamda 2 ay süre ayırıyorum çünkü biz bahçemizle her anlamda ilgileniyoruz. Temizlemesi, biçmesi, gübreleme, ilaçlama, toplaması, kurutması hepsini toplarsam 2 ay sürüyordur. (G8)

Bir ay toplam süreç diyebilirim. Toplama 20 gün diyebilirim. Kurutma, patoz (fındığın kabuğundan makineyle ayrılması işlemi) işlemleri için içinde 4-5 sürüyor. Diğer gübreleme, ilaç, kesim gibi işlemler içinde 1-2 gün ayırdığımda toplam 10 gün sürüyor. Toplamda 30 gün diyebilirim. (G9)

Fındık bakım işi aslında 12 ay devam eden bir iş normalde fındık bitiyor, bahçe temizleme işi başlıyor. Kışın git diken sök, sırgan dök bahçenin işi bitmiyor ki. Ama biz sürekli içinde olamıyoruz gidip geliş yapıyoruz hafta sonları bir ayağımız yine bahçenin içinde oluyor. Toplama bu işin en kolayı hava güzel olsun 10 günde topla sonra patoz kurutma yap içini seç o zaman tam 1 ay kalıyoruz bahçede. Bir yanımız hep bahçe de oluyor yani. (G14)

Yağmur yağmasına, havanın iyi olmasına bağlı. Hava iyiye çok yağmurlu gitmezse. Toplama 15 gün, kurutma- seçme- patoz 15 gün toplam 1 ay ayırıyorum. Temmuz –Ağustos hep bahçedeyim ben aslında. İlaçlama, ayıklama, gübresi onlara da gidiyoruz bahçeye sonuçta. 2 ay çok rahat ayırıyorum. Martta çotanak gübre atıyorum, mayısta da beyaz gübre yazlık gübre atıyorum. Bu sene kara gübre var

dalları geliştiriyor onları ben gömüyorum ocak diplerine bunu 3-4 sene de bir yapmak lazım. Yeni gübreler çıktıkça onları da deniyorum. Ama bence bu kimyasal gübreler bahçeleri kuruttu. Mantarlarımız oluyordu daha mantar çıkmıyor bahçelerde (findık mantarı –tavuk mantarı), sırganlarımız olurdu artık olmuyor. Bir de gübreler çok pahalı. Geriye dönüş var şu anda. Halkın büyük çoğunluğu organik gübreye- kemre diyoruz biz (hayvan dışkısı) dönüş yaptı. Hayvan gübresi çok yararlı diyorlar bir de onu attığın zaman 2 sene daha bahçeye gübre atma diyorlar. (G15)

3.7. Fındık Toplama İşine Ayrılan Süre

Görüşmecilere günde fındık toplamak için kaç saat ayırdıkları sorulmuş olup ortalama 9-10 saat toplama işlemi gerçekleştirildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Sabah 8 –akşam 5. (G1)

Dokuz saat ayırıyoruz. Sabah 8 de giriyoruz bahçeye işte öğlen bir saat paydos veriyoruz sonra 1 de bir daha giriyoruz 6 ya kadar çalışıyoruz akşam. (G4)

10 saat. Sabah 7- akşam 6. (G5)

Sabah 8- 8.30 da giriyoruz bahçeye akşam 17.00-17.30 bırakıyoruz. (G6)

Sabah 8.30 oluyor bahçeye çıkana kadar akşam 6.30 a kadar topluyoruz. Öğlen de bir saat molamız oluyor. (G8)

Sabah sekizde gireriz kahvaltıdan sonra. Sonra öğlen 12 de 1 saat paydos yemek yeriz, namaz kılarız. Eve gelip yemek yeriz, sonra tekrar 1 gibi bahçeye gireriz akşam 5 gibi çıkarız. İşçi hiç almadığım için rahat çalışıyorum. Zaten eve gelince tekrar yemek yap, temizlik yap, duş al iş bitmiyor. Yarınki yemeği planla. Kadının işi bitmez 12 ye kadar ayaktayım. (G15)

Kahvaltıyı yapıp giriyorlar her şeyleri kendi üzerine işçinin. Sabah 7 de giriyorlar bahçeye kahvaltıyı yapıp öğlen bir saat paydosları oluyor. Akşam 6 da bırakıyorlar işi. (G20)

3.8. Fındık Toplama İş İçin İşçi Alma Durumu

Kadınlar fındık toplama işlemini dönümleri az ise genelde keşik – imece usulü tanıdıkları ile halletmektedirler. Ancak Giresun gibi hemen herkesin fındık bahçesinin olduğu bir şehirde işçi bulmak zor olmaktadır.

İşçi bulursak alıyoruz ama işçi bulmak zor komşulardan alıyorum onlarında fındığı oluyor genelde. Yerden topladığımız için çok yevmiyeciye de gerek olmuyor fazla adam gitmiyor o zaman. Çeç (Fındığın kabuğundan çıkmış hali) olursa zor ama o zaman çok adam gidiyor. (G1)

İşçi işte yeğenlerimi alıyorum ben, bir de kayınım geliyor. Aileden sayılıyorlar yatılı kalıyorlar bahçedeki evimde işte beraber kalıp, beraber topluyoruz. Fındık dökülünce sallama, taşıma oğlumda. 3 tane de yeğenlerim geliyor, biz onlarla topluyoruz işte hep bir yerden. (G3)

İşçi komşulardan alıyorum beş, altı kişi alıyorum. 3 gün de topluyoruz, uzak yer ya her zaman gidilmiyor. Onlarda kamyon var onların kamyonuyla gidiyoruz. Ben de gidiyorum tabi işçiyle beraber yanlarında. Benim adam gelmiyor bahçeye ben gidiyorum. Ben onlara çay demliyorum, yemek hazırlıyorum. Sabah ayrı yediyorum, öğlen ayrı yediriyorum. Erkek işçiler çuval taşıyor, dal sallıyor. Kadınlar yerden topluyoruz. (G6)

Yok, ben kendim yevmiyeye gidiyorum hatta. (G7)

Bizim az fındığımız olduğu için mevsimlik işçi alamıyoruz. Tanıdıklara rica minnet işçi bulabilirsek iş yaptırıyoruz parayla. Çünkü fındık zamanı herkes kendi fındığını toplama derdine düşüyor. Fındık toplama noktasında işçi bulmak için çok sıkıntı yaşıyoruz. Ama 2023 Ağustos döneminde fındık rekoltesi 3 te bire düştü 140 kilo fındık topladım o yüzden çocuklarımla kendim toplayabildim. (G9)

Evet, işçi alıyoruz. İhtiyaç olduğunda bir ya da 2 gün yerli işçi ve akrabalar 1 hafta gelir ama. O bana yetiyor çünkü ben ve oğlum, eşim 3 kişi sürekli topluyoruz. İşçide akrabalarından ya yeğenim olur ya başka akraba çünkü kendi evimde yatırmam gerekiyor. (G10)

İmece usulü, keşik usulü yapıyoruz. Ben ablama gidiyorum, ablam bana geliyor. Toplamaya işçi tutup, para vermiyoruz. Kendi aramızda hallediyoruz. Eşim dal sallama, çuval taşıma işiyle uğraşıyor erkekler çok sevmiyor fındık toplamayı. (G17)

Görüşme gerçekleştirilen kadınlardan sadece G20'nin arazisi fazla olduğu için mevsimlik işçi tutarak fındık toplama işlemini gerçekleştirmektedir. Mevsimlik

işçi çağırmak için en az yirmi günlük bir iş imkânı sağlamak ve ikamet edebilecekleri bir yer ayarlamak gerekmektedir.

Urfa'dan geldi bu yıl. Biz çavuşu arıyoruz o ayarlıyor. Biz hep yatılı 1-2 aile (Mevsimlik işçi)alıyoruz. 10 kişi- 12 kişi alıyoruz. Köyde kalmaya onların ayrı evi var. Çavuşun, aşçının yevmiyesi çift oluyor yalnız onlarda. Onlar kendi yem – yiyeceklerini getiriyorlar. Fındık bir dökülüyor yere topluyoruz 1 hafta işçilerle sonra köyden başka aileler istiyor işçileri bizden. Onlara gidiyorlar bu sefer işçiler. Sonra o sırada biz ilk topladığımız fındığa yön ediyoruz. Kurutuyoruz, seçip kaldırıyoruz. Bu sefer biz bir hafta sonra 2. Katı alıyoruz fındığın. Toplamda 15 gün sürüyor toplama işlemi. (G20)

3.9. Fındıktan Yıllık Kazanç Durumu

Bu görüşmeler 2023 fındık sezonu bittikten sonra (2024 Şubat-Mayıs ayında) gerçekleştirilmiştir. O yüzden bu verilen rekolteler ve kazançlar 2023 yılına aittir.

Geçen sene normale göre az çıktı fındığım (2023 Ağustos mahsulü için) . 600-700 kilo oldu 80 TL den sattım ben 50 bin TL aldım. Ben hemen sattım fındığı bekletseydim tabi 100 bine yakın olurdu. (G3)

Kendi yerimden 100 kilo oluyor. Onu ben hep çerezlik kullanıyorum. Bir kazancım yok. (G4)

140 kilo oldu 2023 yılında. Bahçe senelerce yarıdaydı yarıcılar bahçeye hiç bakmamış. Bahçe bölündükten sonra, miras paylaşımından sonra (son 2 yıldır) bahçeye bakmak, verim almak amacıyla tarım yapıyorum. Şu an sadece masraf bana fındık getirisi olmadı. (G9)

1,5-2 ton fındık oluyor. Bu yıl için. Fındık çünkü bir yıl çok yılı olur bir yıl az yılı olur fındıkta. Bu sene az yılı idi 2023 yılı için. Eylül ayında 110 TL den 127 bin aldım şu an 150 TL oldu fındık galiba. Ama şunu söylemek istiyorum eşim ilgilenmesi gübreleme, bakımı bir şey kalmıyor eşim kendi yevmiyesini alıyor aslında. Bizim fındığımız az bir şey kalmıyor ki. Fındık çok olursa diyelim ki 5 ton fındığın olsa 1-2 ton masrafa giderse sana yine 2 tonu-3 tonu kalır. Komşularımıza bakıyorum 5-6 ton fındığı oluyor aynı sürede topluyoruz tamam işçiliğini daha fazla ödüyor ama onlara da kalan tutar daha fazla oluyor. Benim gibi eylülde satanlar

kazanamıyor ihtiyacı oluyor okul açılıyor, il dışından gelenler saklamaya yeri yok bekletemiyor, bekletse en fazla tüccara veriyor emanete tüccar elindeki fındığı pahalandırır mı? Tüccarın elinde zaten fındık o yüzden fındık fiyatları artmıyor. (G10)

6 dönüm yerden olurca fındık 500-600 kilo oluyor. Ama geçen sene yarısı oldu çok azdı geçen yıl 200 kilo ancak aldım. Ben fındığı toplar toplamaz satarım. 84 TL den tombul fındığı satıyorum, asıl benim yerimden sivri fındığım oluyor onu daha düşük oluyorlar biliyorsun 80 TL den de onu sattım. 16 bin TL aldım ama bu fındığın bir faydası yok bana. Fındığın ilacına, gübresine, yevmiyesine yaptığım masrafı oğlum hesapladı geçen sene bana 2000 TL kalmış. (G11)

400-500 kg fındık oldu bu sene yıllık ürün çok azdı normale göre. 400 kiloyu ben 80 e sattım 2023 yılında bu sene ben eylül gibi 80 TL den sattım ben 400 kiloyu 32 bin yaptı şimdi satsam mayıs ayı 150 TL den 60000 TL yapıyordu. Biz mecbur erkenden satıyoruz. Aradaki para tüccarın cebine kalıyor bize kalmıyor ki. (G12)

Seneden seneye değişiyor. Normalde olduğu sene 400 kilo oluyor geçen sene 100 kilo oldu ama. Geçen sene çok az oldu herkeste. 30 kilosunu çerezlik ayırdım. 109 dan sattım 70 kilosunu. 10 bin TL gelirim oldu 15 bin TL giderim oldu. Çünkü neden; arabaya ver, patoza ver, biçmeye ver .(G13)

Ben fındık işinden kalan parayı gün gibi düşünüyorum, masraf yapıyorsun ara ara. Biçmesi, gübresi, ilacı, kurutması, arabayla git gel, yemesi, içmesi, hep masraf sonra toplu para geliyor işte. Hesaplarsak bir şey kaldığını düşünmüyorum. Benim yerlerim kendi yerimden 300-400 kilo oluyor. Eşimin de oluyor bahçesinden toplam bir ton fındık oluyor. Aralıkta sattım fındığımızda çok çürük çıktı bu sene bizim. 102 TL den konuştuk ama çürük olunca tüccar 95 TL den aldı. Benim başka gelirim yok zaten benim yerimden 300 kilo fındıktan 30 bin almışızdır ama ben bir TL görmedim borca gidiyor direkt. Eşim alıyor o parayı da evi geçindiren o sonuçta. O da eve harcıyor. (G16)

3.10. Fındıktan Elde Edilen Gelirle Birikim Yapılma Durumu

Bu soruda birikim yapamıyorum diyenler, fındık gelirlerinin; hâlihazırda bulunan mevcut fındık giderlerine ya da hane ile ilgili ödemelerine gittiğini belirtmişlerdir.

Borçlarım oluyor, ödemelerim oluyor. Hiç birikim yapamadım ben bu zamana kadar. Hep bir ödemem oldu. Bana yan gelir gibi. (G3)

Hep bir ihtiyaca gidiyor. Köye ev yaptırdık bir sene çimento al, bir sene sıva yaptır. (G7)

Hayır, ne birikimi? Kışlık gübre, verim gübresi, yazlık gübre azot 25 onları atıyorum. Patoz masrafı, yevmiyesi bana hiçbir şey kalmıyor orman olmasın, ayıp olmasın diye topluyoruz. Altına da gariban yaz ☺(G11)

Hayır, hayır ne birikimi yola gidiyor evim yok köyde git gel. Zıyan olmasın, ormana gitmesin diye topluyorum inan. (G12)

Biz hiç birikim yapamadık bu zamana kadar. Çünkü evin giderine gidiyor. Sürekli bir şey çıkıyor, bir eksik çıkıyor. Makine bozuluyor o yıl makine al, sonra evin doğalgazı. Her sene başka bir masraf çıkıyor oraya gidiyor. (G17)

Kesinlikle yapamıyorum. Bir şey kalmıyor ki bizim bahçe zaten uzakta gidiş-geliş yol parası, yemeği, yevmiyesi, kendi işçiliğimizi de katarsak elimize kalan bir şey yok. Bir ödememiz varsa belki bir taksitimiz toplu para onu ödüyoruz anında. (G19)

Birikim yapabiliyorum diye cevap veren iki kişi mevcuttur. Bunun sebebini de fındığa ait bakım, toplama gibi işçilik gerektiren işlemlerin birçoğunu kendileri yaptığı için aslında kendilerine kalan paranın kendi emekleri olduğunu açıklamışlardır.

Bakımını, toplamasını kendimiz yaptığımız için benim fındığa pek bir harcamam olmuyor sadece gübre onu da borçlanmadan gelirimle alabiliyorum o yüzden fındıktan elde ettiğimiz geliri birikim olarak değerlendirebiliyoruz. Ben bu sene altın aldım 20 bin TL ile. (G8)

Aslında fındığın gübresini, işçiliğini hesaplarsan fındık gidiyor. Ne oluyor sonunda bizim elimize toplu bir para geçmiş oluyor sadece. Ben yıllarca çocuklarımın okulu için kullandım, sonra bir ev yapmaya başladık ona harcadık evin kapısını yaptı, mutfakını yaptırdık her sene ayrı ayrı. (G14)

3.11. Fındık Tarımında Karar Alma Süreci

Görüşmeye katılan kadınların büyük çoğunluğu fındık üretim süreci boyunca kararlarını kendileri almaktadır. (G17 Hariç)

Bütün otorite bende, ben ne dersem o. (G3)

Bana ait. (G4)

Hepsi bana ait. Eşim bütün sorumluluğu bana attı hep evlendik evleneli. (G6)

Tamamen bana ait. (G8)

Karar alma süreci tamamen bana aittir. (G12)

Karar alma süreci tamamen bana aittir. Eşim çünkü yurt dışında. (G14)

Birlikte karar alıyoruz bütün kararları eşimle. (G17)

Karar alma süreci bana aittir. (G19)

3.12. Fındık Üretimindeki En Yüksek Maliyet

Görüşme gerçekleştirdiğim kadınlar genelde en fazla gider kalemi olarak bahçe biçme ve gübreleme işlemini söylemişlerdir. Yine bu cevap sahip oldukları arazi büyüklüğü ile alakalıdır. Bir kişi haricinde görüşme yaptığım kadınlara düşen arazi on dönüm ve altıdır. Bu yüzden toplama işçiliğini ya kendileri ya keşikle (yardımlaşma şeklinde) ya da cüzi işçi maliyeti ile halledebilmektedirler. Fındık arazisi arttığında cevap fındık toplama işçiliği olarak değişmiştir. (G20)

Bahçe biçme çok pahalı. 2500dü geçen sene. Bu sene 5000 olur dediler. (G1)

En çok gider gübreleme bir torba gübre 900 TL. Bahçe biçme ve diğer bakımları kendimiz yaptığımız için çok fazla gider olmuyor çünkü bütün toplama işlemini ailemle yapıyorum. (G2)

En çok biçmeye geçen sene günlüğü 2 bin TL. Bu sene en az 4 bin diyorlar. Benzinini ben alıyorum, biçme makinemde var. Günlüğü 2 bin TL den 3 gün sürüyor geçen sene için 6 bin TL sadece yevmiyesine verdim. Götürmesi, getirmesi, benzini hariç. (G3)

En çok gider bence gübre. Biçme de çok pahalı onun benzini biçme için aldığımız. Depo depo benzin harcıyoruz. İşçiliği de çok pahalı normalde biçmenin motor ayrı pahalı o bizim var neyse de oğlanlar biçiyor. Normalde günlüğü 2000-2500 TL diye biliyorum. Biz yevmiyesine para vermiyoruz ama benzini yetiyor. (G4)

En çok gider gübreleme ama attığın gübreye bağlı yazlık gübre aldım 20 dönüm için 10 bin TL'lik gübre kireçlemeye 20 bin verdim işçiliği dâhil. Sonra bahçe biçme geçen sene 2500 TL idi günlüğü bu sene 3500 diyorlar ben kendi bahçemi 2 kere biçtiriyorum. 10 ar günden 20 gün toplamda bir biçmeye 2500 den 10 gün olsa 25000 2 kere olunca 50000 normalde ama eşim kendi biçtiği için kendi emeği bize fındıktan kalan para. (G10)

En çok gübre bence. Dönüm başına 50 kiloluk gübre atıyorum. Verim gübresi daha pahalı torba başına 750 TL 3 torba aldım daha yeni 2250 TL. Yazlık – kışlık gübresi hariç. Hepsi cepten destek ödemesinin üzerine katıp atıyoruz. (G11)

En çok gider gübreleme gübre çok pahalı ben alıyorum işçiliğini kendim yapıyorum atmasını bir poşet gübre 500 TL 5 çuval gübre 2500 TL yazlık gübre atıyorum, kışlık gübre 800 TL 5 çuval 4000 TL o tutuyor. Sürükleyerek çuvalları kendim atıyorum bir de işçiliğe para vermek istemiyorum. Sonra bahçe biçme diyebilirim. (G14)

Bahçe biçmeyi, dal sallama, çuval taşıma hepsini zaten eşim yapıyor. Bizde kardeşlerimizle keşik olarak topluyoruz. Bunları kendi işimizi kendimiz gördüğümüz için, bizi para olarak en fazla gider gübre yoruyor. (G17)

Bence toplamaya veriyoruz biz işçi yevmiyesine, bize doğudan geliyorlar ya 20 gün en az her yıl sürüyor. Toplama, onda da aşçı ile çavuşun yevmiyesi çift yevmiye veriyorsun onlara. İşte onlar geliş parasını da yol masrafını da biz ödüyoruz. Ondan bizim en çok masrafımız toplama işçiliği. (G20)

3.13. Çiftçi Kayıt Sistemi ve Verilen Desteklerden Memnuniyet

Durumu

Üzerine kayıtlı yeri bulunan fındık üreticileri ziraat odasına gidip evrak işlemlerinden sonra hazırlanan dosyayı il tarım müdürlüklerine teslim ederek çiftçi kayıt sistemine kayıt olmaktadırlar. Çiftçi kayıt sistemine kayıt olan bu fındık

üreticilerine mazot desteği ve alan bazlı gelir desteği ödemesi yapılmaktadır. Bu ödemeler ilk defa 2009 yılında (150 TL) yapılmaya başlanmıştır. O yıldan beri alan bazlı gelir desteği ödemesi tutarı ilk defa 2015 yılında (170 TL) değişmiştir. Çiftçilerin bu ödemeleri devamlı alması için her yıl kayıt işlemlerini yenilemeleri gerekmektedir.²² Çiftçiler verilen destek rakamlarının çok düşük kaldığını belirtmekte olup, bu rakamların yıllardır güncellenmediğini ve bu destekle bir çuval gübre dahi alamadıklarını dile getirmişlerdir.

900 TL gübre desteği aldım, dönüm parası 1150 TL aldım. Anlaşmalı gübrecilerden ya da mazot alabileceğim yerlerden harcayabiliyorum gübre desteğini de. Ben bir de 900 TL'yi gübre mazot desteğini hemen kullanamadım bankayı aradım bizim onu işletmemiz lazım dediler memur işleyeceğim ben bu parayı dedi. Ondan sonra kullanabildim. Senelerdir artmıyor zaten bu paralar. (G3)

560 lira galiba mazot- gübre desteği aldım, 1100 TL de doğrudan destek ödemesi aldım. Hatta emeklilere 5000 TL seyyanen vereceklerdi bir seferlik bu yıl hatırladın mı? Onu ilk yeri olana, kayıtlı olan emeklilere vermediler keşke çiftçi kayıt sistemine kayıtlı olmasaydım dedim. Ben zaten yeni kayıt olmuştur çiftçi kayıt sistemine aldığım 1500 TL para dedim 5000 TL den oldum diye düşündüm. Sonra emekli çiftçiler tepki gösterince birkaç ay sonra verdiler Allahtan tekrar yeri olanlara. (G4)

Gübreleme, mazot desteği ve destek ödemesi 500 TL falan aldım galiba hatırlamıyorum tam. Çok ufak rakamlar. (G8)

Gübreleme, mazot desteği aldım mart ayında ve destekleme dönüm ücretini nisanda alacağım galiba dönüm başına 170 TL. Kaç yıldır aynı zaten 9 yıldır hiç güncelleme olmadı. O da bir fazla tutar değil. (G10)

Gübre- mazot desteği ve doğrudan gelir desteği. Gübre için 1120 TL aldım galiba, diğerini hatırlamıyorum. 2 çuval gübre yapmıyor. Üstüne katıp aldım gübreyi. (G11)

²² Çiftçiler bu tutarları T.C kimlik rakamlarının son hanelerine göre Tarım ve Orman Bakanlığının açıkladığı tarihler arası Ziraat Bankası kartlarıyla çekebilmektedirler. Ancak son 2 senedir benzin destek ödemesi nakdi olarak çekilmemekte olup, anlaşmalı olarak belirlenen benzinlik ve gübrecilerden ödeme şeklinde kullanılabilir.

Alan bazlı gelir desteği, bir de mazot ve gübre desteği alıyorum. 2 sene öncesine kadar mazot- gübre ödemesini nakdi olarak alabiliyorduk ama artık alamıyoruz. Sadece gübre alabiliyoruz 2 senedir mazot ya da gübre. Benim arabam yok sadece gübre alıyorum ama gübreler çok pahalı. Benim 5-6 torba almam lazım gübre devletin verdiğiyle 1 torba alabiliyoruz. (G15)

Mazot-gübre ödemesi alıyorum. Bir de alan bazlı gelir ödemesi galiba. Dönüm parası hiç artmadı 10 yıldır aynı ben hep 350 TL alıyorum. Bana verdiği para devletin bir çuval gübre etmiyor. (G17)

Gübre ve mazot desteği ödemesi var maşallah 169 TL mi ne hesaba yatmış. O da dönüme göre veriliyor o kadar komik rakamlar ki, böyle bir şey olabilir mi? bir torba yazlık gübre 800 TL, 400 küsüre çotanak gübre aldım. Destek ödemesi de tahminim 500 TL neye yetecek? Biz fındıkta hep cebimizden ödüyoruz bütün giderleri. (G18)

Gübreleme ve mazot desteği ve ürün desteği alıyorum gübresini bile karşılamıyor. Bu ay sonunda yatacak galiba kimlik numarasının son hanesine göre ama o tutar bir işe yaramıyor zaten çok düşük ücretler. (G19)

3.14. Fındık Toplarken Geçirilen Kazalar

Fındık toplarken kadınlar en çok böceklerle, arı sokmalarına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Giresun ilinin coğrafi yapısından dolayı arazilerin çok dik, bayır olması sebebiyle düşme, yuvarlanma gibi olaylara maruz kalmaktadırlar. Bunun sonucunda organlarda ezilme, kırılma gibi vakalar meydana gelmektedir.

Ocağın dibine hep arı yuvaları yapıyorlar. Arı soktu beni 2-3 kere. Bir kaç kere de böcek ısırması oldu. (G6)

Böcek sokmalarına maruz kalıyoruz alerji yapıyor bazen bende. (G8)

Bahçelerin eğimli yokuş olması nedeniyle bol bol yuvarlanıyoruz. Yuvarlanıyoruz ve başkasının ayağının kaymasıyla taş düşmesi gibi kazalar olmaktadır. (G12)

Var. Yuvarlandım kolum kırıldı 4 sene oldu. (G13)

Yama (dik) yerimiz ondan çok ayağım kayıp düşmüşümdür sırtımda çuvalla. Bu yüzden eziklerim olmuştur vücudumda. Hatta bir keresinde kolumun üzerine düştüm kolumu 2 gün kullanamadım çok ezildi demek o sefer. (G15)

Fındık toplarken zaten dal çiziyor, sırgan yakıyor, diken batıyor, ayağımız kayıyor yuvarlanıyoruz, yağmur yağıyor yuvarlanıyoruz hep ufak tefek kazalar oluyor. (G16)

Bahçelerde arı yuvaları çok oluyor arı sokmaların maruz kalıyoruz, daldan toplarken daldan düşme oluyor ve Bizim bahçe çok yama ve aşağısında dere var, yağmur yağdıysa sırtından çuvalla bir kayıyorsun direkt derenin içine giriyorsun. (G19)

3.15. Fındık Tarımıyla İlgilenme Sebebiyle Yakalanan Hastalıklar

Giresun ilinde fındık üreten kadınlar çok erken yaşlarda bahçe işleriyle tanıştıklarını dile getirmiş olup, bunun sonucunda birçok hastalıkları olduğunu belirtmişlerdir.

Dizlerimde platin var. (G1)

Erken yaşlandık. (G2)

Bel fıtığım var yıllardır. (G3)

Bel fıtığı var, belimde kayma var. Kız iken de baba evinde fındık çuvalı taşıdım, evlendim yine taşıdım. (G6)

Bel fıtığı, dizlerde kireçlenme, boyunda düzleşme gibi hastalıklar oluştu. Hepsi var bende. (G10)

Bel fıtığı var küçüklükten beri ağır yük taşımaktan. Ayrıca dizlerimde de ağrılarım çok. (G12)

Var. Yuvarlandım kolum kırıldı 4 sene oldu. (G13)

Belimden rahatsızım. Çok çalışmaktan, yük taşımaktan. Platin takılacak dedi en son doktor. Belim bayağı zorluyor. Doktor bir bana baktı bir elindeki görüntüye dedi ki sen 50 yaşındasın, belin 75 yaşına gelmiş dedi. Sen ne iş yapıyorsun dedi? Ev hanımıyım, ama çiftçilik yapıyorum dedim. 12 tane platin

takılması gerekiyormuş belime. Ayrıca bende Sinir sıkışması, kireçleme, kanal daralması var, fıtık var. Ameliyat olsam 1-2 sene iş yapamam ondan ilaçlarla ötelemeye çalışıyorum işte. (G15)

Benim bacaklarımda ödem oluştu ayakta kalmaktan. Bel fıtığım var baba evinden beridir yük taşımak, fındık taşımaktan. (G16)

3.16. Fındık İşleri ile İlgilenirken Ev İşlerinin Durumu

Bu soru görüşme yapılan kadınlara çok komik gelmiştir. Bir görüşmeciye nedeni sorulduğunda sanki prenses tarzı sorular şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Bunlar bizim her zaman yaptığımız şeyler, çocukluktan beridir yaptığımız şeyler demiştir. Bir diğer görüşmeci ise soruyu ilginç bulma nedenini bu işlerin hayatın olağan akışında zaten kadının görevi olduğu normal zamanda da bu şekilde görev dağılımı olduğundan bahsetmiştir.

Yok almıyorum. Yemektir, temizliktir hepsini kendim yapıyorum. Bahçede çalışacağım zaman bile hep yemeklerimi akşamdan hazır ederim. Aynen ev halkı ile sabah onlarla sekizde bahçede olurum. Akşam onlarla çıkarım bahçeden. Eve gelince tekrar ev işleri; akşam yemeği yap, kaldır, yarının yemeği hepsini ben kendim yapıyorum. (G4)

Ben hep kendim yapıyorum. Gübre atmaya gelenler bahçeye giderim, ilaç atmaya gelenle, toplamaya gelenle, biçmeye gelenle. Hepsiyle bir bahçeye giderim. Yemeklerini akşamdan evden hazırlıyorum. Sonra bahçeye giderken tüp götürüyorum, küçük tüp götürüyorum. Orda sabah çay demliyorum, kahvaltılık. Sonra yemek hazırlıyorum öğlen bir daha onlara götürdüklerimden pişiriyorum bahçeye götürdüklerimden. Akşam onlarla eve dönüyorum bu seferde sabaha kadar bulaşık yiyorum, sabah bir daha bahçeye gideceğiz çünkü. (G6)

Benim bahçem 3 ayrı yerde. Hiç birinde evim yok. Ev işlerinde hiç yardımcı almıyorum. Bahçede yiyeceğimiz yemekleri bile evden bir gece önceden hazırlayıp götürüyorum öyle ekstra bir zamanımda olmuyor. Sabah kahvaltı türü hazırlarım bahçeye götürmek için ya da akşamdan bir çeşit zeytinyağlı yemeği hazırlıyorum. (G8)

Ev işlerini hep kendim yaparım. Genelde geceden hazırlarım yemekleri. (G12)

Yok, gülmeler ☺Bahçeden eve geçince direkt duş al, akşam yemeği hazırla. Yemeği ye, ortalığı kaldır. Temizlik, çamaşır onlarla uğraşırım. Sonra ertesi günkü yemeği hazırlamaya başlarım. 12 ye kadar gece mutfaktan çıkamam. Sabah 6 da da uyanırım. Köye ekmek altıda geliyor kamyonla onu alırım sonra kahvaltıyı hazırla, kahvaltıyı yaparız sonra fındık için çuval, sepet hazırla işte 8 de tekrar bahçeye fındık toplamaya akşama kadar. Bu döngü aynı şekilde bu fındık ayında devam eder. (G15)

Hayır, (sorular komik geliyor- prenses soruları gibi ☺) Bunlar bizim için çok basit şeyler. İşçi falan aldığımızda ben öğlene kadar evde kalıyorum, benim işim daha kötü aslında. Öğlene kadar evde yemek yap, öğleden sonra hemen bulaşık, çamaşır sonra bahçeye giriyorum tekrar bahçede işçiyle topluyorum sonra eve gel tekrar akşam yemeği hazırla, çamaşır, bulaşık hiç işim bitmiyor. (G16)

Biz her şeyi akşamdan hazırlarız çünkü sabah bahçeye girerim aynı imece ile çalışırım. Yufka kızartırız geceden, patates, köfte akşamdan hazırlarım. Bahçeye de yanımıza domates, salatalık alırız onu da orda doğrarım hemen. Her şeyi kendimiz yaparız. (G17)

Almıyorum. Beşte yola çıkıyoruz dedim ya dörtte babam kalkar hemen tak tak kapılara vurur. Kalkıp hemen çay demliyoruz termosu koy, hemen aperlif bir şeyler hazırlıyoruz üzüm, ekmek, kahvaltılık tarzı gibi çünkü çok bir şeyde götüremiyorsun. Tabi çalışan olursa geceden ya da sabahtan daha yemek tarzı bir şeyler daha özen gösteriyorsun. Eve gelince de aynı şekilde bahçeden çıkıp eve gelince eve gelmem yediyi buluyor. Geldikten sonra banyo mu yapacaksın, yemek mi hazırlayacaksın? Ki ayağının üzerine basamıyorsun zaten bütün gün yama bir bahçede fındık toplamışsın. (G19)

3.17. Fındık Mahsulünün Kime Satıldığı

Kadınlara fındığın emanete mi bırakıldığı, yoksa hasat sonrasında tüccara veya TMO'ya mı satıldığı sorulmuştur. (Emanete fındık bırakmak tüccara fındığı verip, parasını istenilen aydaki değerine göre tahsil etmek demektir.)

Kadınlar fındığı TMO'nun alım merkezine götürmenin zor ve maliyetli olduğunu, TMO'daki kontrollerde fındıktaki nem oranının yüksek olması veya içinin tam seçilmemiş olması gibi nedenlerle fındığın kabul edilemeyebileceğini, geri çevrilebildiğini, bu nedenle de fındığı TMO'ya satmanın çok kulfetli olduğunu

belirtmişlerdir. Ayrıca TMO'ya yapılan satış işlemlerinde, çiftçiler satış işleminden sonraki günlerde paralarını tahsil edebilmektedir. Bu sebeplerden ötürü fındık üretiminde bulunan kadınlar, tercihlerini tüccardan yana kullanmaktadır. Bunu yaparken de, fındığını tüccarın deposunda emanete bırakarak, fındık fiyatının yüksek olduğu dönemde satmak yerine, fındığın hâlihazırda bulunan giderlerini ödemek için hemen satıp parasını tahsil ettiğini belirtmiştir.

Tüccara satıyoruz kim götürüp getirecek kapıdan alıyorlar. (G1)

Ne emaneti emanete fındık bırakmam ben direkt tüccara satıyoruz. Eylül ayı gibi. (G2)

Direkt tüccara satıyorum. Kapıdan tartıp direkt alıyor tüccar hiç uğraşmıyorum. (G6)

Emanete vermek istemiyorum zaten ben satıp yevmiyesini, patoz parasını vermem gerekiyor. Saklama yerimde yok. Ben direkt toplar toplamaz tüccara satıyorum. (G11)

Emanete bırakmaya zaman kalmıyor hemen satıyorum tüccara bir sürü gideri, ödemesi şu su bu su oluyor. Astarı yüzünü karşılamıyor. (gülüşmeler ©) (G12)

Direkt tüccara satıyoruz adamlar gelip direkt kapıdan alıp geliyorlar. Bakmıyorlar çürük, çarık, nem var mı? Parasını da hemen veriyorlar. Türkiye de bugün aldığını da yarın alamıyorsun. Ben fındığı bekletsem ev için çimento, kum alacağım. Fındığı bekletsem fındık artsa alacağım çimento, gübre daha artacak o yüzden bekletmeye de gerek yok. (G15)

Ben kendim evimin altında depo gibi yerim var orda muhafaza ediyorum. Orada da nemden işte çürüdü 102 TL den alacaktı tüccar çürük var diye 95 TL den aldı. Satmayıp bekletmem de bir işe yaramadı. Bir iki kere TMO ya götürdük resmen eziyetti daha da götürmem. (G16)

Hiç bırakmadım bu zamana kadar emanete. Ben direkt tüccara satıyorum. Zaten beklesem alacağım şeyinde fiyatı sürekli artacağı için hemen satıyorum. Fındığın bekletsem fiyatı artsa ne olacak, altında artıyor, alacağımız her şey de artıyor. Her sene hemen satıyorum. (G18)

3.18. Fındık Toplarken Karşılaşılan Başlıca Sorunlar

Bu soruya kadınlar en başlıca sorun olarak Giresun ilinin arazi yapısının çok dik olması ve sürekli yağış alması olarak cevap vermişlerdir. Ayrıca arazilerinin içinde ev bulunmaması ve miras sebebiyle arazilerin bölünmesiyle, bahçelerin ayrı ayrı yerlerde bulunması da diğer sorunlar olarak dile getirilmiştir.

Yerler çok yama. (G1)

En zoru daldan fındık toplamak bence bir de fındık toplarken arazi şartları bir düşsen koldan kanattan olursun, ayrıca hava şartlarından dolayı fındık kurutma sorunlarıyla karşılaşmaktayız. (G2)

Yağmur yağdı mı iş kötü ne diğelebiliyorsun (ayakta durmak), ne oturabiliyorsun. Bir de benim yerim çok dik taşıma işi var erkek olması lazım taşınması için yama yer o yüzden o da zor. (G6)

Bahçemizde kendimize ait bir evimiz yok o bahçeyle daha çok ilgilenmemize engel oluyor ayrıca bahçemiz çok dik. Ben erken yaşta bahçe sahibi olmadım son 2 yıldır ilgileniyorum o yüzden çocuklarımda bu süreçleri çok bilmiyor ben de. Ayrıca 2 si de çalışıyor o yüzden bahçe ile ilgilenmesi için sürekli işçi tutmak zorunda kalıyoruz. (G9)

Yağmur yağması en büyük sorun. Yağmur başlayınca kaçılacak bir ev yok uzak bahçelerde. Uzak bahçemizin biri araba yoluna bile uzak oraya gideceğimiz gün hava durumuna bakarız hava iyiye oraya gideriz. Yağmurlu günlerde eve en yakın bahçeye gideriz orayı toplamak en kolayı eve yakın olunca. Uzak bahçelerde tuvalette bile problem oluyor. (G10)

Uzak olan bahçelerim var oralarda sırtımızda taşıyoruz yola fındığı eşimle. Öğlen giderken eve bir sefer atıyoruz, akşam yine taşıyoruz. Bahçelerimiz dik ya, yama odan taşırken ben çok yuvarlanıp oramı, buramı ezdiğim çok oldu. Zamansız yağın yağmurlar diğer önemli sorun. Yağmur dursa bile bahçede ayak durmuyor, yerimiz kötü olunca toprak zemin ayağımızın altında kayıyor. Yine kurutuyorsak yağmur yine sıkıntı. Fındığı ört, aç. (G15)

Bizim bahçelerimiz tabi Karadeniz Bölgesi olduğu için bir yerde değil müsterek bir de hep parça parça ayrı yerlerde. Keşke bir yerde olsa da ben o bahçeye girsem çıksam fındığımı toplasam çok isterdim. Beni sadece yoran bu

kısım. Bence en büyük sıkıntı bu. Yüksek kesimde bahçemiz var, 2 ayrı yerde çok kişi var ortak müşterek senin ki bir başta oluyor öbürünün ki diğer başta oluyor. Oraya çıkmak zorundasın. Bir bahçemizin yolu yok bahçe çok dik orası beni yine çok zorluyor yokuş yukarı çuvallarla çıkıyoruz. Bu da diğer büyük sorun diyebilirim. Ben aslında fındık toplamayı çok seviyorum aslında hoşuma da gidiyor stres atıyorum yorgunluğu ayrı tabi ama keşke bütün bahçelerimin hepsi bir yerde olsaydı. (G18)

3.19. Fındık Üretiminde Görülen En Büyük Sorun

Bu soruya görüşme gerçekleştirdiğimiz bütün kadınlar emeklerinin karşılığını alamamak olarak cevap vermişlerdir. Fındık tamamen bütün süreç boyunca insan emeğine dayanan bir ürün olmasına rağmen sonucunda maddi olarak emeklerinin bir karşılığı olmadığını dile getirmişlerdir. Buna çözüm olarak da devlet yetkililerinden fındığa daha yüksek fiyat vermelerini istemektedirler.

Kurutma, biçme, topla, patoza ver iş çok. Hep insana bakıyor. Ama buna rağmen bir şey kalmıyor. (G1)

En büyük problem fiyatı çalışıyoruz, çalışıyoruz ucuz ucuz veriyoruz fındığı. (G3)

Fiyat vermiyorlar. Pahalı olacak diye bekletiyorsun alacağın şeyde pahalı oluyor bir kilo zeytin 400 TL, bir kilo tereyağı 400 TL. Fındık niye 80 TL. Fındık zor durumda. Zahmeti zor karşılığı yok. Bir kilo peynir 400 TL. (G7)

Verilen emeğin karşılığını görememesi. Üretici emeğinin karşılığını alamıyor. Tüccara geçtikten sonra fındık fiyatlar uçuyor. (G9)

Antep de yer fıstığı üretiliyor, kabuklu fıstığın kilosu bin TL. Tuzlu fıstık 290-300 TL. Bizim fındık o kadar el emeği isteyen ürün daha yeni 100 TL'yi gürdü taban fiyatı 84 TL bu kadar fark olması normal mi? Devletimiz fındığa sahip çıksın. Her üründe lobicilik var, Bizim siyasilerimiz tüccar olmuş demek ki. Bizim ürünümüze, fındığımıza sahip çıkmıyor. Adamın 100 kilo fındığı var, benim 300 kilo fındığım var benim bağırma, meydanlara çıkmama çözemeziz. Büyük toprak sahipleri de ürünlerine sahip çıksınlar. (G15)

Fiyat yani, bu kadar yevmiye, bu kadar gübreye, bu kadar harcamaya, emeğe karşılığını alamıyorsun. Mesela fındık yevmiyesi için bu sene 1200 diyorlar.

Bir günlük toplama yevmiyesi. Bu kadar gidere bu fiyat sadece gideri karşılıyor. (G16)

Fiyatı çok uygun diğer ürünlere göre kıyasladığımız zaman özellikle o fındığı fakir fukara sezon bitimi hemen 60-70 den satınca fındık nasıl hemen 100-150lelere çıkıyor. Burada fakir fukaranın hakkı yeniliyor. Zengin zaten zengin paraya ihtiyacı yok fındığı bekletiyor. Gerçek ihtiyacı olanlar asıl hakkını alamıyor adamın 3 çocuğu var fındığı o satmak zorunda, gurbetten yıllık izin alıp iş yerinden fındığını toplamaya geliyor asıl onların ihtiyacı var. Bu insanlar emeğinin karşılığını alamıyor. (G17)

Sene de bir kere olan bir şey ve fındık yurtdışına ihraç olan önemli bir ürün. Her şeyde de kullanılan bir ürün. Bence bütün bunlara rağmen fiyatı inanılmaz düşük. Maliyetine de baktığımızca yüksek, işçiliği çok zor olan bir ürün. O yüzden toplamak değmiyor, bu yüzden insanlar yerini toplamak istemiyor. Ben onun biçmesine, gübresine bir de ayrıca para mı vereceğim diye bahçesine gitmeyen insanlar var veya yarıcıya veriyor (artık insanlar maliyetlerin yüksek olmasından yarı yeri bile almıyorlar) hatta hibe ediyorlar bahçelerini toplansın yeter diye düşünüyorlar, tapusu kendisinde kalıyor sadece. Bunun haricinde verdikleri çiftçi desteği hiçbir işe yaramıyor, gübresini bile karşılamazken; bunun budaması var, biçmesi var. (G19)

3.20. Fındık Tarımıyla İlgili Devletten Beklentiler

Fındık üreten kadınların bu noktada devletten beklentisi fındığa devletin sahip çıkması ve her yıl açıklanan fındık taban fiyatının yükseltmesidir.

Fındığıma fiyat versin. Fındığıma hak ettiği değeri versin. (G2)

Fındığa zam versin. Fındığa fiyat versin. Fındığa verdiği destek parasını artırsın, dönüm parası yardımını artırsın. 10 senedir dönüm parası aynı hiç artmıyor. (G3)

Emeğimizin karşılığını almak. Hiç toplamasak daha iyi, bahçe ormana gitmesin diye topluyoruz. Çiftçiyiz seviyoruz diye yapıyoruz. Karşılığını alsak çok daha memnun oluruz. Çiftçiliği öldürdüler. (G4)

Çiftçinin verdiği emeğim karşılığını alabilmesi (G5)

Emeğimizin karşılığını almamak. Fiyat konusunda devletin yetersiz kalması giderleri çok fazla gelirimiz çok az kalıyor. (G10)

Tarım için gübrelerimizi ucuz vermesi gerekiyor 1- gübre- mazot- destekleme on yıldır aynı fiyatı artmıyor bunları artırsın 2- bizleri ne yapmayı düşünüyor. Bunları yaz oraya, herkes okusun. Bunları da yaz görsünler. Emekliden haberleri yok bir kilo et alamıyoruz. (G11)

Bence Türkiye de fındık üretimini bitirmek istiyorlar. Şu anda kokarca diye bir hayvan çıktı. Bizim evde çıktı bak ben onu bir kavanoza koydum, su yok yemek yok 15 gün yaşadı aç arık normal mi? Bir tek fındığa değil bütün ürünlere zarar veriyor. Yukarıdan mı atıyorlar bu böcekleri diye düşünüyorum. Yoktu bu zamana kadar bu böcekler. Dünya da fındığı başka ülkeler yetiştirmeye çalışıyor ama bizim ürettiğimiz kalite de yapamıyorlar onların fındığı kuru tatsız. Bizim Giresun fındığı levant fındık tam yağlı fındık lezzeti bir başka, diğer şehirlerde üretilen fındığa bile benzemiyor lezzeti. Yine seneden seneye fındığın üretim miktarı düşüyor geçen senelere göre. Bence fındığın üzerinden oyunlar dönüyor, bizi engellemeye düşünüyorlar. Ürettiğimiz kadar ayakta kalabiliriz. Devlet sahip çıksın üreticisine, çiftçisine, fındığına. (G15)

Fındığımıza sahip çıksın, fındığa gerçek fiyatını versin fakir-fukaranın hakkını versin. Fındık toplamaya gelen işçilerde çok önemli bence doğudan fındık toplamaya gelen işçiler olması büyük arazileri olanların fındıkları toplanmaz. Bence onlarda çok zor şartlarda buraya geliyor, kaldıkları yerler problem. Devlet bence bu insanlara da el atmalı, imkânlarını artırmalı. (G17)

Devletten beklentim fındık üreticilerine hangi aylarda gübreleme yapılması gerek, hangi toprak verimli, hangi toprağa ne gübresi atılacak bunları bize öğretmesi bilimsel olarak, bize anlatmasını eğitim vermesini çok isterdim. Olsa kesinlikle katılırım. Ayrıca ticari olarak fındığın önemi çok ama fiyat olarak, üretici olarak fındığın çok düşük fiyattan gittiğini düşünüyorum. O yüzden fındığa fiyat istiyorum. (G18)

3.21. Devletin Açıkladığı Fındık Fiyatlarının Tatmin Düzeyi

Kadınlara devletin açıkladığı fındık fiyatlarının maddi ve manevi olarak tatmin edip etmediği sorulmuştur. Her yıl açıklanan fındık taban fiyatlarından hiçbir

findık üreticisi memnun değil. Hayat pahalılığı ve maliyetler göz önüne alındığında findığın fiyatının çok düşük kaldığı dile getirilmiştir.

Kesinlikle etmiyor. Çok düşük kalıyor verdiğimiz emeğe, zahmete, tere karşılık. (G4)

Bu zamana kadar hiç etmedi. Her şey ateş pahası. Bir kilo zeytin 400 TL. İmece bir sabah kahvaltısında yiyor bir kilo zeytini. Bahçeye götürdüğün zaman o işçileri yedireceksin mecbur. Yedireceksin ki işçi de çalışacak. (G6)

Etmiyor. 80 açıklanıyor findık ilk sonra artışı aylar sürüyor şu an 140-150. Bu fiyatın aslında ilk başta açıklanan fiyat olması lazım. Fındığı ilk satan zaten paraya ihtiyacı olan. Tüccar bunun biliyor ve bunu kullanıyor. (G8)

Etmiyor. Ne emeklisi memnun, ne çiftçisi. (G12)

Etmiyor. Bahçe altı biçmeye motorlar 18 bin TL. Benim bir sene de aldığım findık ona gidecek. Bir harar (sepetin büyüğü) bir şelek 1500 TL. Çuval alacağız parayla. Girebi, ocak, naçar (bahçede findık toplamak için lazım olan alet- edevat) bunların hepsi maliyet. bizim ziraatçı kardeşlerimizden beklediğimiz bir tek gelip findıkları bakmaları değil, rekolte tahmini değil. İşin geneline el atsinlar. İlaçlaması, gübresi, verimi. Fındığın aldığın öteberileri hesap etsek, maliyetini, kendi emeğimizi saymıyorum bile bize hiçbir şey kalmıyor. Bize sadece yaptığımız 1 dönümlük tarladan para kalıyor. Onda bile atacağım 1 kilo darının kilosu 300 TL. Tarımı devlet başıboş bırakmasın el atsin, seracılığı özendirsin, bizim köylerde birkaç kişi yapmaya çalıştı sera bir rüzgârla devrildi seralar. Devlet sera yapmayı öğretsin çiftçiye modern seracılık, Hollanda tipi. Hollanda küçücük bir ülke neler üretiyor. Karadeniz’de seracılıkla da bir sürü ürün alınır. Devlette kazansın, çiftçi de kazansın. Tarım bir ulusun geleceği. (G15)

Etmiyor, findığın emeğini bırakıyorum bir köşeye her şeyi masraf gübre atmasam findık olmaz 100-200 TL destek değil gerçek destek istiyorum. Ben maaşımla alıyorum gübreyi ama sadece findık geliri olan üreticilerin ciddi anlamda destek görmesi lazım, ne kadar üretirsek, o kadar değerli olur diye düşünüyorum. Ama insanlar bunca şeye rağmen kendilerinden ödün vererek üretmeye çalışıyorlar, bu benim gelirim, başka gelirim yok diye. Maddi olarak çok zorlanıyorlar. (G18)

3.22. Çocuklarının Fındık Tarımıyla İlgilenmesine Bakışları

Kadınlara çocuklarının fındık tarımıyla uğraşmasını isteyip istemediği sorulmuştur. Kadınların birçoğu evlatlarının da fındık tarımıyla ilgilenmesini istemektedir. Evlatlarının ata toprağı, baba ocağına sahip çıkmasını istemektedirler. Olumsuz cevap verenlerin nedeni ise fındık tarımında verdikleri emeğin karşılığını alamamaları olmuştur.

Bak fındığı da istesinler hayvancılığı da istesinler okumayı da istesinler. Dünyanın neye varacağı belli değil. Bak kızım sende öğren, dünya böyle değil, neye varacağı belli değil ben sana inek bakmayı öğretyim mi? Ekmeyi, dikmeyi öğrenin çünkü sonumuz neye gidiyor belli değil? Bunların kıymetini bilin. Biz bugün sofra kurduk pancar çorbası, lahana dolması, marul, ayran hepsi, benim el emeğim biz bunları yapabiliyoruz okul görmeden yazı bilmeden. Mısırı ekip ekmeğimizi bile kendimiz yapıyoruz bunları da bilin göz ardı etmeyin. (G2)

İsterim, Bahçelerine sahip çıkmalarını ve atalarının toprağını gelecek nesillere aktarmalarını isterim. (G5)

İsterdim ama sevmiyorlar hep ödülle götürdüm ben onları bahçeye. Yevmiye verdim heveslensinler diye hatta bir sene küçük bir bahçenin fındığını ona verdim toplayıp oğluma üniversiteye yeni başlayacaktı. Bir de çocukluktan beri artık onlarda bahçenin içinde büyüyorlar artık bıkıyorlar bahçeden fındıktan bu yüzden. Oğlum hatta şimdiden soruyor siz olmadığınız zaman bu bahçeler ne olacak diye? Erkek çocuk hatta fındık toplamayı hiç sevmiyor. Yine dal sallaması, taşımayı bir nebze yapıyorlar ama toplamayı erkek çocukları hiç sevmiyor. (G10)

İsterim. Köylerinden ayrılmasınlar, ben o kadar emek verdim ev yaptım köye. Baba ocağı yerlerine, topraklarına sahip çıksınlar. Benim emeklerimi satmasınlar. (G15)

Fındık tarımı diye değil de, çocuklarımız topraklarımıza sahip çıksınlar diye. Herkesin çoluğunun çocuğunun toprağı olsun sadece gelir amaçlı değil, bir toprağa dokunduğunda ne kadar mutlu oluyorsun. Bir pancar dikiyorsun onun büyüdüğünü geliştğini görüyorsun nasıl seviniyorsun. İçimizden geliyor, severek yapıyoruz o domates ekiyorsun büyütüyorsun onları toplarken ne kadar mutlu oluyorsun. (G17)

Bir çocuğum olduğu için isterim. Bahçeyle uğraşmak psikolojik olarak çok güzel stres atıyoruz. Atadan, babadan mirası devam etsinler isterim daha ileri taşısınlar kendi çocuklarına da bıraksınlar isterim. Hiçbir şekilde topraktan, tarımdan vazgeçsinler istemezdim. (G18)

Şu an ki şartlarda kesinlikle istemezdim. Karşılığını alamayacakları için istemezdim. Zaten bizden sonraki nesil kesinlikle yapmaz diye düşünüyorum. (G4)

Asla istemem. Zarara uğrarlar her zaman. Yorgunluklarına değmez. Git-gel, topla, kurut sürekli bir masrafı oluyor. Tek geçim kaynağı olarak çok zor belki artı iş olarak olabilir ata topraklarını bırakmasınlar diye isterdim. Kendi işleri olsun, fındık bir hobi olarak yapabilirler. (G16)

Hobi olarak falan ya da bana yardımcı olarak tabi ki. Ama onun haricinde bu fiyatlarla mümkün değil bir geçim kaynağı olması. Hele ki şu anda çocukların hiç ilgisini çekmiyor. Biz çocukluğumuzda zorunlu gidiyorduk alıştık ilgilendiğimiz için. Ama bizden sonraki kuşağın bu yüksek emek- yüksek maliyet şartlarında toplayacağını hiç düşünmüyorum. Masrafını karşılamadığı sürece zamanla çiftçilik ölüyor diye düşünüyorum. (G19)

3.23. Tercih Hakkı Olsa Fındık Tarımıyla İlgilenme İstekleri

Kadınlara “Bir tercih yapma imkânınız olsa yine de fındık tarımıyla ilgilenmek ister miydiniz?” diye sorulmuştur. Giresunlu kadınlar görüşme boyunca fındık tarımıyla ilgili birçok sıkıntı bahsetmekle birlikte bu soruda her şeye rağmen yine de fındık tarımıyla ilgilenmek istediklerini belirtmişlerdir. Çünkü küçük yaştan itibaren öğrendikleri tarımcılığı aslında severek yapıyorlar ve toprağa dokunmayı sevdiklerini, toprağa dokunmanın insanı mutlu ettiğini dile getiriyorlar. Tabi yine de bahçelerinin içinde evi olursa, bahçeleri daha düz olursa daha iyi olacağını belirtiyorlar. Son temenni olarak da emeklerinin karşılığını almayı umuyorlar.

Başka işim gücüm olsaydı bırakmazdım fındığı ama kendimi de bu kadar yormazdım ama bırakmazdım. Kendim için yapmak isterdim. (G2)

Ben seviyorum bahçe işini, fındık işini. Toprağımız var çok şükür yine ilgilenirdim ben. (G3)

Evet. Fındık tarımı bizim için gelirden ziyade yerimize sahip çıkmak ve toprağımızı korumak için yapılan bir iş. Asıl amaç para kazanmak değil mirasımızı

gelecek nesillere taşımak. Özellikle pandemi döneminde toprağa yani bir yere sahip olmanın kıymetini bir kez daha anladık ve bu sebeple fındık tarımına sağlığımız el verdiğince devam etmeyi düşünüyoruz. (G5)

Bahçem düz olsun. Evi içinde olsun. Suyu olsun. Fındığa fiyat versinler. Öyle bir toplamak isterim ki. Ama maalesef şartlar öyle değil gerçekte... (G7)

Ben severek yapıyorum hobi amaçlı o da o yüzden yine yaparım bahçeyi seviyorum. Keşke evim olsa bahçemin içinde. Her hafta sonu giderim. Şartlarım müsait olsun, yerim müsait olsa çok çok daha güzel olur tabi. (G8)

Aynı yanıtı vereceğim, isterdim kendim geç toprak sahibi oldum keşke daha önceden bahçe sahibi olsaydım çünkü toprak insana sağlık katıyor ama bunun yanında fındığında iyi bir fiyatla satmak emeğimin karşılığını almak isterdim. (G9)

Toplamaktan ziyade fındıkla ilgilenmek isterim. Küçüklükten beri içindeyim gördüğüm bildiğim bir ürün. Ben kaldı ki tarımı seviyorum bu alanda eğitim gördüm. Hobi şeklinde evim bahçeye yakın olsun budamasını yapayım, ilaçlamasını yapayım bizzat kendim üreteyim ve karşılığını alayım isterim. (G10)

İlla fındık için değil de bir hobi olarak köyü, bahçeyi seviyorum. Bu herhalde küçükten beri anneden- babadan gördüğümüz için, alıştığımız için seviyoruz biz. Hiçbir şey yapmazsan oturarak bile zaman geçiyor. O yazın köye gidip, bir çiçek dikme, meyve dikmek beni mutlu ediyor. Bulduğum yere meyve, çiçek dikiyorum. Ceviz ağacı büyütüyorum. Torunlar geliyor ben seviyorum (G13)

Biz alışmışız çocukluğumuzdan beri fındığın içindeyiz tabi, biz yapamayız fındıksız ama bir kar kalıyor mu kalmıyor. Çok olsa yapamazdım zaten insanlarla uğraşması çok zor, işveren içinde zor, gelen işçi için de zor. O yüzden hobilik olacak, 1 ton kendin toplayabileceğin kadar en güzeli o bence. (G16)

Evet, hatta yerimin daha fazla olmasını da isterdim. Çocuklar için, gelecek için. Ve ben çok seviyorum köyü. Toprakla uğraşmayı çok seviyorum. Elimden geldiği sürece yapıyorum. Fazlasını da yapamıyorum ama bir bayan olarak yetişebildiğim kadar gücümün yettiği kadar yapabiliyorum. Yetmediği yerde mecbur adam alıyoruz kendi toprağımız olduğu için. (G18)

4. TARTIŞMA

Araştırma kapsamında Giresun ilinde fındık üretiminde bulunan yirmi kadınla yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilerek, bu kapsamda bu kadınların sosyo-ekonomik açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Giresun merkez ilçesine kayıtlı 2913 kadın çiftçi bulunmaktadır. Çiftçi kayıt sistemine kayıtlı arazisi bulunan kadınlara ulaşılmış olup, birçok kadın kendi toprağını toplamadığını, çünkü resmiyette bir bölüşüm olmakla beraber gerçekte toprakların hak sahibi olarak kadınlara verilmediğini belirtmiştir. Kadınlara neden kendi topraklarını almadıkları sorulduğunda ise kadınlar, huzur kaçmasın, kötülük çıkmasın ya da erkek kardeşimin maddi durumu bana göre kötü olduğu için o topluyor yorumlarında bulunmuşlardır. Fındık üretimi yapanlar arasında görüşme gerçekleştirilen çiftçi kadınlara arazileri miras yoluyla intikal etmiştir. Kadınlara sorulan topraklarını edinirken miras bölüşümünde kardeşleri arasında eşit davranılıp- davranılmadığı sorusuna da eğer erkek kardeş mevcut ise hiçbir şekilde eşit muamele görmedikleri cevabı alınmıştır. Dönüm olarak zaten çok adaletsiz dağılım yapılmakla beraber, bahçenin güzel kısımları ve ev kesinlikle erkek çocuklara bırakılmıştır. Kadınlar bu durumu aslında normal görmemekle beraber can sıkıcı bir durum olarak da lanse etmişler, bu soruda cevap vermesek olur mu, ismimiz görünecek mi gibi sorularla çekinceli davranmışlardır. Yapılan muameleyi normal görmemekle beraber yine aile huzuru kaçmasın, büyüklerimiz öyle uygun gördü gibi cevaplar vererek bu duruma bir tepki göstermemişlerdir. Toprakların sürekli miras nedeniyle bölünmesi ve bu eşitsiz muamele yüzünden kadınların üzerine kayıtlı arazileri (bir kişi hariç) on dönümden düşüktür.

Görüşme gerçekleştirilen kadınların çoğunluğunun fındık bahçesinde evi bulunmamakla beraber, bahçeler dağınık şekilde farklı yerlerde dir. Bu da kadınların üretim yapmasını zorlaştırmakla beraber, her türlü fındık bahçesi bakım iş ve işle mi için merkezden gidiş-geliş yapması sonucunu doğurmaktadır. Bu koşullara istinaden görüşme yapılan kadınlardan iki tanesi hariç diğerleri bahçelerinde yarı zamanlı çiftçilik yapmaktadır diyebiliriz. Kadınlar fındık toplama işle mi hariç her türlü bakım işlemleri için işçi tutmak zorunda olup, işçi bulmak fındığın toplama mevsimi geldiğinde zorlaşmaktadır. Toplama işle mi yapılırken, dönümü az olanlar, tanıdıklardan işçi bularak ya da imece usulü ile işlerini halletmektedir. Dönümü çok olanlar ise genellikle doğu bölgesinden gelen mevsimlik işçilerle işini görmektedir.

Giresunlu çiftçi kadınlar kendilerini bildiklerinden beridir fındığın içinde olduklarını, bu tarımsal faaliyetlerle öncelikle baba evinde tanıştıklarını, evlendikten sonra ise koca evinde devam ettiklerini anlatmışlardır. Çocukluktan beridir bağ bahçe işleriyle ilgilendiklerinden ötürü kadınlarda birçok hastalıklar zuhur etmeye başlamıştır. Fındık üretim süreci boyunca en çok maliyet kalemi olarak gübreleme ve bahçe altı biçmeyi belirten kadınlar devletin bu süreçte ödediği gübre-mazot desteğinin bir çuval gübreyi karşılamadığını belirtmişler ve alan bazlı gelir desteği ödemesinin dokuz yıldır aynı tutarda olduğundan şikâyet etmişlerdir. Bu duruma sebep olarak 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikaları söyleyebiliriz. Bu politikalarda amaç devletin sübvansiyon, destek ödemelerini azaltması ve devleti piyasada daha az etkin kılmaktır.

Bahçelerden aldıkları rekolte miktarının yıldan yıla değişiklik gösterdiğini, genelde bir yıl “az yılı” bir yıl “çok yılı” şeklinde geçtiğinden bahsetmişlerdir. Giresun’da fındık üreten bu kadınlar bahçe bakım işleri ya da fındık toplama mesai bitiminde eve gittiklerinde bu sefer ev içi sorumluluklarıyla baş başa kalmaktadır. Bahçeden gelen bulaşıkları yıkamakta, akşam yemeğini hazırlamakta, çamaşır iş ve işlemlerinden sonra yarınki yemeği planlayıp dinlenmelerinin gece yarısını bulduğunu söylemişlerdir. Fındık toplama işlemindeki en büyük problemler olarak bahçelerin dik olması, yağmurun çok yağması ve bahçelerinde ev bulunmaması olarak sıralamışlardır. Fındık yılın on iki ayı ilgilenilmesi gereken bir üründür. Bahçelerin ilaçlanması, gübrenmesi, bahçe altı temizliği, toplaması, kurutmasına kadar hepsi ayrı emek isteyen bir üretim sürecidir. Kadınların bahçelerinde evleri bulunmaması ve birçoğunun şehirden gidiş- gelip yaparak bu işlemleri yapması da diğer bir problemidir.

Kadınlar fındığın hasat işlemi bittikten sonra kolaylık olduğu için fındığı direkt tüccara satmaktadır. Çünkü tüccarın fındığı direkt gelip kendi evlerinin önünden alıp paralarını hemen tahsil edebildiklerini söylemişlerdir. TMO’ya satmak istemeleri halinde ise gerçekleşen satış işleminin bir sürü prosedürü olduğunu, TMO’nun fındığı çuvallayıp alım merkezlerine götürdükten sonra, çok basit sebeplerden dolayı fındığı kabul etmeyebildiğini ve bu süreç nedeniyle bir tam gün boyunca kapıda beklemeleri gerektiği için TMO’yu tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca çiftçiler TMO’ya gerçekleştirilen satış işlemi sonucunda paralarını belli bir süre zarfından sonra alabilmektedir. Bu sebeplerden ötürü kadınların hepsi satış işlemi için fındık tüccarlarına yönelmektedir. Kadınların

findık tarımında gördüğü en büyük problem emeklerinin karşılığını alamamak olmuştur. Her yıl açıklanan findık taban fiyatlarını çok yetersiz bulmaktadırlar. Fındık tarımında bütün üretimin insan emeğine dayanması ve maliyetlerin çok yüksek olması sebebiyle sadece yaptıkları giderleri karşıladığını bunun sonunda ellerinde bir şey kalmadığını söylemişlerdir. Bu sebeple tarımsal faaliyetten elde ettikleri gelirle bir birikim yapamamaktadırlar. Bunca olumsuzluğa rağmen kadınlar tarımı sevdiklerini, toprağa dokunmanın onları mutlu ettiğini her şeye rağmen üretmeye devam edeceklerini dile getirmişlerdir. Bu süreçte devletten tek beklentileri emeklerinin karşılığını alabilmek için devletin fındığa sahip çıkması ve fındığın fiyatının yükseltilmesidir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, Giresun'da fındık üretiminde yer alan kadınların karşılaştıkları sorunlar ve deneyimleri ele alınarak tarımsal üretimde kadın emeğinin önemine dikkat çekilmiştir. İlgili literatürde, çoğunlukla Türkiye'de tarım sektöründe mevsimlik işçi veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlara odaklanılmıştır. Bu araştırma diğer çalışmalardan farklı olarak fındık üreticisi kadınların sosyo-ekonomik sorunlarına odaklanarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.

Görüşme yapılan fındık üreticisi kadınlar, tarımsal üretimde aktif olmalarına rağmen miras paylaşımında erkek kardeşlerine göre dezavantajlı olduklarını belirtmiştir. Kadın üreticilerin, erkek kardeşlerine göre daha az toprağa sahip olmaları, tarımsal üretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin somut bir göstergesidir. Bu çalışma ayrıca, Giresun'daki yağışlı iklim koşulları ve engebeli arazi yapısının, kadın üreticilerin fındık toplama ve kurutma süreçlerinde önemli zorluklarla karşılaştığını ortaya koymuştur.

Fındık fiyatlarının düşük olması ve devletin destekleme politikalarının yetersizliği de araştırmanın öne çıkan bulguları arasındadır. Bu bulgular, Hazneci, Naycı ve Çelikkan (2022) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Çalışmada, fındık üreticilerinin büyük ölçüde devlet desteklerine bağımlı olduğu ancak bu desteklerin yetersiz olması nedeniyle finansal zorluklarla karşılaştıkları belirtilmiştir.

Ayrıca, tezimde görüştüğüm kadınlar, tarımsal üretimde aktif rol alırken aynı zamanda ev içi sorumlulukları da yerine getirdiklerini ve bu durumun onları "çifte mesai" yüküyle karşı karşıya bıraktığını ifade etmişlerdir. Bu sonuç, Baş (2019) ve Okay (2021) çalışmalarındaki bulgularla uyumlu olarak, kadınların hem tarımsal üretimde hem de ev içi işlerde yoğun bir iş yükü taşıdığını göstermektedir. Bu çifte sorumluluk, kadınların üretim verimliliklerini ve yaşam kalitelerini olumsuz etkilerken, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimde ele alınan fındık üretiminin temel sorunları, görüştüğüm kadınların deneyimleriyle birebir örtüşmektedir. Kadınlar, bakım işlemlerini geleneksel yöntemlerle sürdürmekte olup, özellikle budama ve gübreleme gibi işlemleri bu usullerle gerçekleştirmektedir. Giresun'un dağlık ve dik arazi yapısı nedeniyle

tarımsal makineleşme mümkün olamamaktadır. Miras yoluyla sürekli bölünen fındık bahçeleri, küçük ve parçalı alanlara dönüşerek üretim süreçlerini daha da zorlaştırmaktadır. Bir diğer önemli sorun olan yarı zamanlı çiftçilik de üretimi olumsuz etkilemektedir; gördüğüm kadınlardan yalnızca ikisi tam zamanlı çiftçilik yaparken, diğerleri yarı zamanlı çalışmakta, bu durum verimliliği ve kârlılığı düşürmektedir. Ayrıca, lisanslı depoculuk uygulamasının etkin bir şekilde hayata geçirilememiş olması, fındığın belirli bir kalite ve standarda ulaşmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Lisanslı depoculuk sistemi hayata geçirildiği takdirde, fındık depolanarak hem kalite standartları sağlanabilir hem de fiyat istikrarı oluşturularak üreticilerin gelirleri artırılabilir.

Kadınların tarımsal üretime katılımının ülke ekonomisine katkısı üzerine yapılan değerlendirmeler, kadınların iş gücüne katılımının ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Kadınların fındık üretimindeki aktif rolü, Türkiye'nin dünya fındık ihracatında lider konumunu sürdürmesine büyük katkı sağlamaktadır. Bu üretim sürecinde yer alan kadınların ekonomik olarak desteklenmesi ve güçlendirilmesi, sadece kadınların bireysel refahını değil, aynı zamanda kırsal kalkınmayı da destekleyecektir. Kadınların üretime tam katılımının sağlanması, ülke genelinde ekonomik büyümeyi artırabileceği gibi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de azaltılmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, bu tez, Giresun'da fındık üretiminde yer alan kadınların karşılaştıkları sorunları çok boyutlu bir yaklaşımla ele almıştır. Kadınların üretime katılımı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmakta, ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ancak kadınların üretimdeki rolleri toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yapısal engeller nedeniyle yeterince desteklenmemektedir. Bu çalışma, Türkiye'de kadın üreticilerin tarımsal üretimdeki sorunlarının çözümü için daha fazla politika geliştirilmesi gerektiğini ve kadın emeğinin tarımda daha görünür ve desteklenir hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda kadın fındık üreticilerinin sosyo-ekonomik sorunlarına yönelik politikalar geliştirirken, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve tarımsal üretim dinamikleri dikkate alınmalıdır. Fındık üretiminde kadınların miras yoluyla arazilerde karşılaştığı dezavantajları gidermek için, miras hukukundaki eşitliğin uygulamada da sağlanması adına denetim ve bilinçlendirme çalışmaları

artırılmalıdır. Kadın üreticilerin ev içi iş yükünü azaltmak amacıyla yerel yönetimler tarafından çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri sunulmalı, tarımsal kredi ve destek programları kapsamında kadın üreticilere özel teşvikler verilmelidir. Kadınların, fındık bahçelerinin bakımında geleneksel yöntemlerden uzaklaşıp, budama işleminin doğru şekilde nasıl yapılacağı, hangi mevsimde uygulanması gerektiği ve hangi gübre ile ilaçların daha etkili olacağı konularında eğitim almaları sağlanmalıdır. Bu eğitimde, tarlaların ihtiyaçlarına göre en uygun gübre ve ilaç türleri analiz edilerek, bu ürünlerin hangi zamanlarda uygulanması gerektiği konusunda bilgilendirme yapılmalıdır. Ayrıca, kadınların fındık fiyatlandırmasında ve tarımsal politikalarda daha aktif rol alabilmeleri için kooperatifleşme teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran G. (2004). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Yayınları, İstanbul.
- Acar Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 3. Baskı, Kanat Kitap, İstanbul.
- Acar Savran G. ve Tura Demiryontan N. (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Akdemir, S., Özaktaş, F.D. ve Aksoy, N. (2019). Türkiye'de seçilmiş ülkelerde kadının işgücü piyasasındaki yeri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43, 184-202.
- Arı A (2006) Türkiye'de Tarımın ekonomideki yeri ve güncel sorunları. *Çalışma ve Toplum Dergisi* 9: 61-81.
- Aruoba, Çelik (1982),” Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, 513, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, 79-87.
- Aslan, Onur Ender (2006). “Cumhuriyet ve Kadın Memurlar”. *Amme İdaresi Dergisi*. 39(4): 117-149.
- Ataman, E., Ayyıldız, M., Serdaroğlu, İ., Algan, B. M., ve Arslan, A. (2018). *1960-1980 arasında Türkiye'deki tarımsal politikalar ve çeltik üretimi* (Yayınlanmamış rapor). Bilkent Üniversitesi. <http://hdl.handle.net/11693/51610>.
- Atbaşı, F.D. ve Kurtulmuş, M.M. (2012). Kapitalizm ataerki ve kadın emeği. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 27(4), 256-273.
- Aydın, M. K. (2018). Chp'de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ve Tbm'm'de Yaşanan Tartışmalar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 359-384.
- Aydoğan, A.D. (2020). Kapitalizm kadını özgürleştir mi köleleştirdi mi. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 72-91.
- Bağdatlı Vural, N. (2016). Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* (s. 116). Dipnot Yayınları.
- Bars, T. (2023, Temmuz). *Tarım Ürünleri Piyasaları*. TEPGE. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2023-Temmuz%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/FINDIK%20T%C3%9CP%20HAZ%C4%B0RAN%202023-TEPGE.pdf> adresinden 04.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Bars, T. (2023, Temmuz). *Fındık Ürün Raporu*. TEPGE. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Belgeler/F%C4%B1nd%C4%B1k%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202023-376%20TEPGE.pdf> adresinden 22.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Baş, L. (2019). *Fındık üretiminde kadın emeği: Fatsa örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başdal, K., ve Güler, F. (Haziran 2021). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makina Mühendisliği Bölümü Fındık Dalı Sallama Makinası Tasarım Çalışması*. Trabzon.
- BOELL, (2015) . "Türkiye'de Kadın ve Toprak: Kadın İşsizliğinin Kamufajı". Heinrich Böll Stiftung Derneği. Erişim adresi: <https://tr.boell.org/tr/2015/06/23/turkiyede-kadin-ve-toprak-kadin-issizliginin-kamufajı-tarim>.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye iktisat tarihi 1906-1938*. İmge Kitabevi.
- Candan, E., ve Özalp Günal, S. (2013). Tarımda Kadın Emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1 ve 2), 93-101.
- Çağlayan, S., ve Kemik, A. (2018). Kırdan Kente İç Göç Süreciyle Kadınların İş Yaşamına Katılımları ve Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(43), 143-157.

- Coşkun, Emine. *Türkiye Fındık Piyasasında Lisanslı Depoculuk Sisteminin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.
- Çelik, İ.A. (2020). Dijital ev kadın eksenli çalışma ve kadının statüsü üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(4), 753-770.
- ÇSB. (2023). *İyi Tarım Uygulamaları*. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/iyi-tarim-uygulamaları-i-85838_adresinden 22.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Dedeoğlu, S.(2017), “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği”, içinde: S. Dedeoğlu ve A.Y. Elveren (der.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirtaş, I., Yıldırım, D.Ç. ve Yıldırım, S. (2021). Türkiye’de sanayileşme ve kadın emeği ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 58-71.
- Dernek, Z. (2006). Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 3-12.
- Dingeç, E. (2010). Osmanlı toplumunda kadınların üretime katkıları. *History Studies*, 2(1), 9-30.
- Eren B. , s. 155-156. Eren, Fikret Başpınar, Veysel, *Toprak Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara 2014.
- Ergüder, B. (2006). *Türkiye’de Kadın Emeğinin Değişen Yapısı: Enformel Kesimde Kadın Emeği ve Kadın Emeğine Talep*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Erdoğan, E., ve Ergin, N. B. (2023). Giresun’un Emek Coğrafyasında "Fındığın Mekânlarını" Görmek. *Çalışma Ve Toplum*, 2(77), 1209-1246. <https://doi.org/10.54752/ct.1280834>.
- Erdoğan, H. (2020). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti’nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim. *Journal of Universal History Studies*, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 252-268. DOI: 10.38000/juhis.803098.
- Erköse, H. Y., Şahin, O., Yüksek, D., Sert, D. H. (2020). *Devlet ve Küresel Piyasa Arasında: Karadeniz Bölgesi’nde Küçük Ölçekli Fındık Üretimi*. İstanbul University Journal of Sociology, 40(1), 55-77.
- Erul, R. D., ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de uygulanan vergi politikaları. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 391-406.
- Eşiyok, B. A. (2013). Türkiye’de Başarısız Kalmış Bir Reform Girişimi: 1945 Tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Günümüze Uzanan Süreç. *Memleket Siyaset Yönetim*, 8(19-20), 176-232.
- EUROSTAT (2024). Farm structure - 2008 legislation (from 2005 onwards). European Union.https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ef_kvaareg/default/table?lang=en&category=agr.ef.ef_main.ef_kv_adresinden 28.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- FAO (2024). *Crops and livestock products*. https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL/visualize_adresinden 04.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (2018). Fındık Raporu. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=29_adresinden 28.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği (15 Temmuz 2009). Resmi Gazete (Sayı: 27289).https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090715-5.htm_adresinden 28.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği (19 Aralık 2015). Resmi Gazete (Sayı: 29567). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151219-3.htm_adresinden 28.11.2023 tarihinde alınmıştır.

- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (9 Temmuz 1989). Resmi Gazete (Sayı:20220). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20220.pdf> adresinden 24.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (3 Şubat 1993). Resmi Gazete (Sayı: 21485). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21485.pdf> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (25 Şubat 1995). Resmi Gazete (Sayı: 22213). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22213.pdf> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (24 Nisan 2001). Resmi Gazete (Sayı: 24382). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/04/20010424.htm#5> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (27 Kasım 2001). Resmi Gazete (Sayı: 24596). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/11/20011127.htm#13> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Fındık Üretimine İzin Verilen Alanlar (07 Şubat 2015). Resmi Gazete (Sayı: 29260). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150207-6-1.pdf> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Feng Y. (2013). *Feminizm ve Marksist hümanizmin diyalektiği*. Canut Yayınları, İstanbul.
- Fiskobirlik (2024) Hakkımızda. S.S. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği. <https://www.fiskobirlik.com.tr/kurumsaldetay/Hakkimizda.html> adresinden 03.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Gelekçi, C. (n.d.). 1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikler Üzerine Tespitler. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(52), 587-607. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.63274>.
- GTB. (2024). Giresun Fındık Lisanslı Deposu ve Spot Borsası kurulması Proje Bilgileri. Giresun Ticaret Borsası. <https://www.giresuntb.org.tr/proje.php?sayfa=abproje#capa4> adresinden 06.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- GTB. (2024). *Fındık Dikim Alanları*. Giresun Ticaret Borsası. <https://www.giresuntb.org.tr/FindikDikimAlanlari> adresinden 20.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Güdek-Gölçek, Ş. (2019), “Neoliberal Politikaların Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi”, *Sosyoekonomi*, Vol. 27(41), 129-150.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2016). Fındık sektörü raporu. <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/afb70617107b5d49cd4e70a47774be68.pdf> adresinden 06.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Gürbüz, R., ve Samırkaş, M. (2013). Ataerkil kapitalist ilişkiler altında ücretli kadın emeği: Van örneği. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 45-62.
- GTB. (2024). *Fındık*. Giresun Ticaret Borsası. <https://www.giresuntb.org.tr/ALBUM/FINDIKDERGI/Ocak-2022.pdf> adresinden 04.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- GTB. (2024). *Giresun Fındık Lisanslı Deposu ve Spot Borsası kurulması Proje Bilgileri*. Giresun Ticaret Borsası. <https://www.giresuntb.org.tr/proje.php?sayfa=abproje#capa4> adresinden 06.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- GZO. (2014). *Fındık Raporu*. Giresun Ziraat Odası. <http://giresun.ziraatodasi.org.tr/findik-raporu> adresinden 08.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- GZO. (2014). *Fındık Çeşitleri*. Giresun Ziraat Odası. Erişim adresi: <https://www.giresunziraatodasi.org.tr/findik-cesitleri> adresinden 06.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Hazneci, E., Naycı, E., ve Çelikkan, G. (2022). Fındık üretiminde maliyet ve kârlılık analizi, Giresun İli örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 59(3), 499-511. <https://doi.org/10.20289/zfdergi.996921>.

- İpçioğlu, İ., Eğilmez, Ö. ve Şen, H. (2018). Cam tavan sendromu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 686-709.
- İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik. (8 Eylül 2004). Resmî Gazete, Sayı: 25577. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/09/20040908.htm#7> adresinden 10.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik. (7 Aralık 2010). Resmî Gazete, Sayı: 27778. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/12/20101207-4.htm> adresinden 10.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- İşler R. ve Şentürk C. (2016). “Feminist İktisat Perspektifinden Türkiye Ekonomisinde Kadının Rolü”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 2(2): 613-624.
- Kablay, S. (2018). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları: Fındık İşçileri Örneği*. Özlem Şendeniz ve Emek Yıldırım (Dü.) içinde, Sirtında Sepeti Bafra’dan Hopa’ya Karadeniz’de Kadınlık Halleri (s.209-231). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Kan, A. (2019). Türkiye’de bölgesel düzeyde tarımsal üretim değeri, kadınların işgücüne katılımı ve sermaye stoku arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile karşılaştırması. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(1), 52-63.
- Kanca, O. (2013). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar/ Socio-Economic Policies Applied In Turkey Between The Years Of 1950-1960. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Karabaş, S. ve Gürlü, A.Z. Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, (2010): 196-210.
- Karabıyık, İ. (2015). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Karapınar, A. (2019). *Türkiye fındık sektöründe arz fazlalığı kapsamında ihracatın belirleyicileri üzerine bir çalışma* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kaştan, Y. (2016). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. *Journal of International Social Research*, 9(42).
- Kepenek, Y., ve Yentürk, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi* (19. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keskin, F. ve Ulsan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 26, 47-68.
- Keyder Ç., ve Yenal, Z. (2015). *Bildiğimiz Tarımın Sonu Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılınç, NŞ. (2015). Küresel eğilimler çerçevesinde kadın istihdamı. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 120-135.
- KİB. (2024). 01/01/2023-31/12/2023 Tarihleri Arasında Kayda Alınan Türkiye Fındık İhracatı. Karadeniz İhracatçı Birlikleri. <https://kib.org.tr/files/downloads/2023-ulkeler.pdf> <https://kib.org.tr/files/Sezonluk02.pdf> adresinden 10.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- KİB. (2024). *Türkiye Fındık İhracatının Aylara Göre Dağılımı (Sezonluk)*. Karadeniz İhracatçı Birlikleri. <https://kib.org.tr/files/Sezonluk02.pdf> adresinden 10.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Koç, Y. (2014). *Türkiye’de Kırsal Kesimde Mülksüzleşme*. Abdullah Aysu ve M. Serdar Kayaoğlu (Ed.), Köylülüğten Sonra Tarım Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme içinde (s.125-194). Ankara: Epos Yayınları.
- Kök, M. Y. İ. G. D., Yılmaz, M., Göktürk, İ., Kök, D. (2007). Kahramanmaraş’ta 1980 sonrası tarım ve sanayi politikalarının iç göç ve kentsel iş gücü piyasası üzerine etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(1), 319-332.
- Köymen, O. (2009). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar - Üretenler – Patronlar*. Mülkiye, 33(262), 25-41.

- Kulak, E. (2011). *Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler*. (Uzmanlık Tezi), T.C.BAŞBAKANLIK Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/yayinlar/uzmanlik-tezleri/kadinin-statusugenel-mudurlugu/>.
- Küçükali, A. (2014). Sosyo-ekonomik ve kültürel yapının kadınların çalışma hayatı üzerine etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-19.
- Leventer, G. ve Altun Ada, A. ve (2023). Sanayi devrimleri tarihinde kadın istihdamı ve iktisadi gelişim süreci. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 279-302
- Makal, A. (2010). Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde kadın emeği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 13-40.
- Makal, Ahmet. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. 2015. İmge Kitap Yayıncılığı.
- Metintaş, M. Y., ve Kayıran, M. (2016). 1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(23), 33-82.
- Okay, Y. (2021). Kadın işgücü ve aile ilişkisi: Ordu ili fındık fabrikası işçileri örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orak, Ç., Tahsin, E., (2023). Tarımsal Kredi Kullanımının Belirleyicileri: Giresun Fındık Üreticileri Örneği, *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi (TEAD)*, Cilt: 9, Sayı: 1, Sayfa: 43-55
- Özer, M., Biçerli, K., 2003. Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 55-86.
- Öztürk, M. Y. (2010). Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği : Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler. *Çalışma Ve Toplum*, 1(24), 105-132.
- Memiş, S., ve Keskin, H. D. (2016). Fındık Mamulü İhracatı Yapan İşletmelerin Lisanslı Depo Yer Seçimine Yönelik Algılarının Faktör Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 83-113.
- NASS (2024). United States Department of Agriculture National Agricultural Statistics Service. <https://www.nass.usda.gov/Newsroom/2024/02-13-2024.php> adresinden 28.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- OECD (2023). *Employment : Share of female managers*. OECD Statistic. <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=96330> adresinden 27.09.2023 tarihinde alınmıştır.
- OECD (2023). *LFS by sex and age - indicators*. OECD Statistic. https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=LFS_SEXAGE_I_Rvelang=en adresinden 26.09.2023 tarihinde alınmıştır.
- OTB. (2024). *İhracat Miktarı (Sezonlar itibarıyla)*. Ordu Ticaret Borsası. (<https://www.ordutb.org.tr/sezonlar-itibariyle-ihracat-miktari/> adresinden 28.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Özbay, F. (2011). *Kadın emeği*. İletişim Yayınları.
- Özdemir, M., 2005. *Fındık ve Yetiştiriciliği*, Trabzon, 119 s.
- Özer, M., Biçerli, K. (2003) Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 55-86
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2, 15-24.
- Öztürk, S. (2021). *Tarım sektörünün Türkiye ekonomisi gelişimine katkısı: 1980-2018 döneminin analizi* (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Özyurt, H. (2011). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). *Istanbul Journal of Sociological Studies*(19), 119-148.

- Pamuk, Şevket(2013), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Raj, Nallari ve Breda, Griffith (2011), *Gender and Macroeconomic Policy* The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- Reis, S., T. Yomralıoğlu, 2006. *Detection of Current and Potential Hazelnut Plantation Areas in Trabzon, North East Turkey using GIS and RS*. Journal of Environmental Biology. 27(4): 653-659.
- Sağlık, B. (2021). *Türkiye’de İşgücü Piyasasında Kadının Konumu (1950-1980)* The Status of Women in Labour Force Market in Turkey (1950-1980).
- Sağlık, B., ve Çelik, H. Y. (2018). Küreselleşen Çalışma Hayatında Kadının Rolü. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 95-120.
- Saka, Gökhan. “*Türkiye’de Fındık Dış Ticareti, Sektör Yapısı ve Sorunları*”. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Sar, E. (2021). Çalışma hayatında kadın istihdamı ve Türkiye’de yansımaları. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 20-40.
- Sauk, H., Beyhan, M. A., ve Uğurlutepe, K. M., (2023). *Technical and Economic Examination of the Mechanical Hazelnut Collecting Machine Manufacturing*. *Black Sea Journal of Agriculture* , cilt.6, sa.5, 524-527.
- Savaşkan, E. (2019). Kadın yöneticiler açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kavramsal bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Serdaroğlu, U. (2010). *İktisat ve toplumsal cinsiyet*. Efil Yayınevi, Ankara.
- SGK (2023). Kayıtdışı İstihdam Oranları. Sosyal Güvenlik Kurumu. Ankara. http://eski.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari adresinden 04.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Sultana, A. ve Altay, S. (2019). Ataerkillik ve kadının ikincilliği. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 417-427.
- Şener, S. (2005). Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 139-146.
- Şentürk, B. (2016). Türkiye’de Kadın Emeğine Genel Bir Bakış. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(31), 194-209.
- Şimşek, G. (2020). Fındık tarımında mevsimlik işçilerin çalışma ve yaşam koşulları: Giresun örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sıray, E. (2021). Giresun İli Merkez İlçede fındık yetiştiren işletmelerin ekonomik analizi, üretim ve pazarlama sorunlarının belirlenmesi üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, 160(1), 154-176.
- Tanış, B.B. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde kadın emeğinin görünümleri. *Sosyoloji Dergisi*, 41, 263-283.
- Tarım Orman. (2012). Bitkisel Üretimde İyi Tarım Uygulamaları. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://ordu.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Bitkisel%20Liflet/iyitarim.pdf> adresinden 12.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tarım Orman. (2024). Çiftçi Kayıt Sistemi’ndeki Kadın Çiftçi Sayısı 290 Bine Yaklaştı. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5503/Ciftci-Kayit-Sistemindeki-Kadin-Ciftci-Sayisi-290-Bine-Yaklasti> adresinden 16.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tarım Orman. (2024). Fındıkta Budama. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Belgeler/Sol%20Men%C3%BC/E%C4%9Fitim%20ve>

- [%20Yay%C4%B1m/%C3%87ift%C3%A7i%20E%C4%9Fitim/FindiktaBudama.pdf](#) adresinden 13.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tarım Orman. (2024). Kırsalda Kadın ve Aile Faaliyetleri. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Egitim-Ve-Yayim/k%C4%B1rsalda-kad%C4%B1n-ve-aile-hizmetleri> adresinden 16.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tarım Orman. (2024). Tarımsal Destekler. Tarım ve Orman Bakanlığı. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler/Findik-Alan-Bazli-Gelir-ve-Alternatif-Urun-Destegi> adresinden 16.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu. (17 Şubat 2005). Resmî Gazete, Sayı: 25730. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/02/20050217-1.htm> adresinden 09.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Taşgın, B. (2020). Doğu Karadeniz sahil şeridinde (Trabzon, Giresun ve Rize) bulunan kadın balıkçıların sosyo ekonomik durumları (Yüksek lisans tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- TBMM. (2013). Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması Ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. TBMM Basımevi, Ankara, 2013. https://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/KEFEK-KADIN-ISTIHDAMI-komisyon_raporu_2014_1.pdf
- T. C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2015). Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, 3(3).Ankara. https://edergi.sanayi.gov.tr/File/Journal/2015/3/3_2015.pdf adresinden 06.01.2024 tarihinde alınmıştır.
- Ticaret Bakanlığı. (2024). Lisanslı Depo İşletmeleri. Ticaret Bakanlığı. <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/kurulus-ve-faaliyet-izinleri/lisansli-depo-isletmeleri> adresinden 09.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- TMO (2019): Ulusal Fındık Çalıştayı, 11-12 Nisan 2019, Ordu, <https://online.anyflip.com/vsmd/ikqt/mobile/index.html> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- TMO (2020). 2020 Yılı Fındık Sektör Raporu. Tarım Mahsulleri Ofisi. <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/findik2020.pdf> adresinden 29.11.2023 tarihinde alınmıştır.
- Toksöz, G (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık.
- Toksöz, Gülay. “Farklı Kalkınma Stratejileri Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı”. *Fe Dergi* 3, sy. 2 (Haziran 2011): 18-32. https://doi.org/10.1501/Fe0001_00000000053.
- Toksöz, G. (2015). *Kadınlar işgücü piyasasının neden dışında? Kapitalizm ve patriarka temelinde bir analiz*. Tar, Y.,(Der.) Çalışma Hayatında Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Karşı Mücadele, Kaos GL Yayınları, İstanbul, 37-56.
- Toksöz, G. (2017), “Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği”, içinde: S. Dedeoğlu ve A.Y. Elveren (der.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toksöz, G. ve Memiş, E. (2018). İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. CEİD Yayınları: 5. (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/171>)
- Topuz, H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 367-390.
- Tutar, F. ve Yetişen, H. (2009). Türkiye’de kadının ekonomik kalkınmadaki rolü. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 116-131.
- TUİK (2016). *Tarımsal İşletme Yapı Araştırması*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal--Isletme-Yapi-Arastirmasi-2016-24869> adresinden 07.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (Temmuz 2007). Zaman Kullanım Anketi Sonuçları (2006/119). <http://www.tuik.gov.tr> adresinden 10.02.2024 tarihinde alınmıştır.

- TUİK (2024). *Bitkisel Üretim İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden 15.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2024). *Bitkisel Ürün Denge Tabloları*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden 04.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2023). *İstatistiklerle Kadın*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi (08.03.2024): <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675> adresinden 08.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2014). *İşgücü İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2014-18632> adresinden 06.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2019). *İşgücü İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mayis-2019-30691> adresinden 06.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2024). *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçlar*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden 06.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK. (2024). *Sert Kabuklu Meyveler*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111vedil=1> adresinden 07.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK. (2024). *Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111vedil=1> adresinden 07.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- TUİK (2007). *Zaman Kullanım Anketi Sonuçları* (2006/119). <http://www.tuik.gov.tr> adresinden 10.02.2024 tarihinde alınmıştır.
- Turan, A. (2023). İyi Tarım Uygulamalarının Fındığın Renk Özellikleri ve Yağ Oksidasyonu Üzerine Etkisi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 13(2), 612-624. <https://doi.org/10.31466/kfbd.1252502>.
- Tüzel İşeri, E., ve Çalık, T. (2019). Kadın Okul Yöneticilerinin Karşılaştıkları Kurumsal Kariyer Engelleri ve Bunları Aşmaya Yönelik Çözüm Yolları. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1470-1503. <https://doi.org/10.15869/itobiad.559985>.
- Uguz, S.Ç. ve Topbaş, F. (2014). Toplumsal cinsiyet ve kadın emeği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 487-509.
- Ulukan, U., ve Çiğerci Ulukan, N. (2000). Fındık üretiminde çalışma ilişkileri ve mevsimlik işçiler: Perşembe örneği. Gamze Yücesan Özdemir vd.(der.).
- Ulusal Fındık Çalıştayı, 11-12 Nisan 2019, Ordu. Ankara: Tarım ve Orman Bakanlığı, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO).
- UNECE. (2023). *Hazelnut Kernels*. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu. https://unece.org/sites/default/files/2023-08/04_HazelnutKernels_e.pdf adresinden 15.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Varol, D. (2023). *İyi Tarım ve Geleneksel Tarım Uygulamalarında Yetiştirilen 'Çakıldak' Fındık Çeşidinin Biyokimyasal İçeriği (Yüksek Lisans Tezi)*. Ordu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı, Ordu.
- WEF. (2023). *Global Gender Gap Report*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf adresinden 23.03.2024 tarihinde alınmıştır.
- WITS. (2024). *Hazlenuts without shells, fresh or dried exports by country in 2022*. World Integrated Trade Solution. <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/ALL/year/2022/tradeflow/Exports/partner/WLD/product/080222#> adresinden 16.03.2024 tarihinde alınmıştır.

- Yaman, M. (2015). *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*. Saniye Dedeoğlu ve A. Yavuz Elveren (Ed.), Tarımsal Yapılarda Dönüşüm ve Kadın Emeği içinde (s.233-262). Ankara: İmge.
- Yavuz C., Topuz M. , (2016), *Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un Türk Medeni Kanunu'nun Miras Hukukuna İlişkin Hükümlerinde Yaptığı Değişiklikler*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, 2015, 663 – 700.
- Yıldırım, Ç. (2018). *Fındık Tarımında Kısmi ve Tam Zamanlı Çiftçiliğin Karşılaştırmalı Analizi* (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Yılmaz, A. (2014). *Türkiye'de Fındık Ziraatının Plansız Gelişimi ve Sonuçları*. Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 11(1), 104-117.
- Yılmaz Uzun, A. (2019). *Çay tarımında kadın emeği: Hopa örneği* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

EKLER

EK 1 Görüşmelerde Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

1) Kişisel ve demografik bilgiler

- 1) Adınız – soyadınız?
- 2) Kaç yaşındasınız?
- 3) Eğitim durumunuz nedir?
- 4) Medeni durumunuz?
- 5) Asıl mesleğiniz? Fındık ek gelir mi?
- 6) Sosyal sigortanız var mı? Varsa hangisi

2) Hanehalkı ile ilgili sorular

- 7) Evinizde toplam kaç kişi ikamet etmektedir?
- 8) İkamet ettiğiniz evin mülkiyeti size mi ait?
- 9) Hanenize ait borç var mı? Varsa borç şahsa mı – bir bankaya mı?

3) Tarımsal faaliyetle ilgili sorular

- 10) Size ait fındık tarlanızın büyüklüğü? Hanenize uzaklığı?
- 11) Fındık arazinizi edinme şekliniz?
- 12) Fındık bahçesi bakım işleri(budama-gübreleme-ilaçlama-kesim) kim tarafından gerçekleştiriliyor?
- 13) Kaç yıldır fındık tarımı ile uğraşıyorsunuz? Fındık toplamaya kaç yaşında başladınız?
- 14) Fındık tarımına yılda kaç ay ayırıyorsunuz?
- 15) Fındık toplama işine günde kaç saat ayırıyorsunuz?
- 16) Fındık toplarken işçi alıyor musunuz? (mevsimlik işçi- aile işçisi- Giresunlu yevmiyeli işçi)

- 17) Fındıktan başka uğraştığınız tarımsal gelir getirici üretiminiz var mı? Hobi olarak yaptığınız üretiminiz mevcut mu?
- 18) Fındıktan yıllık kazancınız ne kadar?
- 19) Yıllık gelirinizin içindeki fındık kazancınız toplam kazancınızın ne kadarı eder?
- 20) Fındıktan elde ettiğiniz gelirle birikim yapabiliyor musunuz?
- Yapabiliyorsanız ne şekilde değerlendiriyorsunuz? Elde edilen geliri değerlendirme süreci size mi ait?
- 21) Fındık tarımında karar alma süreci size mi ait?
- 22) Fındık ile ilgili tarımsal faaliyet kapsamında üye olduğunuz bir kooperatif ya da bir kurum var mı?
- 23) Fındık üretimiyle alakalı devletten aldığınız bir destek mevcut mu? (maddi-manevi)
- 24) Fındık mahsulünüzü satarken emanete bırakıyor musunuz? Tüccara mı, Fiskobirlik'e mi satıyorsunuz?
- 25) Fındık toplarken geçirdiğiniz bir kaza var mı?
- 26) Fındık üretiminde en çok gideri hangi kaleme yapıyorsunuz? (gübreleme-taşıma –toplama işçiliği –bahçe biçme)
- 27) Fındık tarımıyla ilgilenmeniz sebebiyle yakalandığınız bir hastalığınız var mı?
- 28) Fındık işleri ile ilgili ilgilenirken ev işleri ile ilgili yardım alıyor musunuz?
- 29) Fındık toplarken karşılaştığınız başlıca sorunlar nelerdir?
- 30) Fındık üretiminde gördüğünüz en büyük sorun nedir?
- 31) Fındık tarımıyla ilgili devletten bekletiniz nedir?
- 32) Devletin her yıl açıkladığı fındık fiyatları sizi maddi ve manevi tatmin ediyor mu?
- 33) Çocuklarınızda fındık tarımıyla ilgilensin ister miydiniz? Neden?

34) Bir tercih yapma imkânınız olsaydınız yine fındık tarımıyla ilgilenmek ister miydiniz?

35)Bahçelerinizin sigortası var mı?

EK 2 Aydınlatılmış Onam Formu

KATILIMCI BİLGİLENDİRME FORMU

Bu araştırma, Giresun ilinde fındık üretiminde bulunan kadınların durumunu sosyo-ekonomik açıdan incelenmesi amacıyla, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi yapmakta olan Öznur ÖZTÜRK KADAK tarafından, Prof. Dr. Aytekin Güven danışmanlığında yürütülmektedir. Araştırmaya katılma kararınız tamamen gönüllü olmanıza bağlıdır ve istediğiniz zaman vazgeçme hakkına sahipsiniz. Kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır ve sorulara vereceğiniz yanıtlar kimliğinizi yansıtmayacaktır. Araştırmanın amacına ulaşması için sizden Yarı Yapılandırılmış Soru Formundaki soruları samimiyetle ve eksiksiz yanıtladığınız, bunun için 10-15 dakikanızı ayırmanız beklenmektedir. Herhangi bir sorunuz olursa 031224110160 e-posta adresine ulaşabilirsiniz.

Uygulama sırasında vereceğiniz cevaplar ve kişisel bilgiler sadece ARAŞTIRMA kapsamında kullanılacak ve kesinlikle GİZLİ tutulacaktır. Sorulara vereceğiniz her bir yanıt araştırmanın tamamlanabilmesi için çok önemlidir ve bu yüzden ankette yer alan soruların tamamına içtenlikle cevap vermenizi rica ediyoruz. Soruların cevaplarında doğruluk ya da yanlışlık aranmamaktadır. Araştırma ilgili herhangi bir sıkıntı yaşamanız, sormak istediğiniz sorular olması durumunda yukarıda verilen mail adresi ile iletişime geçebilirsiniz.

Bu araştırma ortalama 10-15 dakika sürecektir. Bu araştırmaya katılmak tamamen GÖNÜLLÜLÜK esasına bağlıdır. Araştırmaya katılmamak ya da katılımdan vazgeçmek herhangi bir olumsuz sonuç doğurmayacaktır. Uygulamanın istediğiniz anında, araştırmadan ayrılmak istediğinizi uygulayıcıya herhangi bir neden veya koşul belirtmeden ifade edebilir ve ayrılabilirsiniz. Araştırmada size verilen konular veya uygulamalar dışında herhangi bir rahatsızlık hissettiğinizde araştırmayı bırakmanız da mümkündür. Bu konuda size olumsuz dönecek herhangi bir sorumluluğunuz yoktur. Ayrıca, araştırmada, uygulama esnasında sizin dışınızda doğabilecek herhangi bir maddi hasardan, herhangi bir şekilde sorumlu tutulmayacaksınız.

Araştırma sonunda, araştırma sonucu ile bilgi talep etmeniz durumunda, elde edilen bilimsel bilgiler paylaşılabilir. Lütfen sorularınızı araştırma sonunda araştırmacıya hiç çekinmeden sorunuz.

Araştırmamızın sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için bu bilgilendirme formunu okuyup onaylamanız gerekmektedir. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz ve katkıda bulunduğunuz için çok teşekkür ediyoruz.

Okudum ve kabul ediyorum. İmza

Tarih

ONAM FORMU

(Araştırmacı nüshası ve Katılımcı nüshası olmak üzere iki nüsha halinde basılmalı ve imzalı araştırmacı nüshası saklanmalıdır. Gerekli olduğunda İAEK tarafından onam formları istenebilir)

Araştırmanın Adı: Fındık Üreticisi Kadınların sosyo-ekonomik sorunları; Giresun ili üzerine bir inceleme.

	<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
<u>Bilgilendirme Formunu okudunuz mu?</u>	☐	☐
<u>Araştırma projesi size sözlü olarak da anlatıldı mı?</u>	☐	☐
<u>Size araştırmayla ilgili soru sorma, tartışma fırsatı tanındı mı?</u>	☐	☐
<u>Sorduğunuz tüm sorulara tatmin edici yanıtlar alabildiniz mi?</u>	☐	☐
<u>Araştırma hakkında yeterli bilgi aldınız mı?</u>	☐	☐
<u>Herhangi bir zamanda herhangi bir nedenle ya da neden göstermeksizin araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunuzu anladınız mı?</u>	☐	☐
<u>Araştırma sonuçlarının uygun bir yolla yayınlanacağına katılıyor musunuz?</u>	☐	☐
<u>Yukarıdaki soruların yanıtları size kim tarafından açıklandı? Lütfen ismini yazınız....</u>		

İmza:

Katılımcının Adı / Soyadı:

Tarih:

ONAM FORMU

(Araştırmacı nüshası ve Katılımcı nüshası olmak üzere iki nüsha halinde basılmalı ve imzalı araştırmacı nüshası saklanmalıdır. Gerekli olduğunda İAEK tarafından onam formları istenebilir)

Araştırmanın Adı: Fındık Üreticisi Kadınların sosyo-ekonomik sorunları; Giresun ili üzerine bir inceleme.

	<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
<u>Bilgilendirme Formunu okudunuz mu?</u>	☐	☐
<u>Araştırma projesi size sözlü olarak da anlatıldı mı?</u>	☐	☐
<u>Size araştırmayla ilgili soru sorma, tartışma fırsatı tanındı mı?</u>	☐	☐
<u>Sorduğunuz tüm sorulara tatmin edici yanıtlar alabildiniz mi?</u>	☐	☐
<u>Araştırma hakkında yeterli bilgi aldınız mı?</u>	☐	☐
<u>Herhangi bir zamanda herhangi bir nedenle ya da neden göstermeksizin araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunuzu anladınız mı?</u>	☐	☐
<u>Araştırma sonuçlarının uygun bir yolla yayınlanacağına katılıyor musunuz?</u>	☐	☐
<u>Yukarıdaki soruların yanıtları size kim tarafından açıklandı? Lütfen ismini yazınız....</u>		

İmza:

Araştırmacının Adı / Soyadı:

Tarih:

GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

(Araştırmacı nüshası ve Katılımcı nüshası olmak üzere iki nüsha halinde basılmalı ve imzalı araştırmacı nüshası saklanmalıdır. Gerekli olduğunda İAEK tarafından onam formları istenebilir)

Araştırmanın Adı: Fındık Üreticisi Kadınların sosyo-ekonomik sorunları; Giresun ili üzerine bir inceleme.

Sayın katılımcı,

Bu araştırma, Giresun ilinde fındık üretiminde bulunan kadınların durumunu sosyo-ekonomik açıdan incelenmesi amacıyla, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi yapmakta olan Öznur ÖZTÜRK KADAK tarafından, Prof. Dr. Aytekin Güven danışmanlığında yürütülmektedir. Araştırmaya katılma kararınız tamamen gönüllü olmanıza bağlıdır ve istediğiniz zaman vazgeçme hakkına sahipsiniz. Kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır ve sorulara vereceğiniz yanıtlar kimliğinizi yansıtmayacaktır. Araştırmanın amacına ulaşması için sizden Yarı Yapılandırılmış Soru Formundaki soruları samimiyetle ve eksiksiz yanıtladığınız, bunun için 10-15 dakikanızı ayırmanız beklenmektedir. Herhangi bir sorunuz olursa araştırmacıya iletişime geçebilirsiniz.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

	Evet	Hayır
Bilgilendirme Formunu okudunuz mu?	☐	☐
Araştırma projesi size sözlü olarak da anlatıldı mı?	☐	☐
Size araştırmayla ilgili soru sorma, tartışma fırsatı tanındı mı?	☐	☐
Sorduğunuz tüm sorulara tatmin edici yanıtlar alabildiniz mi?	☐	☐
Araştırma hakkında yeterli bilgi aldınız mı?	☐	☐
Herhangi bir zamanda herhangi bir nedenle ya da neden göstermeksizin araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunuzu anladınız mı?	☐	☐
Araştırma sonuçlarının uygun bir yolla yayınlanacağına katılıyor musunuz?	☐	☐
Yukarıdaki soruların yanıtları size kim tarafından açıklandı? <i>Lütfen ismini yazınız....</i>		

İmza:

Adı / Soyadı:

Tarih: